VÄLITÖNTÄ TOIMINTAA VAATIVAT DIREKTIIVIT TEATTERIHARJOITUKSISSA

Pro gradu -tutkielma
Jonna Malaska
Helsingin yliopisto
Suomen kielen,
suomalais-ugrilaisten ja
pohjoismaisten kielten ja
kirjallisuuksien laitos
Joulukuu 2016

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty	Laitos – Institution – Department
Humanistinen tiedekunta	Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos

Tekijä – Författare – Author
Jonna Malaska

Työn nimi – Arbetets titel – Title
Välitöntä toimintaa vaativat direktiivit teatteriharjoituksissa

Oppiaine – Läroämne – Subject
Suomen kieli

Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages
Pro gradu -tutkielma	Joulukuu 2016	96 sivua ja 1 liitesivu

Tiivistelmä – Referat – Abstract

Tarkastelen tutkielmassa teatteriharjoitusten ohjaajien ohjailevia lausumia eli direktiivejä. Käsittelen lausumia, joiden vaatima toiminta on suoritettava heti, eikä sitä ole mahdollista siirtää myöhemmäksi. Tällaisia direktiivejä esiintyy aineistossa yhteensä 255. Selvitän keskustelunanalyyttisin keinoin, millaisia tekoja teatteriharjoituksissa vaaditaan välittömästi tehtäväksi ja miten direktiivi tällöin erilaisissa tilanteissa muotoillaan.

Tutkimusaineistoni on peräisin Taide työnä ja työvälineenä -hankkeesta, joka tutkii ja kehittää nuorille suunnattua Kesätyöprojektia, jonka aikana nuoret valmistavat ohjaajien johdolla esityksen Kiasma-teatterin Urbaanin taiteen festivaaleille. Olen valinnut aineistoksi noin 2,5 tuntia videoitua aineistoa yhdeltä kesältä, jolloin harjoituksiin osallistui kahdeksan nuorta ja kaksi ohjaajaa. Aineisto koostuu kahdeksasta jaksosta, joissa on käynnissä jokin toiminnallinen harjoitus (esim. alkulämmittely, improvisointi tai kohtauksen harjoittelu).

Lähden liikkeelle direktiivien tehtävistä. Osoitan, että välitöntä toimintaa vaativilla direktiiveillä voidaan karkeasti jaotellen tehdä kolmea asiaa: niillä voidaan aloittaa jokin toiminta tai toimintakokonaisuus, ohjata jo käynnissä olevaa toimintaa tai lopettaa jokin toiminta. Keskeinen havainto on, että toiminnan aloittaminen tai lopettaminen ei ole sidottu jakson absoluuttiseen alkuun tai loppuun, vaan myös jaksojen keskellä tapahtuu erilaisia aloituksia ja lopetuksia.

Muotoilultaan aineiston direktiivit ovat pääsääntöisesti finiittiverbittömiä lausumia, deklaratiivilauseita taikka imperatiivilauseita. Imperatiivilauseet olen jakanut 2. persoonan ja monikon 1. persoonan imperatiiveihin, joista jälkimmäinen on muotoiltu passiivin preesensin avulla (*tehdään piiri*). Monikon 1. persoonan imperatiivilauseilla luodaan harjoituksiin yhteistyötunnelmaa, ja niitä esiintyy erityisesti tilanteissa, joissa korostetaan yhteistä tekemistä tai aloitetaan uusi toiminta. 2. persoonan imperatiiveja puolestaan esiintyy useimmiten tilanteissa, joissa on jo meneillään jokin yhteinen toiminta, jolloin ei ole enää erikseen tarpeen korostaa yhdessä tekemistä. Deklaratiivilauseet vaihtelevat muotoilultaan paljon, mutta modaaliverbin sisältävillä nollapersoonaisilla väitelauseilla on aineistossani erityistehtävä: niillä annetaan toiminnalle jokin vaihtoehtoinen suoritustapa. Finiittiverbittömillä direktiiveillä puolestaan ohjataan pääasiassa käynnissä olevaa liikettä tai liikkumista. Niitä käytetään kuitenkin myös käynnissä olevan toiminnan lopettamiseen (*stop, kiitos*) ja työrauhavuoroina, joiden tarkoitus on lopettaa melu (*hei*).

Kiinnitän huomiota myös direktiivien kehollisuuteen, sillä useimmiten ohjailu rakentuu puheen lisäksi myös kehollisten resurssien varaan. Ohjaajat hyödyntävät direktiiveissään mm. osoittavia eleitä ja nyökkäyksiä. Lisäksi on mahdollista, että ohjaaja ei käytä lainkaan puhetta antaessaan toimintaohjeita. Tämä on tyypillistä erityisesti kohtauksen harjoittelutilanteissa.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords
direktiivi, ohjaileva lausuma, ohjaaminen, teatteri, keskustelunanalyysi, suomen kieli

Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited
Keskustakampuksen kirjasto; Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos

Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO 1
1.1 Tutkimuksen tavoitteet 1
1.2 Tutkimuksen rakenne 2

2 TAUSTA JA TEORIA 4
2.1 Keskustelunanalyysi 4
2.2 Direktiivisyys 6

3 AINEISTO 14
3.1 Tutkimusaineisto 14
3.2 Teatteriharjoitusten rakenne 16
3.3 Yleiskatsaus aineiston direktiiveihin 18

4 TOIMINNAN ALOITTAMINEN 21
4.1 Siirtymisdirektiivi ja aloituskehotus 21
4.2 Uuden jakson aloittaminen 25
4.3 Toiminnan lisääminen 34
4.4 Uudelleen aloittaminen 41
4.5 Yhteenveto 48

5 MENEILLÄÄN OLEVAN TOIMINNAN OHJAAMINEN 50
5.1 Lauserakenteet kohtausta ja harjoitusta ohjatessa 50
5.2 Vaihtoehtoisen suoritustavan antaminen: modaaliverbit 54
5.3 Liikkumisen ohjeistaminen: finiittiverbittömät lausumat 60
5.4 Kehollinen toiminta direktiivinä 67
5.5 Yhteenveto 74

6 TOIMINNAN LOPETTAMINEN 76
6.1 Kokonaisen jakson päättäminen 76
6.2 Työrauhan hakeminen 77
6.3 Toiminnan päättäminen jaksossa 82
6.4 Yhteenveto 86

7 POHDINTAA 87

LÄHTEET 92
LIITE: Litterointimerkit 99

1 JOHDANTO

Meette seisoo tonne tilaa ja katotte tänneppäin. Stop. Ei tarvii olla ympyrä. Ja sit toinen puoli. Hei kuunnellaa kuunnellaa. Edellä kuvatuille lausumille on yhteistä se, että niillä ohjaillaan puheen kohteena olevien henkilöiden toimintaa. Kaikki lausumista myös edellyttävät puhuteltavia toimimaan pyydetyllä tavalla välittömästi – ainakin teatteriharjoituskontekstissa, jollaisesta aineistoni on peräisin. Suomen kieltä koskevassa tutkimuksessa erilaisten ohjailevien lausumien kattoterminä käytetään termiä direktiivi (Lauranto 2015; Honkanen 2012: 8–15; VISK § 1645). VISK (§ 1645) määrittelee direktiivin seuraavasti:

> ”Direktiivi on ohjaileva lausuma, jolla käsketään, kehotetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuteltavaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla.”

Käytämme direktiivisiä ilmaisuja päivittäin pyytäessämme jotakuta sulkemaan oven perässään, puhumaan kovempaa tai vastaavasti olemaan hiljaa. Erityisen vahva asema direktiiveillä on ohjaustilanteissa, kuten juuri teatteriharjoituksissa, joissa on paikalla ohjaaja, joka nimensä mukaisesti ohjaa harjoitusten toimintaa ja vie sitä suunnitelmallisesti eteenpäin. Harjoituksissa vallitsee selkeä roolijako: ohjaajat ohjaavat ja harjoituksiin osallistujat toimivat ohjeiden mukaisesti. Roolit eivät kuitenkaan ole aivan näin mustavalkoisia, sillä aineistoni teatteriharjoituksissa tavoitteena on tuottaa ryhmälähtöinen esitys, joka kumpuaa harjoituksiin osallistuvien nuorten omista ajatuksista ja oivalluksista. Minua kiinnostaa, millä tavalla nuoria johdatellaan tähän prosessiin ja miten heitä ohjaillaan toimimaan tavoitetta edistävällä tavalla. Tutkielmassa kiinnitän huomioni juuri ohjaajien direktiiveihin ja luon käsityksen siitä, millä keinoin näin spesifissä tilanteessa toimintaa ohjaillaan.

1.1 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkielmassa tarkastelen direktiivejä, joiden vaatima toiminta on suoritettava heti, eikä sitä ole mahdollista siirtää myöhemmäksi. En siis tarkastele lausumia, jotka esimerkiksi antavat toimintaohjeita seuraavalle päivälle tai tauon jälkeiseen harjoitukseen. Tavoitteenani on selvittää teatteriharjoitusten vuorovaikutusta ja sen rakennetta juuri välitöntä

toimintaa vaativien direktiivien avulla. Lähestyn tutkimusaihetta ennen kaikkea direktiivien toiminnallisuuden kautta ja kohdistan katseeni siihen, mitä niillä eri tilanteissa tehdään.

Tutkimusaineistokseni olen valinnut sellaisia yksittäisiä harjoituskokonaisuuksia, joissa suoritetaan jokin toiminnallinen tai liikkumista vaativa harjoitus. Tällaisia ovat esimerkiksi alkulämmittely, kehonkäyttöharjoitus ja kohtauksen harjoittelu. Tutkimuksessani keskityn vain toiminnallisten harjoitusten rakentumiseen ja pyrin keskustelunanalyyttisin keinoin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Millaisia asioita aineistossa odotetaan välittömästi tehtäväksi? Mitä välitöntä toimintaa vaativilla direktiiveillä tehdään?
- Miten välitöntä toimintaa vaativat direktiivit rakennetaan kuhunkin tilanteeseen sopiviksi?
- Kuinka välitöntä toimintaa vaativien direktiivien muotoilu ja tehtävät vaihtelevat erilaisissa tilannetyypeissä sekä harjoitusten eri vaiheissa?

Sekä ohjaajat että harjoituksiin osallistujat esittävät direktiivejä, mutta keskityn ainoastaan ohjaajien nuorille suuntaamiin käskyihin, pyyntöihin, ohjeistuksiin, kehotuksiin ja niin edelleen. En tarkastele systemaattisesti direktiivien saamia responsseja, vaan keskityn juuri direktiivien tilanteiseen vaihteluun, tehtäviin ja muotoiluun. Koska liike ja liikkuminen ovat keskeisessä osassa aineistoani, pyrin analyysissa ottamaan huomioon myös direktiivien multimodaalisen puolen.

1.2 Tutkimuksen rakenne

Johdannon jälkeen siirryn käsittelemään tutkimukseni taustaa ja teoriaa (luku 2). Kyseisessä luvussa esittelen tutkimusmetodiani eli keskustelunanalyysiä ja pureudun tarkemmin direktiivisyyden käsitteeseen. Luvussa 3 esittelen tutkimusaineistoni ja luon yleiskatsauksen siinä esiintyviin direktiiveihin. Avaan luvussa myös teatteriharjoitusten rakennetta. Luvut 4–6 ovat tutkimukseni varsinaisia pää- eli analyysilukuja. Niissä tarkastelen aineistossa esiintyviä välitöntä toimintaa vaativia direktiivejä ja erittelen niiden tehtäviä ja ominaispiirteitä.

Tutkimuksen analyysiosan olen rakentanut kolmesta erillisestä luvusta, joihin olen jaotellut direktiivit niiden edellyttämän toiminnan luonteen perusteella. Välitöntä toimintaa vaativilla direktiiveillä voidaan aloittaa, ohjata käynnissä olevaa tai lopettaa jokin toiminta. Tämän jaottelun pohjalta ovat syntyneet luvut, joka käsittelevät toiminnan aloittamista (luku 4), meneillään olevan toiminnan ohjaamista (luku 5) sekä toiminnan lopettamista (luku 6). En siis ole rakentanut analyysilukuja lausumien kielellisten ominaisuuksien tai muun muotoilun perusteella, sillä haluan lähestyä tutkimusaihetta nimenomaan direktiivien tehtävien kautta ja tarkastella, mitä niillä erilaisissa tilanteissa tehdään. Analyysiluvuissa kiinnitän kuitenkin huomiota direktiivien muotoiltuun ja pyrin selvittämään, miten ne eri tilanteissa tyypillisimmin muotoillaan.

Varsinaisia analyysilukuja seuraa tutkimuksen päättävä luku, jossa esitän kootusti päätelmiä tutkimusaiheestani. Loppuluvussa pyrin myös sitomaan tutkimukseni osaksi laajempaa asiakokonaisuutta ja pohtimaan mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 TAUSTA JA TEORIA

Tämän luvun tarkoituksena on avata tutkielman teoriataustaa ja direktiivisyyden käsitettä. Aloitan luvun esittelemällä tutkimusmenetelmänä käyttämääni keskustelunanalyysia (luku 2.1). Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan direktiivisyyttä ilmiönä (luku 2.2). Esittelen puheaktiteoriaa ja kerron direktiivien muotoilusta sekä asemasta vierusparin jäsenenä. Avaan lisäksi aiempaa ja oman tutkimukseni kannalta relevanttia direktiiveistä tehtyä tutkimusta.

2.1 Keskustelunanalyysi

Koska tarkastelen vuorovaikutusta ja direktiivejä sen osana, on tutkimusaihetta luontevin lähestyä nimenomaan keskustelunanalyysin keinoin. Keskustelunanalyysillä nimittäin saadaan selville, miten tutkittavat vuorovaikutustilanteet rakentuvat. Sen avulla voidaan selvittää, mitä juuri välitöntä toimintaa vaativilla direktiiveillä saadaan vuorovaikutuksessa aikaan ja mitkä lausumat ylipäätään tulkitaan direktiivisiksi. Vuorojen merkitys syntyy aina ilmauksen, kontekstin sekä vastaanottajan päättelyprosessin yhteisvaikutuksesta (Hakulinen 1997a: 14).

Keskustelunanalyysin keskeisin ajatus on, että vuorovaikutus on pienimpiäkin yksityiskohtia myöten jäsentynyttä toimintaa. Toinen keskeinen ajatus on, että vuorovaikutuksessa vuorot samaan aikaan liittyvät edellä sanottuun sekä rakentavat kontekstia tuleville vuoroille. Keskustelu ei siis ole kaaosta, eikä vuorovaikutukseen osallistuvien yhteisymmärrys synny sattumalta. Kun aidosta vuorovaikutustilanteesta nauhoitettua aineistoa lähdetään tarkastelemaan, tulee tarkat ennakko-oletukset jättää taka-alalle. Keskustelunanalyyttinen lähestymistapa perustuu aineiston yksityiskohtaiseen litterointiin ja havainnointiin, jolloin mitään vuorovaikutuksen detaljeita ei voida etukäteen pitää merkityksettöminä. Keskustelunanalyysin avulla tutkitaan aitoja vuorovaikutustilanteita, ja tarkastelun kohteina voivat olla niin arki- kuin institutionaalisetkin keskustelut. (Hakulinen 1997b: 35–36). (Heritage 1996: 228–239; Hakulinen 1997a: 13–17; Sidnell 2010: 20–35.)

Keskustelunanalyysin vahvuus on sen mikrotason lähestymistapa vuorovaikutukseen, jonka avulla saadaan näkyviin vuorovaikutuksen pienimmätkin yksityis-

kohdat. Metodin avulla ei arvoteta vuorovaikutusta onnistuneisiin ja epäonnistuneisiin tilanteisiin. Sen sijaan keskustelunanalyysi on metodina pikemminkin deskriptiivinen eli kuvaileva. Sillä voidaan kuitenkin lisätä toimijoiden tietoisuutta vuorovaikutuksen kulusta, jolloin vuorovaikutuksella on mahdollisuus kehittyä. (Lindholm, Stevanovic & Peräkylä 2016: 26–30; Hakulinen 1997a: 13–17.)

Viime aikoina keskustelunanalyysin piirissä pinnalle on noussut multimodaalinen tutkimus. Se on vuorovaikutuksen ilmiöihin keskittyvä keskusteluntutkimuksen suuntaus, jossa tutkitaan, kuinka vuorovaikutuksessa hyödynnetään paitsi kieltä myös prosodiaa, ilmeitä, eleitä, kehoa sekä ympäröiviä esineitä ja tilaa (Lindholm, Stevanovic & Peräkylä 2016: 12). Puhe on siis vain yksi vuorovaikutuksen resurssi muiden joukossa. Multimodaalinen tutkimus on vakiinnuttanut asemansa ja sitä on viime aikoina tehty yhä enenevissä määrin (ks. esim. Haddington & Kääntä 2011; Haddington, Mondada & Nevile 2013; Depperman 2013). Teatteriharjoituskontekstissa multimodaalisuus on keskeistä, sillä aineistossa liikutaan paljon ja tehdään työtä nimenomaan omaa kehoa hyödyntäen. Näin ollen ohjaajan direktiiveissä on paljon multimodaalisia elementtejä, sillä keho toimii myös hänen työkalunaan. Lisäksi harjoitussali on tilana arkipäiväisestä poikkeava, joten se luo niin ikään oman ulottuvuutensa harjoitusten kulkuun. Myös toiminnan ja vuorovaikutukseen osallistuvien fyysinen sijainti vaikuttaa vuorovaikutuksen rakentumiseen; on eri asia osallistua toimintaan keskeltä salia kuin katsomosta käsin.

Keskustelunanalyysissä vuorovaikutuksen mielletään rakentuvan kolmen peruspilarin varaan. Nämä pilarit ovat vuorottelu-, sekvenssi ja korjausjäsennys, jotka vaikuttavat vuorovaikutuksessa samanaikaisesti (Hakulinen 1997a: 16). Vuorottelujäsennyksen avulla voidaan tarkastella vuoron vaihtumisen ilmiöitä. Sen kautta kuvataan, mistä puhuja tietää, kuka voi puhua seuraavaksi, kuinka pitkään voi puhua, miten puheenvuoron saa itselleen ja miten vuorot vaihtuvat (ks. Hakulinen 1997b; Sacks, Schegloff & Jefferson 1974). Korjausjäsennys puolestaan näyttäytyy kattoterminä käytänteille, joilla puhuja käsittelee kuulemiseen, ymmärtämiseen tai puhumiseen liittyviä ongelmia (ks. Sorjonen 1997a; Schegloff, Jefferson & Sacks 1977). Sekvenssijäsennyksen avulla taas tarkastellaan, kuinka puhe rakentuu puhetoimintojen muodostamiksi kokonaisuuksiksi (esim. kysymys ja vastaus). Sekvenssijäsennys on oman tutkimukseni kannalta tärkein keskustelun jäsennysmuoto, sillä tarkastelen teatteriharjoitusten erästä

sekvenssiä – välitöntä toimintaa vaativaa direktiiviä ja sen saamaa responssia. Toimintajaksojen eli sekvenssien rakennetta tarkastellaan vuorovaikutuksen kehyksinä, jotka ohjaavat vuorovaikutusta. Keskustelijoiden suhtautuminen näihin kehyksiin ohjaa vuorojen tulkintaa sekä tuottamista. (Raevaara 2016: 145; Raevaara 1997.)

Sekvenssien rakenteet mahdollistavat sen, että puhujat voivat omalla toiminnallaan vastata toistensa toiminnan luomiin odotuksiin. Puheenvuorot voivat luoda vahvan ja rajatun odotuksen seuraavasta vuorosta. (Raevaara 2016: 145–146.) Esimerkiksi teatteriharjoituksissa ohjaajan pyytäessä nuoria keskelle salia on odotuksenmukaista, että nuoret toteuttavat pyydetyn toiminnan. Kahden vuoron kokonaisuuksia, joissa vuorojen välinen kytkös on vahva, kutsutaan vieruspariksi. Termi vieruspari (*adjacency pair*) on peräisin Harvey Sacksilta, joka otti sen käyttöön tarkastellessaan keskustelun toimintajaksojen rakennetta ja sellaisia kahden vuoron kokonaisuuksia, joissa parin muodostavat esimerkiksi kysymys ja vastaus sekä tervehdys ja vastatervehdys (Sacks 1992: 521–541). Välitöntä toimintaa vaativa direktiivi (esim. *tulkaa tänne*) muodostaa vierusparin etujäsenen ja sen preferoitu jälkijäsen on pyydetyn toiminnan toteuttaminen. (Raevaara 1997.)

2.2 Direktiivisyys

Direktiivit ovat yleisiä kaikessa vuorovaikutuksessa. Niitä voidaan luonnehtia toiminnoiksi, joiden tarkoituksena on estää jotain tekemästä tai saada joku tekemään jotakin (Goodwin 1990: 63–64; Sorjonen 2001b: 93–129; VISK § 1645). Ohjailevia lausumia voidaan osoittaa vain sellaiselle henkilölle, joka pystyy itse kontrolloimaan toimintaansa, sillä muuten toimintaan kehottamiselle ei ole perusteita (Lauranto 2015: 39; Lyons 1977: 826). Direktiivi voi olla muun muassa käsky, kielto, kehotus, pyyntö, ohje tai neuvo (VISK § 1645).

Direktiivit voidaan jakaa karkeasti kahteen sen perusteella, milloin niiden vaatima toiminta odotetaan suoritettavaksi (nyt vai myöhemmin, ks. Vine 2004: 32–33). Esimerkiksi Sorjonen (2001a) on jakanut lääkärin potilaalle osoittamat direktiivit vastaanotolla ja sen jälkeen tapahtuvan toiminnan ohjeistamiseen. Tässä työssä tarkastelen vain välitöntä toimintaa vaativia direktiivejä. Tarkastelun ulkopuolelle siis jäävät esi-

merkiksi seuraavaan päivään, harjoitukseen tai valmiiseen esitykseen viittaavat ohjeet, käskyt, kiellot ja niin edelleen.

Aiempi tutkimus

Aiempaa tutkimusta direktiiveistä on tehty muun muassa siitä, kuinka asiakkaat esittävät pyyntöjä kioskimyyjälle (Sorjonen, Raevaara & Lappalainen 2009), miten kokkikerhon ohjaaja neuvoo ruuanlaittoon osallistujia (Raevaara tulossa), millä tavoin leikkaussalissa vaaditaan jotakin välittömästi tehtäväksi (Mondada 2014) ja millaisia direktiivejä eläinlääkäri (Somiska 2010) ja lääkäri (Sorjonen 2001a) potilaalle vastaanotollaan esittävät. Nämä kaikki ovat institutionaalisia tilanteita, mutta direktiivejä on tutkittu myös arkikeskusteluissa. Arkikeskusteluaineistoista tutkimusta on tehnyt muun muassa Lauranto (2014), joka tutkimuksessaan tarkastele erityisesti imperatiiveja. Juuri imperatiiveista (Aikhenvald 2010; Jary & Kissine 2014; Sorjonen, Couper-Kuhlen & Raevaara tulossa) ja pyynnöistä (ks. Drew & Couper-Kuhlen 2014) on tehty viime aikoina paljon tutkimusta. Esimerkiksi pyyntöjen esittämistä ilman puhetta on tutkinut Rossi (2014). Myös teatteriharjoituksissa esitetään toimintaohjeita pelkkää kehoa hyödyntäen.

Teatteriharjoituskontekstissa direktiivejä tai teatteriharjoitusten vuorovaikutusta ylipäätään ei aikaisemmin ole juuri tutkittu[1]. Kuitenkin esimerkiksi luokkahuone- ja valmennuskontekstista tehty tutkimus vastaa pitkälti oman aineistoni tilannetta. Sekä luokkahuone- että valmennustilanteet ovat osittain samankaltaisia teatteriharjoitusten kanssa, sillä näissä kaikissa annetaan ohjeita suurelle joukolle. Kaikissa tilanteissa on myös yksi tai useampi henkilö (opettaja, valmentaja, ohjaaja), jolla on lähtökohtaisesti auktoriteettiasema antaa muille toimintaohjeita. Luokkahuonevuorovaikutuksen osalta on tutkittu esimerkiksi opettajan tehtäväjaksojen ongelmien käsittelyä (Joutseno 2007), opettajan työrauhavuoroja (Ristevirta 2007) sekä opettajan vuoronantoja (Kääntä 2011). Valmennustilanteiden direktiivejä on tutkittu ainakin koripallo- (Leskelä 1999) ja jääkiekkojoukkueen harjoituksissa (Rantala-Ekholm 1999). Myös aerobictuntien oh-

[1] Björkbacka (2002) on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut teatteriohjaajan väliintuloja tilanteissa, joissa harjoitellaan näytelmän kohtausta.

jaajien direktiiveistä on tehty tutkimusta (Torpo 1998). Erityisesti valmennustilanteissa sekä omassa aineistossani keskiössä ovat liike ja liikkumaan ohjeistaminen.

Aikaisempi direktiivejä käsittelevä tutkimus on keskittynyt erilaisten toimintotyyppien (pyynnöt, tarjoukset, ehdotukset) eroihin (Vine 2004; Couper-Kuhlen 2014; Austin 1962) tai kieliopillisen muodon erilaisiin tehtäviin (esim. imperatiivi; Aikhenvald 2010; Jary & Kissine 2014; Sorjonen, Couper-Kuhlen & Raevaara tulossa). Omassa tutkimuksessani en jaottele direktiivejä niiden toimintatyypin (käsky, kehotus, ohje jne.) tai muodon (imperatiivi, deklaratiivi jne.) perusteella. Sen sijaan lähden tarkastelussa liikkeelle aineistosta käsin ja nostan esiin, millaisia tehtäviä välitöntä toimintaa vaativilla direktiiveillä siinä on. Esittelen aiempaa direktiiveistä tehtyä tutkimusta tarkemmin luvun muissa osiossa sekä analyysilukujen ja niissä esiteltävien ilmiöiden yhteydessä.

Puheaktiteoria

Austinin vuonna 1955 pitämiin luentoihin perustuva *How to do thigs with words* (Austin 1962) on aikoinaan availlut sanoilla tekemistä koskevaa filosofista keskustelua. Puheaktiteorian keskeinen ajatus on se, että puhuja tekee lausumallaan myös jotakin muuta kuin verbaalisen teon. Puheaktit ovat Austinin mukaan kielenkäytön perusyksikköjä, jotka voidaan jakaa konstatiiveihin ja performatiiveihin. Konstatiivi on ilmaisu, joka kuvaa jotakin tai esittää jonkin väitteen (*kastelin kukkasi*). Performatiivi on puolestaan lausuma, joka luo uuden tosiseikan eli se sekä kuvaa että suorittaa jonkin teon. Puhuja saattaa siis suorittaa performatiivisen teon lausumalla *kastelen kukkasi*, jolla hän lupaa kastella toisen kukat tämän poissa ollessa. (Larjavaara 2007: 489–490; Austin 1962: 3–6.) Jako performatiiveihin ja konstatiiveihin ei kuitenkaan ole aina yksiselitteinen (Pihlström 2009: 16).

Toinen puheaktiteorian keskeinen jaottelu koskee lokutiivista, illokutiivista ja perlokutiivista puheaktia. Lokutiivinen akti on yksinkertainen puheakti eli sanomisen teko, jolla esitetään ymmärrettävä kielellinen ilmaus. Illokutiivisella aktilla puolestaan tarkoitetaan puhujan kielellistä tekoa eli puheaktin tarkoitusta (esim. käsky, kehotus tai lupaus). Lausuman illokutiivinen sävy näkyy joissakin tapauksissa suoraan ilmauksesta itsestään tai performatiiviverbeistä, joista performatiivinen elementti paljas-

tuu suoraan (esim. *tuomita, vihkiä, julistaa*). Näiden lisäksi Austin erottaa omaksi puheaktikseen perlokutiivisen aktin, joka on lausuman aiheuttama vaikutus puhutellussa eli illokutiivisen aktin vaikutus kuulijaan (kuulija esimerkiksi vastaa puhujan kysymykseen tai toteuttaa pyydetyn toiminnon). (Austin 1962; Hakulinen & Karlsson 1979: 55–56, 260; Pihlström 2009: 15–17; Larjavaara 2007: 490–491.)

Hakulinen ja Karlsson (1979: 260–262) toteavat, että puheaktiteoriassa on aukkoja, kuten illokutiivisten sävyjen määrä ja mahdollisuus ryhmitellä niitä. Hakulinen ja Karlsson (mts.) jakavat puheaktit eli illokutiiviset sävyt karkeasti toteamuksiin, käskyihin, kysymyksiin, huudahduksiin, fraasi-ilmauksiin ja institutionaalisiin performatiiveihin. Austinin oppilas, Searle, jatkoi puheaktiteorian kehittämistä. Searle kritisoi Austinin teoriaa siksi, että tämä oli perustanut jakonsa pitkälti illokutiivisten verbien eikä niinkään illokutiivisten aktien varaan (Searle 1979: 8–12; ks. myös Larjavaara 2007: 491). Searle (1979) jakaa illokutiiviset aktit viiteen kategoriaan: assertiiveihin (väittämän esittäminen; *salissa on kaksi ohjaajaa*), komissiiveihin (puhuja sitoutuu tekemään jotakin; *tuon käsikirjoituksen teille huomenna*), ekspressiiveihin (puhujan psyykkisen tilan ilmaiseminen; *olen pahoillani, etten muistanut tuoda käsikirjoitusta*), deklaratiiveihin (puhujan lausuma toteuttaa asiantilan; *kastan sinut Annaksi*) sekä direktiiveihin (puhuja pyrkii saamaan kuulijan tekemään jotakin; *kävelkää esiripun taakse*) (mts. 12–20). Searle kiinnittää lisäksi huomiota epäsuoriin puheakteihin. Puhuja saattaa esimerkiksi todeta *seisot huivini päällä*, jolloin muotonsa perusteella assertiivinen ilmaus toimii epäsuorana direktiivinä, joka kehottaa siirtymään pois puhujan huivin päältä. (ks. Searle mts. 30–57). Direktiivin ei siis tarvitse olla suora käsky, vaan myös muulla tavalla muotoillut ilmaisut voivat toimiva ohjailevina.

Puheaktiteoriaa on kritisoitu siitä, että se yhdistää puheaktin johonkin tiettyyn syntaktiseen muotoon (Vine 2004: 3–4). Omassa tutkimuksessani en jaottele direktiivejä suoriin ja epäsuoriin puheakteihin, vaan näen direktiiviset ilmaukset tasavertaisina niiden syntaktisesta muodosta riippumatta. Austinin kolmijaosta (illokutiivinen, lokutiivinen ja prelokutiivinen puheakti) pysyvään käyttöön onkin lähinnä jäänyt illokutiivinen akti. Nykyään puhutaan lausumien illokutiivisesta voimasta tai merkityksestä. Tällä tarkoitetaan sitä, että jokainen lausuma toimii jonkinlaisena kielellisenä tekona. Lausumilla on siis puhefunktio, joka ei ole riippuvainen siitä, onko funktio ilmaistu suorasti vai epäsuorasti tai onko lausuma performatiivi vai ei. (Larjavaara 2007: 490.) Lau-

suma ei läheskään aina sisällä ulkoisia merkkejä siitä, minkä sävyiseksi se on tulkittavissa. Tällaisessa tapauksessa illokutiivinen sävy ja mahdollinen direktiivisyys saadaan selville kontekstin ja asiayhteyden kautta. Myös vuoron saama responssi on otettava analyysissa huomioon, sillä lopulta lausuma saa merkityksensä puhuteltujen tulkinnan perusteella. Puheaktiteoria on saanut kritiikkiä myös siitä syystä, että Austin ja Searle eivät käyttäneet aineistonaan aitoja vuorovaikutustilanteita, vaan tarkastelivat lausumia kontekstistaan irrallaan. (Vine 2004. 3–4.)

Direktiivien muoto

Prototyyppisenä direktiivinä pidetään verbialkuista ja subjektitonta 2. persoonan imperatiivi- eli käskylausetta (esim. *kävelkää hitaammin*) (VISK § 1647–1648). Käskemisellä puhuja rajoittaa puhutellun toiminta-aluetta ja ottaa puhuteltavaan nähden auktoriteettiaseman (Lauranto 2014: 9). Arkitietoon pohjaten suoria käskyjä pidetään usein epäkohteliaina etenkin jokapäiväisissä tilanteissa (ks. Lauranto mts. 150). Nykytutkimus on kuitenkin osoittanut, että imperatiivimuotoisia direktiivejä käytetään tilanteissa, joissa vaadittu toiminta on osa laajempaa kokonaisuutta ja hyödyttää sekä puhujaa että puhuteltua (Rossi 2012). Myös esimerkiksi Kela-asiointien yhteydessä imperatiivinen muotoilu viittaa yhteistyöhön (Lappalainen 2013: 154–155). Imperatiivilauseet eivät kuitenkaan rajoitu pelkästään käskemiseen, vaan niillä voidaan myös esittää pyyntöjä, toivotuksia, ohjeita ja tarjouksia (Rossi 2015: 123; Lauranto mts. 98–144).

Käskylause ei suinkaan ole ainoa direktiivisyyden ilmaisukeino (vrt. epäsuora puheakti, Searle 1979). Direktiivit eivät ole syntaktisesti yhtenäinen ryhmä, vaan niiden muoto vaihtelee lausemuodoista (*lähette kävelemään, tulisitteko tänne*) ilmauksiin, joilla ei ole laisinkaan sisäistä syntaksia (*stop, sit seuraava*) (Lauranto 2014: 12). Direktiivi voi siis olla yksittäinen partikkeli tai muu finiittiverbitön lauseke, väite- eli deklaratiivilause tai jopa pelkkä kehollinen teko, kuten toisen kutsuminen luokseen pelkällä kädenliikkeellä. Lausuma tai kehollinen teko tulee tulkituksi direktiiviksi kontekstin eli puhetilanteen ja siinä meneillään olevan toiminnan perusteella. Esimerkiksi deklaratiivilause *sitten kaikki lähtevät kävelemään* voi jossakin tilanteessa olla osa kertomusta ja toisessa toimia direktiivinä ja saada aikaan sen, että kuulijat ja mahdollisesti puhuja itse todellakin lähtevät kävelemään.

Mathialdi (1979: 29) ja Lyons (1977: 753) ovat määritelleet kysymykset direktiiveiksi, sillä ne edellyttävät puhuteltavalta jotakin toimintaa eli kysymykseen vastaamista. Yleensä kysymykset ja direktiivit kuitenkin erotetaan omiksi kategorioikseen: direktiiveillä yritetään saada puhuteltava tekemään jotakin ja kysymyksellä haetaan nimenomaan informaatiota (Tanner 2005: 90). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kysymyslause voisi toimia direktiivinä. Esimerkiksi *tuletteko tänne* on kieliopillisesti kysymys- eli interrogatiivilause, mutta puhefunktioltaan direktiivi, joka kehottaa puhuteltavia siirtymään puhujan luokse. Puhetilanteesta riippuen interrogatiivilause voi siis toimia joko kysymyksenä tai direktiivinä. Tutkielmassa en pidä tietoa hakevaa kysymystä direktiivinä, sillä näen sen pääasiallisen tehtävän olevan juuri informaation hakeminen, vaikka se edellyttääkin kuulijalta jotakin toimintaa eli vastaamista.

Aineistossa ohjaajat rakentavat toimintaa yhteiseksi imperatiivien lisäksi (ks. Rossi 2012) myös muun muassa passiivin käytöllä. Passiivilauseet ovat sellaisia, joissa subjekti jää taka-alalle eikä välttämättä käy ilmi lauseen leksikaalisista aineksista (VISK § 1313). Passiivimuodon direktiivisestä käytöstä on tehty tutkimusta osana eläinlääkärin (Somiska 2010: 30–46) ja lääkärin (Sorjonen 2001a: 90–93) vastaanottoa. Molemmissa tapauksissa passiivimuotoisilla direktiiveillä ohjataan nimenomaan vastaanotolla meneillään olevaa toimintaa. Passiivin avulla muodostettuja direktiivejä esiintyy myös omassa aineistossani runsaasti. Lauranto (2013, 2015) käyttää passiivin preesensin avulla muodosteuista monikon 1. persoonan imperatiiveista (*tehdään rinki*) nimitystä inklusiivinen imperatiivi. Inklusiivisissa imperatiiveissa ei ole morfologista imperatiivia eikä monikon 1. persoonan merkitsintä ja ne ovat merkitykseltään sellaisia, että puhuja kuuluu myös itse puhuteltavien joukkoon (Lauranto 2015: 43–46). Monikon 1. persoonan imperatiivimuoto (*tehkäämme rinki*) on korvautunut lähes kokonaan passiivin preesensmuodolla (*tehdään rinki*). Inklusiivisen imperatiivin käyttö on kuitenkin mahdollista myös tilanteissa, joissa puhuja ei itse lukeudu puhuteltavien joukkoon (vrt. lääkäripassiivi Shore 1986: 42).

Direktiivien muotoiluun vaikuttaa myös tilanteen ja keskustelun paikallinen konteksti. Ohjaaja muotoilee lausumansa tilanteen ja vastaanottajien mukaan. Tälle vastaanottajan huomioon ottavalle muotoilulle on englanninkielinen termi: *recipient design* (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974: 727; Drew 2013: 145–148). Yleisesti ottaen

kaikkien vuorojen muotoiluun vaikuttaa kuulijoiden lisäksi myös vuoron sekventiaalinen paikka sekä se, mitä sillä tehdään (*turn design;* ks. Drew 2013).

Teatteriharjoituksissa ohjaajat tekevät osittain tietoisia valintoja direktiivien muodon suhteen. Harjoitusten toinen ohjaaja, teatterintekijä Elina Izarra Ollikainen[2], pohjaa työnsä ohjaajana näyttelijä-pedagogi Mihail Tšehovin metodeihin, joissa korostetaan (sisäisen) liikkeen tärkeyttä. Kun näyttelijä keskittyy fyysiseen suoritukseen, se voi johdattaa kohtauksen tunneperäisten ongelmien jäljille (Weston 1999: 65). Ohjauksessaan Izarra Ollikainen pyrkii välttämään adjektiiveja, sillä ne ovat hänen mukaansa pysähtyneitä ja kuvaavat jonkun muun kuin näyttelijän itsensä vaikutelmaa roolihenkilöstä (vrt. Weston 1999: 47). Esimerkiksi ohjaajan näyttelijälle suuntaama käsky *ole vihainen* ei ole teko, sillä se ei sisällä tarkkaa toiminnallista ohjetta. Sen sijaan fyysisen teon saa aikaan esimerkiksi käskyllä *polkaise maata*. Näyttelijää siis pyritään ohjeistamaan, miten toimia vihaisena eikä vain olemaan vihainen. Tarkoituksena on saada aikaa toiminta, jonka kautta yleisö tulkitsee näyttelijän olevan vihainen. Verbit ja fyysiset teot ovat helpompia ja yksiselitteisempiä näytellä kuin adjektiivit. Ohjauksessa verbit nähdäänkin aktiivisina tekoina, jotka kuvaavat kokemusta eivätkä käsitystä kokemuksesta (Weston 1999: 50).

Direktiivi vierusparin jäsenenä

Direktiivinen ilmaus toimii tyypillisimmin vierusparin etujäsenenä, joka luo odotuksen tietynlaisesta jälkijäsenestä. Direktiivit edellyttävät puhuteltavilta aina jonkinlaista kielellistä tai ei-kielellistä reaktiota. Preferoitu kielellinen jälkijäsen direktiiville on yleensä vastaus *joo*. *Joo*-vastaus ilmaisee puhuteltavan suostumusta ehdotettuun toimintaan. (Sorjonen 1997b: 192–193.) Kun direktiivillä vaaditaan jotakin toimintaa välittömästi tehtäväksi, ei kielellistä suostumusta useinkaan tarvita (Sorjonen 2001a: 90). Välitöntä toimintaa vaativien direktiivien odotuksenmukainen jälkijäsen onkin nimenomaan ehdotetun toiminnan toteuttaminen:

[2] Aineistossani on kaksi ohjaajaa: teatterintekijä Elina Izarra Ollikainen ja kuvataiteilija Sauli Sirviö. Esittelen aineistoa ja siinä esiintyviä henkilöitä tarkemmin luvussa 3.

```
01 Ohjaaja1:    mennää *viel uudellee >sykkyrälle,<
                       *menee kyykkyyn
02              (2.0)
                ((nuoret menevät kyykkyyn))
```

Katkelman kaltaisissa tapauksissa pyynnöt ja kehotukset ovat vahvasti yhteydessä meneillään olevaan toimintaan, jolloin kielennetty vierusparin etujäsen saa toiminnallisen jälkijäsenen. Vaikka valtaosa aineiston välitöntä toimintaa vaativista direktiiveistä on vierusparin etujäseniä, ei kuitenkaan ole mahdotonta, että direktiivi esiintyisi myös vierusparin jälkijäsenenä. Jälkijäsenenä toimiva direktiivi voi olla esimerkiksi vastaus luvan pyytämiseen. Tällaisia lausumia kutsutaan permissiiveiksi eli lupadirektiiveiksi (VISK § 1645). Teatteriharjoituksiin osallistuja saattaa esimerkiksi kysyä ohjaajilta, saako hänelle annettua korttia näyttää muille osallistujille:

```
01 Tuula:       saaks näit näyttää kavereille(h)?
02 Ohjaaja1:    =ei sa[a,
03 Ohjaaja2:          [ei,
```

Ohjaajien vastaukset toimivat katkelmassa samaan aikaan sekä vastauksena osallistujan kysymykseen että direktiivinä, joka kieltää näyttämästä korttia muille. Myös imperatiivilausetta voidaan käyttää luvan antamiseen tai kannustamiseen (esim. A: *käyn juomassa* B: *käy käy*) (Aikhenvald 198–201; Jary & Kissine 2014: 64–65; Sorjonen tulossa). Analyysiluvuissa keskityn kuitenkin lähinnä vierusparin etujäseninä toimiviin ohjaileviin lausumiin.

3 AINEISTO

Tässä luvussa esittelen tutkimusaineistoni ja luon yleiskatsauksen siinä esiintyvin välitöntä toimintaa vaativiin direktiiveihin. Aloitan luvun aineiston esittelyllä (luku 3.1), jonka jälkeen siirryn käsittelemään aineistona olevien teatteriharjoitusten yleispiirteitä sekä niiden prosessimaista rakennetta (luku 3.2). Luvun päätteeksi esittelen aineistossa esiintyviä direktiivejä (luku 3.3).

3.1 Tutkimusaineisto

Tutkimuksen aineisto on peräisin Taide työnä ja työvälineenä -hankkeesta[3]. Hankkeessa tutkitaan ja kehitetään nuorille suunnattua Kesätyöprojektia, jonka Kiasma-teatterin Urbaanin taiteen festivaali (URB) on toteuttanut yhteistyössä Helsingin kaupungin kanssa jo useampana kesänä. Kesätyöprojekti tarjoaa nuorille kesätyön, jossa he voivat perehtyä taiteeseen ja sen tekemiseen sekä oppia ryhmälähtöistä työskentelyä ja yleisiä työelämän käytäntöjä. Projektin päätteeksi nuoret esittävät kesän aikana syntyneen teoksen osana URB-festivaalin ohjelmistoa.

Tutkimukseni aineistona käytän yhtenä kesänä nauhoitettua materiaalia Kesätyöprojektin harjoituksista. Kyseisenä kesänä nuoret työskentelivät kuuden viikon ajan noin 6,5 tuntia päivässä (ma–pe). Aineistoa on kerätty aina yhtenä päivänä viikossa kokonaisen harjoituspäivän verran. Harjoitukset on tallennettu kolmella videokameralla sekä kolmella ääninauhurilla. Tallennetut harjoituspäivät koostuvat erilaisista toimintajaksoista, kuten näyttämöharjoituksista, keskusteluista, juomatauoista ja niin edelleen. Tallenteet on lajiteltu ja leikattu pitkälti näiden jaksojen mukaan, jolloin yksi tallenne vastaa useimmiten yhtä kokonaista jaksoa. Jaksojen pituudet vaihtelevat muutamista minuuteista lähes pariin tuntiin.

Aineistona käytän kahdeksaa jaksoa, joiden yhteiskesto on noin 2,5 tuntia. Aineistokseni olen valinnut sellaisia jaksoja, joissa on meneillään jokin toiminnallinen ja liikkumista vaativa harjoitus, kuten alkulämmittely, kohtauksen harjoittelu, kehonkäyttö-, näyttämö- tai improvisaatioharjoitus. Tutkimuksen ulkopuolelle olen siis rajan-

[3] Hanke on Koneen säätiön rahoittama ja se on osa Helsingin yliopiston Intersubjektiivisuus vuorovaikutuksessa -huippuyksikköä. Hankkeen johtajana toimii Liisa Raevaara.

nut muun muassa keskustelut, tauot ja kirjoitustehtävät. Valitsin aineistokseni vahvasti toiminnallisia jaksoja, sillä haluan tarkastella nimenomaan teatteriharjoituksille tyypillisiä tilanteita, joissa kehonkäyttö on keskeisessä asemassa.

Vaikka aineistoni koostuu jaksoista, joissa on meneillään jokin toiminnallinen harjoitus, ovat ne keskenään hieman erilaisia: ohjaaja voi joko osallistua toimintaan tai vain ohjata sitä. Esimerkiksi kohtausten harjoitteluun ohjaajat eivät tekemisen tasolla osallistu, mutta alkulämmittelyssä he useimmiten suorittavat ainakin osan harjoitteista yhdessä nuorten kanssa. Seuraavassa taulukossa on listattuna aineistona käyttämäni jaksot, niiden kesto ja niissä tapahtuva toiminta. Suluissa oleva kirjain kertoo, onko kyseessä kohtauksen harjoittelu (K) vai jokin muu toiminnallinen harjoitus (H).

Taulukko 1: Jaksojen tunnisteet, toiminta sekä kesto minuutteina ja sekunteina.

Jakson tunniste	**Toiminta**	**Kesto**
U001_liikkuminen (H)	kävellään ja juostaan ryhmänä, harjoitellaan ryhmän kuuntelua	07:49
U016_lämmittely (H)	lämmitellään rauhallisesti venyttelemällä	07:10
U018_status (H/K)	jaetaan osallistujat 2 ryhmään, molemmat ryhmät esittävät improvisoidun kohtauksen, jossa hyödynnetään korteilla jaettuja tunnetiloja sekä niiden vahvuuksia (statuksia)	23:15
U039_patsaat (H)	muodostetaan improvisoituja patsaita pareittain	08:43
U045_roolit (K)	rakennetaan ja harjoitellaan yhdessä ”roolit”-kohtausta	19:05
U068_kehonkäyttö (H)	tehdään yhdessä kehonkäyttöharjoitus	05:54
U072_videokamera (K)	harjoitellaan pienryhmässä kohtausta, joka kuvataan videokameralla	33:05
U089_kohtaus (K)	harjoitellaan yhdessä ”roolit”-kohtausta	50:00
	Yhteensä	**02:35:01**

Kesällä, jonka harjoituksista kuvattua materiaalia käytän aineistona, kerättiin aineistoa yhteensä 102 jakson verran. Tutkimusaineistonani olevat jaksot olen pyrkinyt valitsemaan kyseiseltä kesältä mahdollisimman tasaisesti. Hankkeeseen kerätty aineisto on signumoitu juoksevasti, joten esimerkiksi jakso *U001_liikkuminen* on koko aineiston

ensimmäinen tallenne. Olen valinnut tutkimusaineistokseni jokaiselta viideltä kuvatulta harjoituspäivältä 1–2 kokonaista jaksoa.

Harjoituksissa on mukana kahdeksan noin parikymppistä nuorta sekä kaksi ohjaajaa. Ohjaajina toimivat teatterintekijä Elina Izarra Ollikainen sekä kuvataiteilija Sauli Sirviö[4]. Izarra Ollikainen on toiminut Kesätyöprojektin ohjaajana useampana vuonna, ja vuosittain hänelle on valittu työpariksi jonkun eri taiteenalan ammattilainen. Kesätyöprojektiin osallistuville nuorille teatterin tekeminen ei ole ennestään tuttua, joten tekniikat ja harjoitteet vaativat paikoin tarkkaakin ohjeistusta. Harjoituksissa vallitsee selkeät roolit: ohjaajat sananmukaisesti ohjaavat toimintaa ja nuoret toimivat ohjeiden mukaisesti, mutta tuottavat samalla taidetta itse omien ajatustensa ja oivallustensa kautta. Kesätyöprojektiin osallistuvat nuoret ovat Emilia, Fei Yen, Kristian, Nina, Sayeed, Tapani, Tuula ja Yusuf[5]. Kutsun kesätyöprojektilaisia tutkimuksessani joko nuoriksi tai osallistujiksi. Muutama nuorista on kakkoskielisiä, mutta en korosta tätä seikkaa analyysin yhteydessä.

Aineisto on litteroitu käyttäen keskustelunanalyyttisiä konventioita ja litterointimerkkejä (ks. liite). Olen itse litteroinut tutkimusaineistoni kokonaisuudessaan lukuun ottamatta tallennetta U001_liikkuminen, jonka on litteroinut Laura Ihalainen. Koska harjoituksiin osallistuu kymmenen henkilöä, jotka liikkuvat paljon harjoitussalissa, on kaikkea tilassa tapahtuvaa toimintaa ja puhetta hankala litteroida. Litteroinnissa olen keskittynyt keskeisen toiminnan merkitsemiseen ja jättänyt esimerkiksi sivussa tapahtuvat muutaman nuoren väliset keskustelut litteroimatta. Aineiston analyysissä sekä sen litteroinnissa olen käyttänyt kaikilla kolmella videokameralla ja ääninauhurilla tallennettua materiaalia, jotta tilanteen kulusta syntyisi mahdollisimman tarkka käsitys.

3.2 Teatteriharjoitusten rakenne

Kesätyöprojektin harjoituksissa keskiöön nousevat yhdessä tekeminen ja ryhmälähtöisyys. Harjoitusten päämääränä on luoda teos ryhmälähtöisen työskentelyn kautta. Esitys rakennetaan käyttäen devising-menetelmää, joka on yksi soveltavan teatterin työtavoista. Devising tarkoittaa prosessi- tai ryhmäkeskeistä teatteria, jossa ei ole ennalta laadit-

[4] Käytän litteraateissa sekä analyysin yhteydessä ohjaajista peitenimiä Maria ja Mikko.

[5] Käytän Kesätyöprojektiin osallistuvista nuorista ainoastaan peitenimiä. Myös muut tunnistamisen mahdollistavat tiedot on muutettu.

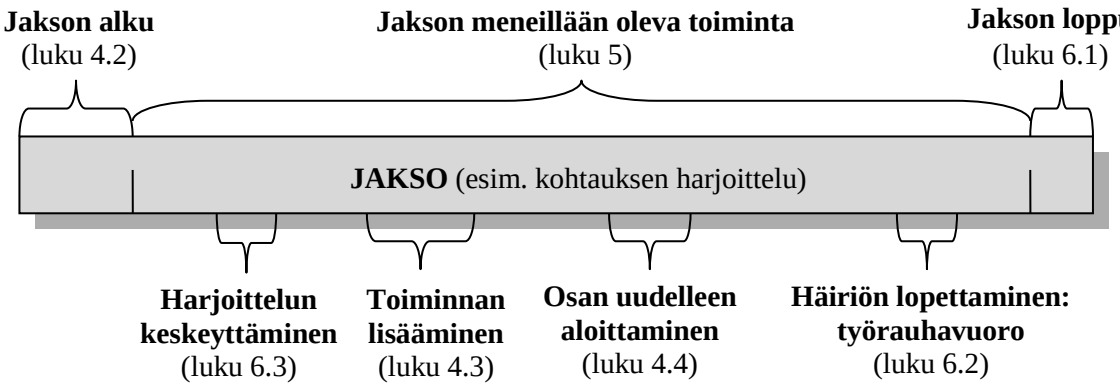
tua käsikirjoitusta. Kesätyöprojektissa käsikirjoitus syntyy ohjaajien valitsemien työskentelytapojen kautta. Valituista lähtökohdista ja harjoitusprosessista syntyy ryhmän aikaansaama käsikirjoitus, joka pohjautuu osallistujien suorittamille harjoitteille, keskusteluille ja kirjoitustehtäville. (Koskenniemi 2007.) Ensimmäisten viikkojen harjoituksissa nuoret tuottavat materiaalia esitykseen sekä tutustuvat erilaisiin harjoitustekniikkoihin ja mielikuvaharjoituksiin, jotka tukevat näyttämötyöskentelyä. Kesätyöprojektin loppua kohden aletaan yhä intensiivisemmin kasata esitystä ja harjoitella sen kohtauksia. Projektin lopputuloksena syntyy osallistujien näköinen ja devising-menetelmälle tyypillinen kollaasimainen esitys (Koskenniemi 2007: 21).

Kesätyöprojekti sekä siitä kerätty aineisto on luonteeltaan hyvin prosessimaista. Prosessin voi nähdä koko projektin, yksittäisen harjoituspäivän sekä yksittäisen jakson tasolla. Projektilla itsellään on alku ja loppu: ensimmäisen työpäivän tutustuminen johtaa URB-festivaaleilla esitettävään valmiiseen teokseen. Jokaisella harjoituspäivällä on myös alku ja loppu sekä näiden välissä tietynlaiset palikat eli jaksot, jotka muodostavat yksittäiselle harjoituspäivälle yhtenäisen kaaren. Vaihdos jaksosta toiseen on välillä selkeärajainen ja välillä liukuva, mutta kuitenkin havaittavissa oleva.

Prosessimaisuus näyttäytyy myös jaksojen sisällä. Yksittäisillä jaksoilla on alku ja loppu, mutta jaksojen temporaalisen rakenteen sisällä tapahtuu niin ikään asioiden aloittamista (esim. kohtauksen osa tehdään uudelleen) sekä lopettamista (esim. harjoitus keskeytetään lisäohjeiden antamisen ajaksi). Prosessi on siis käynnissä myös jakson aikana. Tähän rakenteeseen peilaten olen rakentanut myös tutkielman analyysiluvut, joissa tarkastelen, miten harjoitusten meneillään olevaa toimintaa ohjataan (luku 5) sekä miten ja millaisia asioita jaksoissa aloitetaan (kuku 4) ja lopetetaan (kuku 6).

Seuraavalla kuvalla (kuva 1) avaan jakson rakennetta. Jaksoa esittävän palkin yläpuolella on sen temporaaliseen etenemiseen ja näin syntyvään rakenteeseen liittyvät osat eli kokonaan uuden jakson aloittaminen, jakson käynnissä olevan toiminnan ohjaaminen sekä kokonaisuuden päättäminen. Ja kuten aiemmin mainitsin, myös meneillään olevan toiminnan aikana tapahtuu aloituksia (toiminnan lisäämistä ja jonkin asian uudelleen aloittamista) sekä lopetuksia (häiriön lopettamista ja harjoittelun keskeyttämistä). Kuvaan on sulkeisiin merkitty analyysiluvut, joissa käsittelen kutakin asiaa tarkemmin.

Kuva 1: Jakson rakenne.

3.3 Yleiskatsaus aineiston direktiiveihin

Sekä harjoituksiin osallistuvat nuoret että ohjaajat ovat yhteisessä vuorovaikutustilassa (*interactional space*, Mondada 2009). Esimerkiksi kioskiasioinneissa myyjä ja asiakas saavuttavat yhteisen vuorovaikutustilan katsekontaktin ja asiakkaan tiskiä kohti siirtymisen kautta (Sorjonen & Raevaara 2014: 247). Teatteriharjoituksissa vuorovaikutustilaan ei kuitenkaan tarvitse erikseen pyrkiä, sillä kaikki harjoituksiin osallistujat ovat fyysisesti samassa tilassa, toistensa nähtävissä, sitoutuneet yhteiseen tekemiseen ja tilanteen luonne on kaikille osallistujille selvä. Vuorovaikutustila on siis näennäisesti saavutettu, mutta osallistujat eivät kuitenkaan ole jatkuvassa valmiudessa ryhtyä toimeen. Tästä johtuen vuorovaikutustila täytyy luoda myös paikallisesti kunkin jakson osalta. Tämä voidaan esimerkiksi tehdä pyytämällä nuoria siirtymään tehtävän vaatimiin asemiin tai keskittymään seuraavaksi aloitettavaan toimintaan.

Harjoitustilanteet ja niissä vallitseva vuorovaikutustila ovat kontekstiltaan direktiivisiä, jolloin melkein mikä tahansa ohjaajan lausuma voi toimia direktiivinä. Konteksti on tilanteeseen osallistuvien yhteistä tietoa, jonka varassa viestiminen onnistuu. Se on lähtökohta, jonka pohjalta rakennetaan vuorovaikutusta. (Larjavaara 2007: 42.) Tilanne on epäsymmetrinen, mutta sekä nuoret että ohjaajat ovat orientoituneet siihen, että yksi osapuoli (ohjaaja) antaa käskyjä ja toinen (nuoret) toimii niiden mukaan. Harjoituksissa direktiivit voivat kohdistua meneillään olevaan tai tulevaan toimin-

taan. Analyysissä keskityn ainoastaan direktiiveihin, jotka vaativat osallistujilta välitöntä toimintaa. Aineiston muut direktiivit viittaavat pitkälle tulevaisuuteen (esim. miten esityksessä tulee toimia) tai hieman lähemmäs (esim. mitä seuraavassa harjoituksessa tai sen tulevassa osassa tehdään).

Pelkästään välitöntä toimintaa vaativia direktiivejä esiintyy aineistossa 255. Direktiivit on jaoteltu kolmeen kategoriaan sen mukaan, mitä niillä tehdään (aloittaminen, lopettaminen, käynnissä olevan toiminnan ohjaaminen). Seuraava taulukko kuvaa välitöntä toimintaa vaativien direktiivien määrää ja jakaumaa koko aineistossa. Aloitukset-sarakkeeseen on laskettu direktiivit, joilla aloitetaan kokonaan uusi jakso (luku 4.2), tehdään jaksoon toiminnanlisäys (luku 4.3) ja aloitetaan uudelleen jonkin jakson osa (luku 4.4). Meneillään oleva toiminta -sarakkeeseen lukeutuvat sellaiset direktiivit, jotka ohjailevat jo käynnissä olevaa toimintaa (luku 5). Lopetuksiin taas kuuluvat direktiivit, joiden avulla haetaan työrauhaa (luku 6.2) ja keskeytetään jokin jakson toiminta (luku 6.3). Jakson päättämiseen ei käytetä laisinkaan välitöntä toimintaa vaativia direktiivejä (ks. luku 6.1).

Taulukko 2: Välitöntä toimintaa vaativien direktiivien jakautuminen koko aineistossa.

Jakson tunniste	**Kesto**	**Aloitukset**	**Meneillään oleva toiminta**	**Lopetukset**	**Yhteensä**
U001_liikkuminen	07:49	4	20	-	24
U016_lämmittely	07:10	3	32	1	36
U018_status	23:15	11	21	6	38
U039_patsaat	08:43	3	9	5	17
U045_roolit	19:05	16	4	3	23
U068_kehonkäyttö	05:54	3	27	1	31
U072_videokamera	33:05	13	3	1	17
U089_kohtaus	50:00	38	13	18	69
Yhteensä	**02:35:01**	**91**	**129**	**35**	**255**

Jaksojen luonne vaikuttaa direktiivien lukumäärään. Esimerkiksi alkulämmittelyn yhteydessä (U016_lämmittely) esiintyy 36 välitöntä toimintaa vaativaa direktiiviä ja erään kohtauksen harjoittelun yhteydessä (U072_videokamera) 17, vaikka jälkimmäinen on

yli neljä kertaa pidempi kestoltaan. Direktiivien määrä ei siis automaattisesti kasva, jos jakson kesto pitenee. Jaksojen luonne ja niissä tapahtuvat toiminta vaikuttavat direktiivien määrään enemmän kuin niiden ajallinen kesto. Sen sijaan esimerkiksi eläinlääkärin vastaanoton pidentyessä myös eläinlääkärin direktiivien määrä kasvaa (Somiska 2010: 6–7). Jaksossa tapahtuva toiminta ei käynnisty ilman, että ohjaaja esittää sen alussa vähintään yhden välitöntä toimintaa vaativan direktiivin. Sen sijaan jakso voidaan lopettaa ilman yhtäkään sellaista.

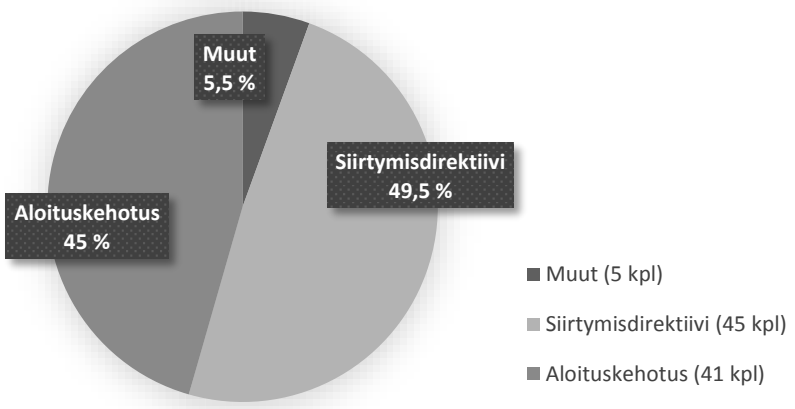
4. TOIMINNAN ALOITTAMINEN

Tässä luvussa tarkastelen, millaisilla direktiiveillä kokonaan uusi jakso aloitetaan (luku 4.2), kuinka meneillään olevaan jaksoon lisättävä toiminta aloitetaan (luku 4.3) sekä kuinka jokin harjoituksen osa aloitetaan alusta (luku 4.4). Käsittelyjärjestys perustuu siihen, kuinka yleisiä aloitustyypit erilaisissa jaksoissa ovat. Uuden jakson aloitus tapahtuu jokaisessa toimintajaksossa, toiminnan lisäystä puolessa jaksoista ja uudelleen aloittamista ainoastaan sellaisissa tilanteissa, joissa harjoitellaan jotakin kohtausta. Yhteensä aloitusten yhteydessä esiintyy 91 välitöntä toimintaa vaativaa direktiiviä. Luvun keskeisiä käsitteitä ovat siirtymisdirektiivi ja aloituskehotus. Siirtymisdirektiivien myötä orientoidutaan alkavaan toimintaan ja aloituskehotukset puolestaan käynnistävät varsinaisen toiminnan. Määrittelen käsitteet tarkemmin luvussa 4.1. Analyysiluvuissa viittaan käsitteellä direktiivi välitöntä toimintaa vaativaan direktiiviin, jollen toisin mainitse.

4.1 Siirtymisdirektiivi ja aloituskehotus

Aloittamiseen pyrkivät direktiivit jakautuvat kahteen suurempaan ryhmään. Niillä tähdätään joko toiminnan aloittamiseen (aloituskehotus) tai sitä valmistelevaan siirtymiseen (siirtymisdirektiivi). Tämän lisäksi aineistosta löytyy aloitusten yhteydestä pieni joukko (5 kpl) direktiivejä, jotka eivät lukeudu kumpaankaan näistä. **Siirtymisdirektiiveillä** ohjaajat kehottavat nuoria siirtymään paikasta toiseen (*tulkaa tänne*), tietynlaiseen muodostelmaan (*tehää neljän hengen ryhmät*) tai olemaan tilassa jollakin tietyllä tavalla (*sit otatte oman rauhan*). **Aloituskehotuskehotus** puolestaan suuntautuu varsinaisen toiminnan aloittamiseen (*ja harjoitus alkaa nyt*). Seuraava kaavio kuvaa tutkimusaineiston siirtymisdirektiivien, aloituskehotusten ja muiden direktiivien määrällisen jakauman:

Kaavio 1: Siirtymisdirektiivit ja aloituskehotukset koko aineistossa

Siirtymisdirektiiviä seuraa aina aloituskehotus, mutta aloituskehotus voi puolestaan esiintyä myös ilman siirtymään kehottavia lausumia. Aloituskehotusten ja siirtymisdirektiivien määrä vaihtelee erilaisissa aloituksissa. Esimerkiksi kokonaan uuden jakson aloittamisen yhteydessä (luku 4.2) esiintyy aina vähintään yksi siirtymisdirektiivi ja aloituskehotus. Sen sijaan uuden toiminnan lisäämisessä (luku 4.3) sekä jonkin jo kertaalleen tehdyn asian uudelleen aloittamisen yhteydessä (luku 4.4) aloituskehotus voi tietyin ehdoin esiintyä ilman siirtymisdirektiiviä.

Siirtymisdirektiivit tähtäävät siihen, että osallistujat saadaan siirtymään alkavan toiminnan edellyttämiin asemiin joko fyysisesti tai esimerkiksi rauhoittumalla tai muuta keskittymistä vaativalla sisäisellä toiminnalla. Siirtymisdirektiivit eivät siis ainoastaan edellytä fyysistä siirtymistä, vaan ne käsittävät kaikki sellaiset direktiivit, jotka vaativat jonkinlaista aktiivista siirtymistä, oli se sitten konkreetista liikkumista tai jotakin ulkoisesti havaitsematonta valmistautumista. Siirtymään kehottavilla direktiiveillä voidaan tutkimusaineistossani:

1) Kehottaa osallistujia siirtymään johonkin tiettyyn paikkaan (esim. keskelle salia):

U001_liikkuminen

```
01 Maria:  joo. (.) >↑tulkaa tänne,<
```

2) Kehottaa osallistujia menemään tiettyyn muodostelmaan (esim. piiriin):

U016_lämmittely

```
01 Maria:  tehää ↑rinki (0.9) rinkula,
```

3) Kehottaa osallistujia olemaan tilassa tietyllä tavalla (esim. ryhdikkäästi):

U089_kohtaus

```
01 Maria:  -- eli seisotte siel sillä tavalla et
02         teiän (.) jalat ovat liimautuneet
03         ↑lattiaan,
```

Samassa aloitussekvenssissä voi esiintyä siirtymisdirektiivejä kaikista kolmesta ryhmästä. Ryhmät eivät siis ole toisiaan poissulkevia. Useimmiten siirtymisdirektiiveillä kuitenkin vaaditan fyysistä siirtymistä. Eli paikkaan menemiseen tai muodostelmaan ohjaavat direktiivit (ryhmät 1 ja 2) ovat yleisempiä kuin tilassa jollakin tavalla olemaan kehottavat direktiivit (ryhmä 3). Siirtymisdirektiivejä esiintyy yhtä paljon uuden jakson aloittamisen (21 kpl) ja jonkin harjoituksen osan uudelleen aloittamisen (21 kpl) yhteydessä. Toiminnan lisäämisessä niitä esiintyy vain 2.

Joutsenon (2007: 182–183) mukaan opettajan oppilaille suunnatut tehtävänannot rakentuvat useimmiten kolmesta osasta: 1) mahdollisesta huomionkohdistimesta (esim. *sitte*), 2) tehtävään valmistamisesta (esim. *jatketaan kohdista kaks ja kolme eli tarviitte oppikirjaa*) ja 3) kehotuksesta ryhtyä toimeen (esim. *lukekaa tää moniste iha rauhassa loppuun*). Tämä tehtävänantojen rakenne on paikoittain sovellettavissa myös teatteriharjoitusten kontekstiin. Aineiston siirtymisdirektiivit eivät kuitenkaan suoranaisesti asetu Joutsenon kuvailemaan kolmanteen kohtaan (kehotus ryhtyä toimeen), vaikka saavatkin aikaan toiminnallisen responssin. Siirtymisdirektiivit jäävät johonkin tehtävään valmistavan osan (kohta 2) sekä kehotuksen ryhtyä toimeen (kohta 3) välimaastoon. Joutsenon (mt.) kuvaamia kehotuksia ryhtyä toimeen nimitän omassa aineistossani aloituskehotuksiksi. Ne pyrkivät jakson varsinaisen toiminnan tai jonkin sen osan käynnistämiseen ja aikaansaavat sen, että nuoret ryhtyvät suorittamaan harjoitusta tai jotakin sen osaa. Aloituskehotukset aikaansaavat esimerkiksi sen, että nuoret aloittavat alkulämmittelyn yhteydessä pyöritellä hartioitaan. Aineistossa esiintyy kahdenlaisia aloituskehotuksia. Kehotus voi joko ohjeistaa toimintaan (A) tai vain aloittaa jo aikaisemmin ohjeistetun toiminnan (B).

A) U016_lämmittely

```
01 Maria:   .hh okei. (.) tota (.) ruvetaan
02          pyöritteleen vähä hartioita,
```

B) U045_roolit

```
01 Maria:    --olkaa hyvä? (.) ↑yhteine alotus alkaa:
02           (0.3) n:yt.
```

Kun nuoret on saatu sopiviin asemiin siirtymisdirektiiveillä, ei toiminnan varsinaiseen aloittamiseen tarvita useampaa aloituskehotusta. Aineistossani 1–2 aloituskehotusta riittää siihen, että harjoitus tai sen osa saadaan käyntiin. Toisin kuin siirtymisdirektiivi, on aloituskehotus aloitusten yhteydessä välttämätön toiminnan alkuun saattamiseksi, jolloin niiden määräkään ei vaihtele niin suuresti erilaisten aloitusten yhteydessä kuin siirtymisdirektiivien. Aloituskehotuksia esiintyy uutta jaksoa aloitettaessa 11, toimintaa lisättäessä 14 ja jotakin osaa uudelleen aloitettaessa 16.

Seuraavalla katkelmalla osoitan siirtymisdirektiivien ja aloituskehotusten sijainnin aloitussekvenssissä. Aloitustyypistä riippumatta siirtymisdirektiivi esiintyy aina ennen aloituskehotusta, ei koskaan sen jälkeen. Katkelmassa ohjaaja aloittaa kehonkäyttöharjoituksen kehottamalla ensin kaikkia siirtymään keskelle salia. Siirtymistä seuraa aloituskehotus, jonka myötä toiminta aloitetaan x-asentoon menemisellä.

(1) [U068_kehonkäyttö]

```
01 Maria:    ei *ku se on se eri [↑leikki (.) se
                *kävelee salin etureunaan
02 Nuoret:                       [((naurua))
03 Maria     oli se sun pelihomma mis ne hävis
04           he he .h >°hävis°< (0.4) tota noi
05           ni (.) ää (.) aa @↓vuadda↑papapapaa?@
06           (.) mt ↑seuraava homma, (0.5) on. (.)
07           se (.) ↓etTÄ (.) me >*↑menemme< ↑kaikki
08           ↑tänne?
                                  *lähtee kohti salin
                                   takareunaa
09           (3.4)
             ((nuoret siirtyvät Marian perässä))
10 Maria:    he he he .hh (1.6) nii ja- hh
11 Nina:     ähm:
12 Kristian: h khä
13 Maria:    hehe (.) *ME MENEMME KAIKKI[:?
                      *kävelee kohti salin
                       keskustaa
14 Nina:                                 [he heeh
15 Maria:    *suuriksi?
             *kääntyy nuoria kohti ja siirtyy
              x-asentoon
16           (1.1)
```

Siirtymisdirektiivi valmistaudutaan uuteen toimintaan

Aloituskehotus käynnistetään uusi toiminta

Siirtymisdirektiivien tavoin kaavion 1 kohdan *muut* direktiivit esiintyvät aina ennen aloituskehotusta. Muut direktiivit edesauttavat varsinaisen toiminnan aloittamista (esim. *seiskää siinä=mä laitan oven kiinni*). Niillä sekä siirtymisdirektiiveillä orientoidutaan siihen, että pian aloitetaan jonkinlainen toiminta, jonka aloituskehotus lopulta käynnistää.

4.2 Uuden jakson aloittaminen

Tässä luvussa tarkastelen, kuinka uusi jakso aloitetaan ja miten sen aloittamista ohjeistetaan juuri välitöntä toimintaa vaativilla direktiiveillä. Kokonaan uuden jakson ja sen toiminnan aloittavat direktiivit esiintyvät jakson alussa. Aina toiminta ei kuitenkaan lähde liikkeelle heti ensimmäisestä direktiivistä, ja joskus tarvitaan useampi kehotus, jotta toiminta saadaan varsinaisesti pyörähtämään käyntiin. Aineistossani ohjaaja esittää uuden jakson alussa aina yhden tai useamman siirtymisdirektiivin sekä vähintään yhden aloituskehotuksen. Uutta jaksoa ei siis voi aloittaa ilman kumpaakaan.

Seuraava taulukko kertoo uuden jakson aloittamisen yhteydessä esiintyvien siirtymisdirektiivien sekä aloituskehotusten lukumäärän:

Taulukko 3: Siirtymisdirektiivien ja aloituskehotusten lukumäärä.

Jakso	**Siirtymisdirektiivi**	**Aloituskehotus**	**Muut**	**YHT.**
U001_liikkuminen	1	1	2	4
U016_lämmittely	2	1	-	3
U018_status	2	1	-	3
U039_patsaat	1	2	-	3
U045_roolit	4	1	-	5
U068_kehonkäyttö	2	2	-	4
U072_videokamera	2	2	-	4
U089_kohtaus	7	1	1	9
YHT.	21	11	3	35

Jokaisen jakson alussa esiintyy vähintäänkin yksi aloituskehotus, jota edeltää 1–7 siirtymisdirektiiviä. Jos siirtymisdirektiivejä esiintyy useampi kuin yksi, aina ei ole kyse siitä, ettei ensimmäinen kehotus saanut preferoitua responssia. Välillä siirtymistä nimittäin ohjeistetaan useammalla direktiivillä ja siihen annetaan lisäohjeita sekä tarkennuksia. Pääosin siirtymisdirektiivit kuuluvat 1 tai 2 ryhmään, eli niillä pyritään saada osallistujia siirtymään johonkin tiettyyn paikkaan tai muodostelmaan (ks. luku 4.1).

Kun osallistujat ovat siirtyneet sopiviin asemiin, ei toiminnan varsinaiseen aloittamiseen tarvita montaa aloituskehotusta, 1 tai 2 riittää. Taulukon kohdan *muut* direktiivit ovat osa uuden jakson alkuvalmisteluja. Niillä pyydetään nuoria riisumaan kengät tai odottamaan ovensulkemisen ajan paikoillaan. Muut direktiivit ja siirtymisdirektiivit ovat jo osa uutta jaksoa ja niillä orientoidutaan siihen, että pian aloitetaan jokin uusi toiminta.

Jakson alussa esiintyvät direktiivit ovat pääsääntöisesti deklaratiivi-, 2. persoonan imperatiivi- tai inklusiivisia imperatiivilauseita. Inklusiiviset imperatiivilauseet ovat passiivin preesensin avulla muodostettuja monikon 1. persoonan imperatiivilauseita (esim. *tehdään rinki*). Seuraava taulukko kuvaa siirtymisdirektiivien, aloituskehotusten sekä muiden direktiivien rakenteiden jakaumaa uuden jakson aloittamisen yhteydessä:

Taulukko 4: Direktiivien rakenteiden jakauma.

Muoto	**Siirtymisdirektiivi**	**Aloituskehotus**	**Muut**	**YHT.**
deklaratiivilause	10	3	2	15
2. persoonan imperatiivilause	4	4	1	9
inklusiivinen imperatiivilause	4	4	-	8
finiittiverbitön	2	-	-	2
interrogatiivilause	1	-	-	1
YHT.	21	11	3	35

Siirtymisdirektiivi ja aloituskehotus esitetään yhtä usein 2. persoonan imperatiivilauseella ja inklusiivisia imperatiivilauseella. Siirtymään kehottavien lausumien joukossa on yksi saksankielinen interrogatiivilause (*kommen sie?*) ja kaksi finiittiverbitöntä di-

rektiiviä. Useimmiten uuden jakson alussa esiintyvät direktiivit on rakennettu väite- eli deklaratiivilauseiksi.

Deklaratiivilauseet

Siinä missä imperatiivi- ja interrogatiivilauseilla on omat pääasialliset puhefunktionsa (käskeminen ja kysyminen), ei deklaratiivilause ole perusmerkitykseltään sidottu mihinkään tiettyyn funktioon. Tehtäväpotentiaaliltaan väitelause on avoin, ja sen avulla voi toimittaa mitä tahansa puhefunktiota. (Hakulinen 2016: 132.) Väitelauseiksi rakennettuja direktiivejä esiintyy tutkimusaineistoni jaksojen alussa aina useampi peräjälkeen. Tämä on tyypillistä valmennustilanteille, jollaisiksi myös teatteriharjoitukset voidaan osittain laskea. Valmennustilanteissa peräkkäin esitettävät deklaratiivilauseet ovat yleensä persoonapronominittomia ja verbialkuisia 2. persoonan lauseita. (Rantala-Ekholm 1999: 56–62; VISK § 1663.) Etelämäki ja Couper-Kuhlen (tulossa) osoittavat, että joissakin tilanteissa[6] direktiiviset väitelauseet muistuttavat imperatiiveja eli ne ovat verbialkuisia, persoonapronominittomia ja nykyhetkeen viittaavia ilmaisuja, joiden verbi on 2. persoonan indikatiivissa eivätkä ne sisällä modaaliverbejä tai muita modaalisia elementtejä. Myös lääkärin vastaanotolla lääkäri muotoilee direktiiviset deklaratiivilauseensa edellä kuvatun kaltaisiksi (Sorjonen 2001a). Raevaara (tulossa) kuvaa modaaliverbittömiä väitelauseita yksinkertaisiksi deklaratiiveiksi (*simple declaratives*). Näitä yksinkertaisia deklaratiiveja käytetään Raevaaran kokkikouluaineistossa juuri muun muassa uuden toiminnan aloittamisessa meneillään olevassa projektissa. Myös työpäivän mittaisten teatteriharjoitusten voidaan ajatella olevan meneillään oleva projekti, jonka sisällä aloitetaan uusia toimintoja eli jaksoja.

Seuraava katkelma on peräisin sellaisen jakson alusta, jossa harjoitellaan kohtausta. Jaksoa on edeltänyt juomatauko, jonka päätyttyä nuoret ovat palanneet saliin ja istuvat nyt katsomon puolella. Katkelma sisältää kolme siirtymisdirektiiviä, joilla pyydetään nuoria siirtymään paikasta toiseen ja ohjeistetaan heidän tilassa olemisen tapaansa. Direktiivit ovat peräkkäisiä deklaratiivilauseita, joista kaikki ovat toimintaverbialkuisia ja persoonapronominittomia 2. persoonan lauseita. Ennen katkelman siirtymisdirektiivejä ohjaaja (Maria) kuvailee tulevaa harjoitusta ja sen kulkua. Kuvailu ei

[6] Etelämäki ja Couper-Kuhlen (tulossa) tarkastelevat tilanteita, joissa vastaanottaja jollakin tavalla vastustaa ehdotettua toimintaa.

kuitenkaan vielä edellytä välitöntä toimintaa. Litteraattiin on merkitty ^-merkeillä kohdat, joissa kyseinen nuori lähtee kohti salin takareunaa.

(2) [U045_roolit]

```
           ((Nuoret ovat salin etureunassa, katsomon puolella))
01 Maria:  ↑okei (.) ↑tehää viel yks tommone (.)
02         fyysinen- fyysinen juttu? (.) ja laitetaa viel
03         kasaan tää kaikki >mitä me ↓ollaan< tehty?
04 Yusuf:  fff [f f ((vihellystä))
05 Maria:      [eli >tota noi ni?< (.) te: (.) >kirjotitte
06         sillo niistä< rooleista? (0.7) .h ni mä haluisin
07         nyt nähä ↓muutamat roolit? (.) sillei (.)
08         fyysisi#nä# (.) liikkeinä? (.) >↑sillä tavalla
09         että< .hh meette seisoo tonne tilaa ja katotte
10         tänneppäin?
11 Tapani: huaah
12 Maria:  =ja: otatte oman rauhan ja mä annan täält ohjeita
13         (.) ja mä toivon et te- rupeette toteuttamaan (.)
14         niitä asioita mitä mä- (1.2) sanon.
15 Tapani: ^sis mikä rooli meil nyt on, (.) >se mikä
           ^Emilia
16         [sä sanot meille<
17 Yusuf:  [se kertoo meille
18 Maria:  mä kerron-[ m- kerron ^a- ^portaittain ne (.) et mite
                     ^Sara
                         ^Tapani
19 Tapani:           [okei,
20 Maria:  se s't menee^ (0.5) nää on teiän teksteistä (.)
                      ^Fei Yen
21         ↑otett^uja,
                 ^Kristian
22 Tuula:  uke:i,
23 Maria:  joo,^
               ^Tuula & Yusuf
24         (1.7)
```

Harjoituksen kuvailun jälkeen ohjaaja lausuu ympäröivää puhetta nopeammin >*sillä tavalla että*< (r. 8), joka antaa olettaa, että ilmaisua seuraa tarkempi tekemisen tavan ohjeistus. Seuraavaksi ohjaaja esittääkin kolme siirtymisdirektiiviä *meette seisoo tonne tilaa, ja katotte tänneppäin* ja *ja: otatte oman rauhan* (r. 9–12). Siirtymisdirektiivit eivät saa osallistujilta yhtenäistä responssia, vaan nuoret siirtyvät salin takareunaan ripotellen. Osasyy tähän on se, että ohjaaja lausuu direktiivit keskellä vuoroaan, jolloin aikaa pyydetyn toiminnan suorittamiselle ei juuri jää. Schegloffin ja Sacksin (1973: 296) mukaan puhujan esittäessä vierusparin etujäseneksi tunnistettavan vuoron, tulee vuoro lopettaa ensimmäisessä vuoronvaihdon mahdollistavassa kohdassa, jolloin vastaanottajalla on mahdollisuus esittää vierusparin jälkijäsen. Esimerkissä näin ei tapahdu, mutta kaikki

osallistujat kuitenkin siirtyvät ilman, että direktiivejä tarvitsee toistaa tai muotoilla uudelleen.

Vuoronalkuinen partikkeli *ja* toisen ja kolmannen direktiivin alussa rakentaa kehotuksista yhtenäisen kokonaisuuden, jossa pyydetyt toiminnot on suoritettava pyydetyssä järjestyksessä. Olen kuitenkin laskenut siirtymisdirektiivit kolmeksi eri kehotukseksi, sillä niillä vaaditaan kolmea asiaa: siirtymään näyttämölle seisomaan, suuntaamaan katse katsomoon ja olemaan rauhassa. Valmennustilanteen perättäisille väitelauseille tyypillisesti jopa direktiiveistä viimeinen, joka kehottaa olemaan rauhassa (*ja otatte oman rauhan* r. 12), on rakennettu toimintaverbialkuiseksi. Tällä ohjaaja korostaa nuorten omaa aktiivisuutta kohtauksen harjoittelun aloituksessa. Jos toimintaverbin *ottaa* korvaisi *olla*-verbillä (*ja ootte omassa rauhassa*), ei kehotus tässä yhteydessä tuntuisi vaativan yhtä paljon aktiivisuutta osallistujien puolelta.

Kaikki aineiston väitelauseet eivät kuitenkaan ole samalla lailla muotoiltuja. Seuraava katkelma on niin ikään sellaisen jakson alusta, jossa harjoitellaan kohtausta. Myös tätä jaksoa on edeltänyt tauko. Tauolta nuoret ovat kuitenkin palanneet suoraan salin keskelle keskustelemaan keskenään. Nuoria ei siis katkelmassa tarvitse erikseen pyytää siirtymään näyttämölle. Esimerkki sisältää kuusi peräkkäistä deklaratiivilausetta, jotka poikkeavat edellisen esimerkin siirtymisdirektiiveistä merkittävästi. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta niiden verbi on yksikön indikatiivin 3. persoonassa, jonka lisäksi ne eivät ole verbialkuisia eivätkä sisällä toimintaverbiä. Tämä on valmennustilanteille poikkeuksellista, mutta ei harvinaista omassa aineistossani. Esimerkissä ohjaajan (Maria) siirtymisdirektiivit kohdistuvat nuorten tapaan olla tilassa ennen kohtauksen harjoittelun aloittamista.

(3) [U089_kohtaus]

```
01 Maria:     ää tota: ää (.) muistatteks te ku me tehtii
02            sitä maito loppui roolia? (.) n'
03            kokeillaanpas se nyt [ihan ensin tähän (.)
04 Kristian:                       [mjoo
05 Maria:     se maitoloppui rooli? (.) eli seisotte siel
06            sillä tavalla et teiän (.) jalat ovat liimautuneet
07            ↑lattiaan,
08            (4.1)
              ((nuoret asettuvat paikoilleen, osa heiluu hieman))
09 Maria:     teiän se- selät on hiy- hyvinkin pitkät?
10            (0.5)
11 Maria:     selkäranka on ↑pitkä?
12            (2.0)
```

```
13 Maria:     takaraivo on osa seinää?
14            (1.8)
15 Maira:     te ootte ↓isoja.
16            (0.7)
17 Maria:     kainaloiden alla on vähän ↑tilaa?
18            (1.8)
```

Rivien 5–7, 9, 11, 13, 15 ja 17 direktiivit saavat nuoret orientoitumaan harjoitteluun ja valmiiksi kohtauksen harjoittelua varten. Siirtymisdirektiivit kehottavat nuoria olemaan näyttämöllä aktiivisesti ja ryhdikkäästi ennen kuin kohtauksen harjoittelu voi alkaa. Väitelauseella muotoiltuja direktiivejä esiintyy tilanteissa, joissa direktiivin vaatiman toiminnan toteuttaminen on ongelmatonta ja se esitetään tapahtuvana tosiasiana (Sorjonen 2001a: 94). Katkelman siirtymisdirektiivien vaatiman toiminnan suorittaminen on välttämätöntä, jotta kohtauksen harjoittelu voidaan aloittaa. Tauon jälkeen nuorten on taas orientoiduttava näyttelemiseen ja keskityttävä siihen.

Esimerkin ensimmäisen siirtymisdirektiivin (r. 5–7) aloittava partikkeli *eli* osoittaa, että harjoituksissa siirrytään nyt tekemään jotakin, mitä edellä on kuvattu (r. 1–3). Puhuja voi lausumanalkuisilla partikkeleilla osoittaa, missä suhteessa vuoro on edelliseen vuoroon tai laajempaan vuorokokonaisuuteen nähden. Ne ilmaisevat, että puhuja on lisäämässä jotakin aiemmin sanomaansa ja niillä voidaan myös ennakoida tulevan vuoron sisältöä. (Kim & Kuroshima 2013: 268; Hakulinen 1997b: 44; Keravuori 1988: 51–54.) *Eli* voidaan nähdä vuoronalkuisena partikkelina, vaikka se ei varsinaisesti esiinnykään puheenvuoron alussa. Sillä alkava direktiivi kuitenkin ilmaisee, että ohjeistuksesta siirrytään nyt eteenpäin, kohti jakson toiminnallista osaa. *Eli* siis osoittaa siirtymistä johonkin jo esillä olleeseen aiheeseen. jota on kuvattu katkelman riveillä 1–5. Toiminnan aloittavissa direktiiveissä *eli* on tutkimusaineistossani tyypillinen vuoronalkuinen partikkeli.

Ainoastaan katkelman ensimmäisessä direktiivissä, heti partikkelin *eli* jälkeen, esiintyy toimintaverbi (*seisotte*). Muut esimerkin siirtymisdirektiiveistä sisältävät vain *olla*-verbin. Loput siirtymisdirektiivit eivät siis sisällä varsinaista toiminnallista ohjetta. Toimintaverbittömiä direktiivisiä deklaratiivilauseita esiintyy siirtymisdirektiiveinä useimmiten juuri tilanteissa, joissa kehotus kohdistuu tilassa olemisen tapaan. Ensimmäisen direktiivin jälkeiset kehotukset tarkentavat, millä tavalla tilassa tulee seisoa. Ohjaajan kuvailemat asiat (pitkä selkäranka, isona oleminen, jalkojen liimautuminen lattiaan jne.) eivät ole varsinaisesti näkyviä asiantiloja, vaan kuvaavat osallistujien

mielikuvia, joiden kautta saavutetaan aloitukseen vaadittu aktiivinen olotila ja ryhdikäs asento. Esimerkin toimintaverbittömien direktiivien alkuun voisi lisätä ensimmäisen direktiivin alun, *eli seisotte siel sillä tavalla et teiän--*, ja niiden merkitys pysyisi samanlaisena. Lisäystä ei jokaisen direktiivin eteen kuitenkaan tarvita, sillä ilmaisut tulevat direktiiveiksi ymmärretyiksi kontekstinsa perusteella. Katkelman deklaratiivit voi siis toisaalta nähdä yhtenä moniosaisena direktiivinä tai kuutena yksittäisenä, joskin toisiinsa liittyvänä, direktiivinä. Olen laskenut lausumat erillisiksi direktiiveiksi, sillä vaikka ne tavoittelevat samaa lopputulosta, kehotetaan niillä kuitenkin tekemään eri asioita.

Inklusiivinen imperatiivi

Siirryn seuraavaksi käsittelemään inklusiivisia imperatiiveja eli passiivin preesensmuodolla muodostettuja monikon 1. persoonan imperatiivilauseita. Joutsenon (2007: 183) mukaan opettajan oppilaille suuntaamat työhön ryhtymiseen kehottavat ilmaukset ovat useimmiten 2. persoonan imperatiiveja. Omassa aineistossani puolestaan esiintyy lähes yhtä paljon 2. persoonan imperatiivi- ja inklusiivisia imperatiivilauseita, kun tarkoituksena on aloittaa uusi toimintakokonaisuus.

Nykysuomessa monikon 1. persoonan imperatiivimuoto (*tehkäämme rinki*) on korvautunut lähestulkoon kauttaaltaan passiivin preesensmuodolla (*tehdään rinki*). Persoonapäätteistä monikon 1. persoonan imperatiivimuotoa esiintyy enää lähinnä juhlavassa tyylissä tai uskonnollisessa kontekstissa, jos niissäkään. (VISK § 1656; Yli-Vakkuri 1986: 89; Lauranto 2013: 164, 2015: 43–46.) Inklusiiviset imperatiivilauseet ovat merkitykseltään sellaisia, että puhuja kuuluu myös itse puhuteltavien joukkoon (Lauranto 2015: 43–46). Muulle kuin 2. persoonalle suunnattuja imperatiiveja on kutsuttu myös hortatiiveiksi (Jary & Kissine 2014: 26–31) ja ei-kanonisiksi imperatiiveiksi (Aikhenvald 2010: 4–5). Käytän kuitenkin Laurannon (2013, 2015) tapaan passiivin preesensissä olevista monikon 1. persoonan imperatiiveista nimitystä inklusiivinen imperatiivi. Aikhenvaldin (2010: 76) mukaan maailman kielissä 2. persoonalle suunnattujen imperatiivien jälkeen yleisin tapa imperatiivisuuden ilmaisemiselle on juuri monikon 1. persoonan imperatiivi.

Seuraavassa katkelmassa ohjaaja (Maria) osallistuu myös itse kehottamaansa toimintaan ja rakentaa aloituskehotuksen inklusiivisella imperatiivilla. Kyseessä

on ensimmäisen harjoituspäivän ensimmäinen toiminnallinen jakso, jossa kävellään salissa erilaisilla tempoilla ja tavoilla.

(4) [U001_liikkuminen]

```
01          (7.7) ((vaimeaa puhetta))
02 Maria:   eli tota, (2.1) ↑tehään nii eli, (.) me ollaan siis
03          yhteisen; (.) asian äärellä? hh ja ollaan luomassa
04          yhdessä seuraavat viisi viikkoa? (0.3) joten nyt lähdetään
05          ihan ensin (.) kävelemään ja ennen kun keskitytään
06          muihin, (0.4) ni saatte keskittyä siihen omaan kävelyynne?
07          (0.8)
08 Maria:   *eli lähdetään kävelemään? (.) tilassa, =ottakaa (--)
            *lähtee kävelemään
09          ↑olkaa tietosia ↓mihin suuntaan menette?
10          (0.5)
            ((nuoret sekä ohjaajat kävelevät ympäri salia))
```

Aloituskehotus alkaa vuoronalkuisella partikkelilla *eli*, joka osoittaa siirtymää jakson varsinaiseen ja edellä kuvattuun toimintaan, kävelyharjoitukseen. Ohjaaja saa harjoituksen varsinaisen toiminnan käyntiin inklusiivisella imperatiivilla *eli lähdetään kävelemään? (.) tilassa* (r. 8), joka sisällyttää toimijoihin myös hänet itse (ks. Lauranto 2015: 43). Ohjaaja lähteekin kävelemään aloituskehotusta tuottaessaan. Kehotus saa preferoidun jälkijäsenen, kun nuoret lähtevät kävelemään ympäri salia ja liikkumisharjoitus käynnistyy.

Joissakin tilanteissa ohjaaja käyttää inklusiivista imperatiivia niin, että sillä kehotetaan ainoastaan nuoria toimimaan. Näissä tapauksissa ohjaaja ei itse osallistu pyydettyyn toimintaan, vaikka direktiivin muotoilun perusteella lukeutuisikin puhuteltavien joukkoon. Tämä on tyypillistä esimerkiksi lääkäri-potilaskeskustelussa, jossa lääkäri saattaa ohjeistaa potilasta lausumalla *pannaan polvee koukkuun* (Sorjonen 2001a: 92). Lääkärinvastaanottokontekstissa tällaista lausumaa on kutsuttu myös lääkäripassiiviksi, jonka tehtävänä on rakentaa käskyyn yhteistyötunnelmaa (Shore 1986: 42). Vaikka lääkäri ei koukista omaa polveaan, osallistuu hän toimitaan ohjaamalla potilaan polvea kädellään (Sorjonen 2001a: 92). Tutkimusaineistossani ohjaaja luo harjoitustilanteeseen juuri yhteistyötunnelmaa käyttämällä inklusiivista imperatiivia, vaikka itse ei aina osallistuisikaan vaadittuun toimintaan. Toisaalta kyse on kuitenkin aidosta yhteistyöstä, kuten lääkärin vastaanotolla, sillä ohjaajien tehtävä on nimensä mukaisesti

ohjata harjoituksia, joten he osallistuvat toimintaan vähintäänkin roolinsa velvoittamalla tavalla eli ohjaamalla.

Seuraavassa katkelmassa inklusiivinen imperatiivi toimii siirtymisdirektiivinä, jonka kehottama toiminta kohdistuu ainoastaan nuoriin. Esimerkissä ohjaaja (Maria) jakaa nuoret kahteen neljän hengen ryhmään seuraavaa harjoitusta varten. Kummankin ryhmän tehtävänä on improvisoida syntymäpäiväkohtaus, jossa hyödynnetään korteilla jaettuja tunnetiloja ja niiden voimakkuuksia. Toinen ryhmä seuraa improvisaatiota aina katsomon puolelta. Nuoret ovat edellisen harjoituksen jäljiltä kolmessa pienryhmässä, joten ryhmäjako on tehtävä uudelleen, ennen kuin voidaan siirtyä improvisointiin.

(5) [U018_status]

```
01 Maria:      o:↑kei
02             (3.5)
               ((Yusuf, Kristian, Nina ja Sayeed keskustelevat
               ryhmässä, Fei Yen ja Tuula keskustelevat Mikon kanssa))
03 Maria:      tehää tota: (.) tehää neljän hengen ↑ryhmät,
04 Nina:       no täs on n[eljän hengen r]yhmä
05 Maria:                 [aa           ]
06 Maria:      =s:iin on neljän hengen ryhmä=sit
07             [toine neljän hengen ryhmä tän[ne.
08 Tapani:     [*↑aa
                *siirtyy ryhmänsä luo
09 Yusuf:                                    [@ei k[u mua ei(---)@
10 Kristian                                       [hähä[hää
               ((Ninan, Yusufin, Kristianin ja Sayeedin ryhmä
               keskustelee taustalla))
11 Maria:                                                [kumpi
12             (.) ryhmä jää ensin (.) näyttämölle?
13 Nina:       jäädääks m[e?
14 Emilia:                [me hehehe
```

Ohjaaja ei itse osallistu ryhmien muodostamiseen eikä kuulu kumpaankaan muodostuvista ryhmistä, mutta käyttää tästä huolimatta inklusiivista muotoilua (*tehää tota: (.) tehää neljän hengen ryhmät* r. 3). Muotoilulla ohjaaja voi rakentaa harjoituksiin mehenkeä. Esimerkiksi jääkiekkovalmennuksessa passiivilla korostetaan pelaajien ja valmentajan välistä yhteistyötä (Rantala-Ekholm 1999: 19–21). Katkelmassa ryhmien muodostaminen rakennetaan yhteiseksi toiminnaksi, vaikka ohjaaja ei osallistu ryhmiin jakoon.

Uutta jaksoa aloitettaessa sen ensimmäinen välitöntä responssia vaativa toimintakehotus koskee aina jonkinlaista siirtymistä. Suurin osa uuden jakson aloittamisen yhteydessä esiintyvistä direktiiveistä on juuri siirtymisdirektiivejä. Jotta jakson toiminta käynnistyisi, tulee osallistujat ensin ohjata sopiviin aloitusasemiin. Siirtymisdirektiiveistä valtaosa on deklaratiivilauseita ja aloituskehotuksista imperatiivilauseita. Monikon 2. persoonan ja inklusiivisia imperatiivilauseita on lähes saman verran, kun tavoitteena on uuden jakson aloittaminen. Inklusiivisilla ilmauksilla ohjaajat luovat harjoituksiin yhteistyöntuntua ja saavat tekemisen tuntumaan yhteiseltä.

4.3 Toiminnan lisääminen

Aloitukset eivät ole sidottuja pelkästään jakson alkuun, vaan myös jakson keskellä voi esiintyä aloituksia. Ohjaaja voi esimerkiksi kohtausta ohjatessaan lisätä siihen uuden osan tai liikkumisharjoituksessa lisätä ryhmässä kävelyyn jonkin liikkeessä tapahtuvan mielikuvaharjoituksen. Vaikka näissä tapauksissa jakson kulku oleellisesti muuttuu, lisäys ei aloita kokonaan uutta jaksoa. Toiminnan lisäämisenä en pidä esimerkiksi siirtymistä venyttelyssä venytyksestä toiseen, sillä käsitän toiminnan lisäämisessä olevan kyse suuremmasta vaihdoksesta, joka muuttaa oleellisesti jakson kulkua. Lisäys voi myös olla jonkin rakenteellisen osan lisääminen jaksoon. Esimerkiksi improvisaatiosta voidaan siirtyä palautekeskusteluun ja sen jälkeen palata improvisaatioon. Palautekeskusteluun ja uudelleen toimintaan siirtyminen ovat näkemykseni mukaan myös toiminnan lisäyksiä.

Toiminnan lisäyksiä tapahtuu jaksoissa, joissa harjoitellaan kohtausta tai tehdään monipolvisempi harjoitus (U018_status). Monipolvisella harjoituksella tarkoitan harjoitusta, joka sisältää esimerkiksi ryhmiin jakoa, ohjeistusta, muuta järjestelyä, harjoituksen suorittamista, palautteen antoa ja niin edelleen. Jaksoon tehtävä lisäys voi aineistossani olla:

A) jokin harjoituksen uusi rakenneosa (esim. palautekeskustelun tai toisen ryhmän improvisaatioharjoituksen aloittaminen) – esimerkki 6
B) kohtaukseen lisättävä uusi toiminta (esim. kohtauksen uuden osan harjoittelun aloittaminen) – esimerkki 7

Lisäys on useimmiten sellainen, että osallistujilla ei ole siitä etukäteen tietoa eli he eivät esimerkiksi tiedä, millaisen osan ohjaaja on lisäämässä harjoiteltavaan kohtaukseen. Olennaista lisäyksessä on, että toiminnan kulku selkeästi muuttuu tai siihen tulee jokin lisäkerros.

Toiminnan lisäyksen lasken aloituksiin kuuluvaksi ennen kaikkea sen vuoksi, että se tehdään nimenomaan aloituskehotusten ja siirtymisdirektiivien avulla. Kun jaksoon lisätään toimintaa, käynnistetään se aloituskehotuksella. Toisin kuin uuden jakson yhteydessä, ei aloituskehotus tässä tapauksessa tarvitse parikseen siirtymisdirektiiviä, sillä yhteinen toiminta on jo meneillään, jolloin siihen ei tarvitse erikseen orientoitua siirtymisdirektiivein. Toiminnan lisäykseen käytettävät direktiivit jakautuvat aloituskehotuksiin, siirtymisdirektiiveihin ja muihin direktiiveihin seuraavasti:

- Aloituskehotukset 14(/18)
- Siirtymisdirektiivit 2(/18)
- Muut direktiivit 2(/18)

Kun jaksoon lisätään uusi toiminta, muodostetaan direktiivi joko imperatiivi- tai deklaratiivilauseella. Selvä enemmistö (68 %) on imperatiivilauseita. Huomionarvoista on se, että yhtä inklusiivista imperatiivia lukuun ottamatta, kaikki käskytiivilauseet ovat monikon 2. persoonan imperatiivilauseita. Tätä vastoin uuden toiminnan aloittamisen (luku 4.2) yhteydessä inklusiivisia ja 2. persoonan imperatiiveja esiintyi keskenään miltei saman verran ja yleisimmin direktiivit olivat deklaratiivilauseita. Olennainen ero toiminnan lisäämisellä ja uuden jakson aloituksella on se, että toiminnan lisäämisen yhteydessä ei ole tarpeellista erikseen korostaa yhdessä tekemistä esimerkiksi inklusiivisella imperatiivilla tai orientoitua toimintaan siirtymisdirektiivien kautta, sillä yhteinen toiminta on jo käynnissä.

Seuraava taulukko kuvaa toiminnan lisäämiseen tähtäävien direktiivien muotoilua. Taulukko osoittaa myös sen, missä jaksoissa tapahtuu toiminnan lisäyksiä. Esimerkiksi jaksossa U001_liikkuminen ei niitä esiinny laisinkaan.

Taulukko 5: Direktiivien lauserakenne toiminnan lisäyksen yhteydessä.

Jakso	**Mon. 2. pers. imperatiivi**	**Inklusiivinen imperatiivi**	**Deklaratiivi**	**YHT.**
U001_liikkuminen	-	-	-	-
U016_lämmittely	-	-	-	-
U018_status	6	-	2	8
U039_patsaat	-	-	-	-
U045_roolit	1	-	2	3
U068_kehonkäyttö	-	-	-	-
U072_videokamera	2	-	-	2
U089_kohtaus	3	1	1	6
YHT.	12	1	5	18

Kun ehdotettu toiminta edistää yhteistä toimintaa, muotoillaan se usein juuri imperatiivilauseeksi. Tällaisissa tilanteissa imperatiivinen muotoilu viittaa yhteistyöhön. (Rossi 2012, *joint project*.) Tutkimuksissa on osoitettu, että imperatiivit indikoivat puhujan, tässä tapauksessa ohjaajan, olevan tilanteessa sellaisessa asemassa, jossa tämä voi esittää pyyntöjä ja käskyjä. Imperatiiviksi muodostetun direktiivin vaatima toiminta on myös helposti suoritettavissa. (Antaki & Kent 2012; Carven & Potter 2010.)

Imperatiivi on perusmerkitykseltään direktiivinen ilmaisukeino ja sitä voidaan pitää käskemisen perusmuotona, jolla puhuja suuntaa toimintakehotuksen keskustelukumppanilleen (Hakulinen & Karlsson 1979: 289; Lauranto 2014: 31). Erityisesti verbialkuinen ja subjektiton 2. persoonan imperatiivilause nähdään direktiivin prototyyppisenä ilmaisutapana (VISK § 1647–1648). Aikhenvald (2010: 18) kutsuu 2. persoonan imperatiivilauseita kanonisiksi imperatiivilauseiksi. Valtaosa toiminnan lisäämisen yhteydessä esiintyvistä direktiiveistä on juuri tällaisia. Kanoniset imperatiivit ovat aineistossani lähes aina myös verbialkuisia ja persoonapronominittomia. Vaikka lausuman subjekti ei tule esiin persoonapronominin välityksellä, erottuu se kuitenkin usein verbin persoonapäätteestä (Lauranto 2014: 34).

Seuraavassa esimerkissä monipolviseen jaksoon (U018_status) lisätään toiminta, joka on improvisaation aloittaminen. Luonteeltaan toiminnan lisäys on siis rakenteellinen, sillä se aloittaa jakson ensimmäisen toiminnallisen osan. Katkelmassa monikon 2. persoonan imperatiivi toimii aloituskehotuksena. Kyseessä ei kuitenkaan ole

aivan tyypillinen imperatiivi, sillä direktiivi on fraasimainen ilmaisu *olkaa hyvä*. Ennen esimerkin tilannetta nuoret on jaettu kahteen ryhmään. Ryhmistä ensimmäinen on jäänyt näyttämölle toisen siirtyessä katsomoon. Kaikille on yhteisesti ohjeistettu, miten harjoituksessa toimitaan. Lavalle jäävän ryhmän tehtävänä on improvisoida syntymäpäiväkohtaus. Improvisaatiossa tulee hyödyntää jokaiselle kortilla jaettua tunnetilaa (viha, pelko, rakkaus jne.) ja niiden voimakkuuksia eli niin sanottuja statuksia asteikolla 1–10. Kortit on jaettu osallistujille ennen katkelman alkua.

(6) [U018_status]

```
01            (4.1)
              ((Maria, Fei Yen ja Mikko poistuvat näyttämöltä))
02 Maria:     ↑te[hää nii] et tein pitää arvata se, (1.0) mikä
03 Emilia:       [täs o- ]
04 Maria:     toisillanne [on?
05 Emilia:                [okei?
06 Maria:     jo',
07            (1.0)
              ((toinen ryhmä keskustelee katsomossa))
08 Maria:     ↓okei? (.) ↑hei? (.) tääl on nyt syntymäs sellaset
09            yllätysjuhlat? (0.8) tääl on mei ↑isä ja isosiskot.
10            (1.9) ja- he- valmistelevat yllätysjuhlia (.)
11            kaheksantoistavuotiaalle pikkusis#kolle#, (0.6) #ää#
12            (.)↑kaisalle joka istuu täällä mun vieressä? (2.5) ja
13            tota noin niin? (.) nää (.) olis (.) nyt (.) esimerkiks
14            (.) koristelemassa sitä paikkaa #viel viime hetkessä
15            enne ku (.) Kaisa tulee=↑tai tekee >mitä vaa<
16            valmisteluja. (0.6) ↑ol*kaa hyvä.
                                  *nyökkää näyttämöllä olijoille
17            (2.4)
              ((Tapani, Tuula ja Emilia ottavat näyttämöllä muutaman
              askeleen ja suuntaavat katseet toisiinsa))
18 Tapani:    mite- ootteks te kaks koristellu tääl .hh #a#--
```

Uuden toiminnan lisäämistä enteilee ohjaajien poistuminen näyttämöltä (r. 1). Riveillä 8–16 toinen ohjaajista tiivistää, millainen improvisoitu kohtaus on pian alkamassa. Aloituskehotus (*olkaa hyvä*) vaatii välitöntä toimintaa, mutta samalla se myös antaa nuorille tilaa aloittaa toiminta omassa tahdissaan. Aloituskehotusta seuraakin 2.4 sekunnin tauko, jonka aikana näyttämöllä olijat orientoituvat toisiinsa. Lopulta Tapani aloittaa improvisoinnin (r. 18).

Aloituskehotuksen verbi on monikon 2. persoonan imperatiivi, mutta se ei kuitenkaan ole prototyyppinen käsky, vaikka juuri verbialkuiset, subjektittomat ja 2. persoonan imperatiivit sellaisia perinteisesti ovatkin (VISK § 1647–1648). Ilmaisu on

fraasimainen ja sen verbi ei ole toimintaverbi, jollaisia direktiiveissä pääsääntöisesti esiintyy. VISK:n (§ 1058) mukaan ilmaisu *olkaa hyvä* esiintyy monesti ympäristössä, jossa se on tulkittavissa kohteliaisuusfraasiksi. Imperatiivimuotoinen kohteliaisuusilmaisu *ole*(/*olkaa*) *hyvä* voi esiintyä yksin tai erityyppisten rinnastusten etulauseina (VISK § 1647). Tässä kontekstissa ilmaisu ei kuitenkaan ole kohteliaisuusfraasi vaan selkeä direktiivi. Imperatiivin sisältämä ilmaus tulkitaankin käskyksi viimekädessä puhetilanteen, lausuman leksikaalisen sisällön sekä meneillään olevan toiminnan perusteella (VISK § 1647). Tilanteessa ei jää epäselväksi, mitä ohjaaja ilmaisulla hakee. Tarkoituksena on saada näyttämöllä oleva ryhmä aloittamaan improvisointi. Konteksti, monikon 2. persoonan käyttö ja näyttämöllä seisovalle ryhmälle osoitettu nyökkäys kertovat, että aloituskehotus on kohdistettu juuri heille. *Olkaa hyvä* -direktiivin paikalle nyökkäyksen pariksi sopisi myös jokin muu fraasi, kuten *antaa palaa* tai jopa pelkkä *no niin*. Toisaalta pelkkä nyökkäyskin voisi katkelman tilanteessa toimia direktiivinä ja saada aikaan samanlaisen responssin.

Kun jaksoon lisätään uutta toimintaa, saattaa lisäyksen ainoana välitöntä toimintaa vaativana direktiivinä olla pelkkä aloituskehotus, kuten edellisessä esimerkissä. Aloituskehotus voi joko ohjeistaa toimintaan (*ruvetaan pyöritteleen vähä hartioita*) tai vain aloittaa jo aikaisemmin ohjeistetun toiminnan (*yhteine alotus alkaa nyt*) (ks. luku 4.1). Joutsenon (2007: 182) jaottelun mukaan opettajan tehtävänannot koostuvat kolmesta osasta: 1) mahdollisesta huomionkohdistimesta, 2) tehtävään valmistavasta osasta sekä 3) kehotuksesta ryhtyä toimeen. Aloituskehotuksen ei tarvitse olla kovin spesifi, mikäli sitä edeltää tehtävään valmistava osa (kohta 2) eli tulevan tehtävän kuvailu. Kaikkiaan 14 toiminnan lisäyksen yhteydessä esiintyvästä aloituskehotuksesta 10 on edellisen esimerkin (*olkaa hyvä*) kaltaisia, joissa kehotusta edeltää tehtävän kuvailu tai muu pidempi ohjeistus. Nämä aloituskehotukset voivat olla deklaratiivi- tai imperatiivien muotoisia (esim. *j:a: tehtävä alkaa nyt*, *näyttäkää mulle tää*, *olkaa hyvä*). Kuvailua seuraava aloituskehotus ei enää anna vihjeitä toiminnan suorittamistavasta, vaan se aloittaa aikaisemmin ohjeistetun toiminnan.

On kuitenkin mahdollista, että aloituskehotusta ei edellä tehtävän kuvailu (4 tapausta 14:sta). Tällaisissa tapauksissa ohjaaja lisää toiminnan pelkällä aloituskehotuksella. Tällöin aloituskehotus ohjeistaa toimintaan eli sillä myös annetaan tietoa aloitettavasta toiminnasta. Täysin ongelmatonta tällainen lisäys ei kuitenkaan ole, sillä aloi-

tuskehotuksen tulee näissä tapauksissa sisältää tarpeeksi informaatiota lisättävästä toiminnasta.

Seuraavassa katkelmassa lisätään uusi ja ennen harjoittelematon elementti kohtaukseen pelkkiä aloituskehotuksia hyödyntäen. Katkelmassa nuoret ovat harjoittelemassa kohtausta, jossa he toimivat kertojan kuvaamalla tavalla. Ohjaaja lisää kohtaukseen uutena elementtinä suihkussa laulamisen, jonka harjoittelu aloitetaan heti. Esimerkki sisältää poikkeuksellisesti kolme aloituskehotusta, joka voi johtua siitä, että niitä ei edellä tehtävän kuvaus, jolloin aloituskehotuksen on sisällettävä tarkat ohjeet tulevalle toiminnalle. Lisäys siis vaatii useamman aloituskehotuksen, sillä ohjaaja ei laisinkaan kuvaile lisättävää toimintaa ennen aloituskehotuksia. Kaikki kolme aloituskehotusta sisältää toimintaverbin (*tehdä, avata, ruveta laulamaan*). Toimintaa lisättäessä direktiivit ovat pääsääntöisesti monikon 2. persoonan imperatiivilauseita, joten kaksi esimerkin kolmesta aloituskehotuksesta ovat tilanteessa harvinaisia, sillä niistä ensimmäinen on inklusiivinen imperatiivi ja kolmas deklaratiivilause.

(7) [U089_kohtaus]

```
                ((nuoret kävelevät salin etureunaan humalaisia
                esittäen))
01 Maria:       ↑stop. (.) ↑kotona, (0.8) nyt te ootte taas kotona?
02              (1.1)
03 Maria        ää ja sit tehää näin?* (0.3) avatkaa kaikki suihkut?
                                      *tekee kädellään luultavasti vääntö-
                                       /kiertoliikkeen
04              (3.7)
                ((nuoret kääntävät kuvitteelliset suihkut auki))
05 Maria:       ja sit rupeette laulamaa siel suihkussa, (.) jotai
06              omaa lauluu,
```

Rivillä 1 ohjaaja käskee nuoria lopettamaan humalaisen esittämisen. Normaalisti humalaisen esittämisen lopettaisi kertojan repliikki *kotona minulla on vallaton rooli*. Aikaisemmilla harjoituskerroilla kertojan repliikin jälkeen on vain seisottu paikoillaan. Rivillä 1 ohjaaja aloittaa kertojan vuorosanaa (*↑kotona*), mutta ei lausukaan sitä loppuun vaan selventää vielä, että nyt kohtauksessa siirrytään eteenpäin (*nyt te ootte taas kotona?* r. 1). Tätä seuraa inklusiivinen imperatiivilause (*ja sit tehää näin?* r. 3), jonka jälkeen ohjaaja demonstroi nuorille malliksi suihkun avaamista. Ohjaajan kädenliike ei näy kameroissa tarkasti, mutta hän kuitenkin nostaa kätensä ilmaan ja tekee kädellään jonkin liikkeen. Aloituskehotus alkaa partikkeliketjulla *ja sit*, joka osoittaa uuteen asi-

aan siirtymistä (ks. luku 5.3; Hakulinen 1997b: 44; Keravuori 1988; Kim & Kuroshima 2013). Ohjaaja luo ensimmäisen aloituskehotuksen inklusiivisella muotoilulla ja omalla demonstroimisellaan tilanteeseen yhteistyötunnelmaa.

Ensimmäisen aloituskehotuksen pohjalta ei vielä pysty toimimaan, sillä osallistujilla ei ole tarkkaa tietoa lisättävästä toiminnasta. Nuoret eivät siis tiedä, että heidän odotetaan avaavan nimenomaan suihkut, joten kehotus vaatii tarkennusta, vaikka direktiivi sisälsikin kehollisen esimerkinomaisen demonstraation (jonkin asian vääntämisen). Demonstraation jälkeen ohjaaja esittää toisen aloituskehotuksen *avatkaa kaikki suihkut* (r. 3), joka täsmentää kädenliikkeen kuvaamaan juuri suihkun avaamista. Tämä aloituskehotus on muotoiltu tilanteelle tyypillisemmin, sillä se on toimintaverbialkuinen monikon 2. persoonan imperatiivilause, jollaisia aineistossa yleisimmin käytetään toimintaa lisättäessä.

Kun suihkut on avattu, ohjaaja kehottaa nuoria vielä laulamaan. Viimeinen aloituskehotus on monikon 2. persoonan deklaratiivilause *ja sit rupeette laulamaa siel suihkussa, (.) jotai omaa lauluu* (r. 5–6). Myös tämä aloituskehotus alkaa partikkeliketjulla *ja sit*, joka on tyypillinen meneillään olevan toiminnan ohjaamiseen käytettävien direktiivien alussa (ks. luku 5.3). Rivin 3 direktiivit tähtäävät samaan toimintaan (suihkun avaamiseen) ja viimeinen aloituskehotus tuo lisättävään toimintaan uuden asian – laulamisen. Jaksoon lisättävä toiminta on siis suihkussa laulaminen osana kohtausta.

Toiminnan lisäyksiä voidaan tehdä kohtausta harjoiteltaessa lisäämällä siihen jokin uusi elementti. Monipolvisemmissa harjoituksissa lisäys voi myös olla jostakin jakson rakenteellisesta osasta toiseen siirtyminen. Lisäyksen myötä ei siirrytä uuteen jaksoon, mutta jakson toiminta kuitenkin oleellisesti muuttuu. Toimintaa lisätessä aloituskehotus ei tarvitse parikseen siirtymisdirektiiviä, sillä osallistujat ovat jo aktiivisissa ja tekemiseen orientoituneissa asemissa. Tapauksissa, joissa toiminnon lisääminen aloitetaan suoraan aloituskehotuksilla, täytyy niiden sisältää tarkat ohjeet lisättävälle toiminnalle. Toimintaa lisättäessä aloituskehotukset esitetään pääsääntöisesti monikon 2. persoonan imperatiivilausein, sillä yhteistä toimintaa ei ole tarpeen erikseen korostaa sen ollessa jo käynnissä.

4.4 Uudelleen aloittaminen

Jokin jakson osa voidaan tehdä uudelleen, mikäli se on selkeä kokonaisuus, joka on tarkoitus muistaa myös tulevissa harjoituksissa. Uudelleen tehdään osia, joita on syytä harjoitella lisää; esitykseen tuleviin kohtauksiin on kiinnitettävä enemmän huomiota kuin vaikkapa venyttelyyn. Teatteriharjoituksissa on oleellista kerrata, painaa mieleen ja tehdä pieniä muutoksia esitykseen tuleviin kohtauksiin, joten jonkin kohtauksen osan tai kokonaisen kohtauksen uudelleen tekeminen on keskeisessä osassa esityksen rakentamista. Useimmiten uudelleen tekemisessä on kyse juuri kohtausten kertaamisesta ja hiomisesta, mutta jokin kohauksen osa voidaan aloittaa uudelleen vaikkapa jonkin teknisen vian takia, kuten jaksossa U072_videokamera, jossa kohtauksessa käytettävä videokamera ei toimi.

Vaikka uudelleen aloittamiseen tähtääviä direktiivejä on aloitusten suhteen eniten (37 kpl), esiintyy niitä vain jaksoissa, joissa harjoitellaan tai rakennetaan jotakin kohtausta (U045_roolit, U072_videokamera, U089_kohtaus). Alla on esitetty aineistoni uudelleen aloittamisen tavat. Kuvauksen perään on sulkuihin merkitty kyseisten tilanteiden määrä.

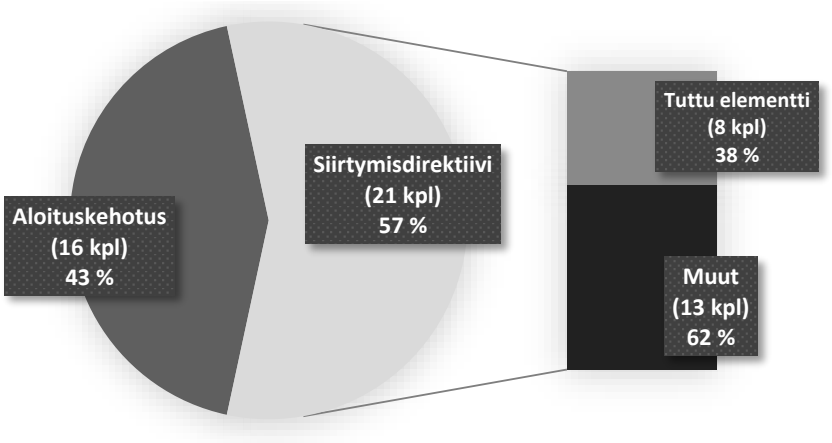
1) Harjoituksen osa aloitetaan uudelleen **heti** ja **samoista asemista**, joihin se on lopetettu. (8 tilannetta)
2) Harjoituksen osa aloitetaan uudelleen **heti** mutta **eri asemista**, joihin se on lopetettu. (6 tilannetta)
3) Harjoituksen osa aloitetaan uudelleen pienen **tauon jälkeen**. (2 tilannetta)

Kuten muissa käsittelemissäni aloituksissa, myös uudelleen aloitettaessa direktiivi on aina aloituskehotus tai siirtymisdirektiivi. Tilanteesta riippuen käytössä on joko pelkästään aloituskehotus tai sen lisäksi yksi tai useampi siirtymisdirektiivi. Kohdan 1) kuvailemassa tilanteessa esiintyy ainoastaan aloituskehotuksia. Näissä tilanteissa osallistujat ovat jo valmiina aktiivisessa olotilassa sekä fyysisesti oikeissa asemissa, jolloin siirtymisdirektiivejä ei tarvita. Kohtien 2) ja 3) kuvailemat tilanteet puolestaan sisältävät aloituskehotuksen lisäksi vähintään yhden siirtymisdirektiivin. Siirtymisdirektiivien suuri määrä (ks. kaavio 2) johtuu siitä, että kohdan 3) tilanteissa, joissa uudelleen aloittaminen tapahtuu jonkinlaisen tauon jälkeen, esiintyy aina useampi kuin yksi siirtymisdirek-

tiivi. Nämä tilanteet muistuttavat pitkälti uuden jakson aloittamista, jota käsittelin luvussa 4.2.

Seuraava kaavio kuvaa aloituskehotusten ja siirtymisdirektiivien jakauman uudelleen aloittamisen yhteydessä. Siirtymisdirektiiveistä on eroteltu direktiivit, jotka sisältävät jonkin osallistujille tutun elementin. Kun jotakin kohtauksen osaa harjoitellaan useamman kerran, saattaa sille kehittyä oma nimitys (esim. *maitohomma*), jolla voidaan viitata kohtauksen tietyyn osaan. Näitä kiteytyneitä ilmaisuja eli tuttuja elementtejä esiintyy tutkimusaineistossa nimenomaan uudelleen aloittamisen yhteydessä käytetyissä siirtymisdirektiiveissä. Nämä kiteytyneet ilmaukset ovat ryhmän yhteinen kielenkäytön resurssi, eikä tutun elementin sisältävän direktiivin vaatima toiminta välttämättä hahmotu ilman, että elementti tulee ymmärretyksi. Esimerkiksi ohjaajan siirtymisdirektiivi *tulkaapa siihe maitohommaa* ei sellaisenaan kerro, esimerkiksi mihin tai millaiseen asentoon täytyy siirtyä, jotta kohtaus tai sen osa voidaan aloittaa uudelleen.

Kaavio 2: Siirtymisdirektiivit ja aloituskehotukset uudelleen aloittamisen yhteydessä.

Aloituskehotuksia esiintyy uudelleen aloitettaessa aina kutakin tilannetta kohden yksi (16 kpl). Uudelleen aloittamisen yhteydessä esiintyy vain sellaisia aloituskehotuksia, jotka eivät sisällä ohjetta aloitettavalle toiminnalle (esim. *olkaa hyvä* ja *yhteine alotus alkaa nyt*)[7]. Kun kohtaus tai sen osa aloitetaan uudelleen, sitä useimmiten muutetaan hiukan, jolloin aloituskehotusta edeltävästä tehtävän kuvailusta eli tehtävään valmista-

[7] Uuden jakson (luku 4.2) ja toiminnan lisäyksen (luku 4.3) aloituksessa puolestaan esiintyi molempia aloituskehotuksia. Eli kehotuksia, jotka aloittavat aiemmin ohjeistetun toiminnan sekä kehotuksia, jotka itsessään sisältävät ohjeet aloitettavalle toiminnalle (ks. luku 4.1).

vasta osasta (ks. Joutseno 2007[8]) tulee verrattain pitkä. Jos aloituskehotuksen edellä kuvataan tehtävää laajasti, on aloituskehotus nimenomaan vain kehotus ryhtyä toimeen, eikä näin sisällä sen tarkempaa ohjetta toiminnalle. Tässä luvussa en käsittele enempää aloituskehotuksia, sillä ne eivät juuri poikkea lukujen 4.2. ja 4.3 aloituskehotuksista. Keskityn sen sijaan siirtymisdirektiiveihin, jotka sisältävät jonkin osallistujille tutun elementin, sillä niitä esiintyy nimenomaan uudelleen aloittamisen yhteydessä[9]. Tarkasteluun nostan kaksi tilannetta, joissa kohtauksen osa aloitetaan välittömästi sen loputtua uudelleen. Näissä tilanteissa uudelleen aloittaminen tapahtuu eri asemista kuin mihin toiminta päättyi, jolloin fyysistä siirtymistä koskevat siirtymisdirektiivit ovat tarpeellisia.

Seuraavan katkelman alussa nuoret miettivät, mitä kappaletta kukin heistä kohtauksen eräässä osassa laulaa tai hyräilee. Ohjaajan (Maria) tarkoituksena on aloittaa kohtaus uudelleen sen puolivälistä, jotta myös valittuja kappalaita ja niiden hyräilyä päästään harjoittelemaan osana kohtausta. Harjoittelu on keskeytetty kappaleiden valitsemisen ajaksi ja se alkaa välittömästi uudelleen, kun kappaleet on valittu. Katkelman alussa nuoret vitsailevat kappalevalinnoillaan. Vuoro, johon tässä esimerkissä kiinnitän huomion, on ohjaajan direktiivi riveillä 18–19 *(>eli tota noin niin< aa Tehää nii että tuutte sieltä, (0.6) humalahommasta?*). Tätä ennen ohjaaja pyytää osallistujia rauhoittumaan ja keskittymään olennaiseen eli kohtauksen harjoitteluun (r. 9, 11–16)[10].

(8) [U089_kohtaus]

```
01 Yusuf:     [mä heitän = [sä heität i feel good
02 Kristian:               [saaks vaihtaa viel,
03 Yusuf:     [noni (.) noni
04 Nina:      [n(h)ii(h)
05 Maria:     aa (0.8) [ei saa vaihtaa enää,
06 Yusuf:              [@i feel goo[d@ (.) @i feel bad@
07 Nina:                           [ehhehe menee sinne suihkun
08            nurkkaa itkemää k(h)ykkyy(h) (.) ähä [hä
              ((Sayeed ja Yusuf hyräilevät ja lauleskelevat))
09 Maria:                                         [hei,
10 Tapani:    hilpeetä,
              ((nuoret mekastavat taustalla))
```

[8] Joutsenon (2007: 182) mukaan opettajan tehtävän annot rakentuvat seuraavista osista: 1) mahdollinen huomionkohdistin, 2) tehtävään valmistava osa, 3) kehotus ryhtyä toimeen.

[9] Muut siirtymisdirektiivit ovat samankaltaisia aiemmissa luvuissa käsittelemieni siirtymisdirektiivien kanssa.

[10] Työrauhavuoroja tarkastelen tarkemmin luvussa 6.2.

```
11 Maria:     =hei iha ↑oikeesti. (.) nyt on ↑sellane juttu. (.)
12            et meil on aika tiukka aikataulu? (.) ja m- meiän
13            pitäs ehtii harjottelee viel sitä samikohtausta tänää,
14            (.) ennen >ennen ku< mennää syömään? .h se et te
15            häslääte ja höslääte, (.) vie meil iha hirveesti
16            turhaa aikaa ja energiaa?
17            (0.9)
18 Maria:     .h >eli tota noin niin< aa Tehään nii että tuutte
19            sieltä, (0.6) humala*hommasta? (.) ja sit- mikko
                                 *nostaa käden yläviistoon (osoittaa
                                  takaseinää kohti)
20            antaa teille iskun, (.) jollonka te tuutte siihen
21            kau- tohon,
              ((nuoret siirtyvät takaseinustalle riviin))
```

Siirtymisdirektiivi alkaa vuoronalkuisella partikkeliketjulla *eli tota noin niin*¸ joka osoittaa siirtymistä uuteen asiaan (ks. Hakulinen 1997b: 44; Keravuori 1988: 51–54). Etelämäen ja Jaakolan (2009: 189, 206)[11] mukaan *tota*-partikkeli tuo esiin puhetilanteen ja tulevan toiminnon suhteen, jonka lisäksi se ilmaisee jonkin olevan vielä kesken tai ratkaisematta puhetilanteessa. Partikkeli *tota* merkitsee, että tilanteeseen osallistujille on avoimena, millainen kielellinen teko seuraavaksi on luvassa (mts. 201). Katkelmassa onkin rivien 9 ja 11–16 työrauhavuoron jälkeen hieman avoinna, mitä seuraavaksi tapahtuu. Partikkeliketjua seuraa epäröintiäänteen *aa* jälkeen siirtymisdirektiivin varsinainen toimintaohje, joka saa nuoret siirtymään uudelleen aloittamisen vaatimiin asemiin eli kävelemään salin takareunaan.

Direktiivin osallistujille tuttu elementti on ilmaisu *humalahommasta*. Ilmaisu on määritysyhdyssana, jonka määriteosa on *humala* ja edusosa *homma* (VISK § 403–404). Ilmaisulla ohjaaja osoittaa, mistä kohdasta kohtaus aloitetaan uudelleen. Ilmaisun ymmärtääkseen tulee tietää, että kohtaus sisältää osan, jossa nuoret kävelevät salin takaosasta sen etuosaan juopuneita esittäen. Ryhmän sisällä *humalahomma* tarkoittaa tätä nimenomaista kohtauksen osaa. Myös toimintaverbi *tuutte* sisältää tiedon siitä, että *humalahommassa* nuoret nimenomaan liikkuvat salin takareunasta sen etureunaan, eli tulevat kohti katsomoa, jonka eturivissä ohjaaja istuu. Ohjaajan ei tilanteessa tarvitse erikseen tarkentaa, mitä hän *humalahommasta tulemisella* tarkoittaa.

Tuottaessaan ilmaisua *humalahommasta* (r. 19) ohjaaja osoittaa kädellään salin takaseinää. Osoittaminen ja kielennetty direktiivi toimivat tiiviisti yhdessä. Osoi-

[11] Etelämäki ja Jaakola (2009) eivät ole artikkelissaan tarkastelleet partikkeliketjuja, mutta toteavat, että partikkeliketjuun voi liittyä jokin konjunktio (mts. 191–192). Esimerkin partikkeliketju alkaakin rinnastuskonjunktiolla *eli*.

tuksella ohjaaja tarkentaa, mihin nuorten tulee siirtyä, jotta kohtaus voidaan aloittaa *humalahommasta*. Osoitus ei yksin kerro, mistä kohdasta kohtaus aloitetaan uudelleen, vaan se tarvitsee tuekseen sanallisen direktiivin, jotta tarkka aloituksen kohta selviää.

Siirtymisdirektiivin alkuosa on inklusiivinen imperatiivi (*tehää nii*), joka sisällyttää myös puhujan toimijoihin (ks. Lauranto 2015: 43). Vaikka ohjaaja ei itse osallistu takaseinustalle siirtymiseen tai juopuneen esittämiseen, tekee hän toiminnasta yhteisen inklusiivisella muotoilulla. Direktiivin jälkiosa on monikon 2. persoonan deklaratiivilause (*että tuutte sieltä, (0.6) humalahommasta?*). Kehotuksen muotoilu kokonaisuudessaan sisältää merkityksen ”me [ohjaajat + nuoret] teemme yhdessä niin, että te [nuoret] teette jotakin”. Rakenne on aineistossani tyypillinen nimenomaan kohtauksia harjoitellessa, jolloin nuoret ovat näyttämöllä ja ohjaaja ohjaa toimintaa sivusta osallistumatta itse näyttämöllä tapahtuvaan toimintaan.

Humalahomma-ilmaisun lisäksi tutkimusaineistossani viitataan johonkin tiettyyn kohtauksen osaan muun muassa ilmaisuilla *maitohomma* ja *autoiluhomma*. Yhdyssanojen edusosa (*homma*) pysyy ilmauksissa samana, mutta sitä tarkentava määriteosa (*maito, autoilu, humala*) muuttuu tilanteen mukaan. Määriteyhdyssanojen edusosa on sen semanttisesti hallitseva jäsen, jota määriteosa sitten muovailee. (VISK § 404.) Edusosa *homma* ja siihen yhdistetty määriteosa tuntuvat muodostavat kiteytyneen kokonaisuuden, jolla voidaan viitata tarkasti johonkin kohtauksen tiettyyn osaan. Näin ollen ei ole tarpeen yksityiskohtaisesti kertoa, mistä kohdasta kohtaus on tarkoitus aloittaa alusta, sillä määritysyhdyssana sisältää tarvittavan tiedon.

Näiden niin sanottujen *homma*-ilmaisujen lisäksi ohjaajien käytössä on muitakin keinoja aloituskohdan ilmaisemiseen. Ohjaaja saattaa esimerkiksi käyttää kohtauksen vuorosanoja viitatessaan johonkin sen tiettyyn osaan. Näin tapahtuu seuraavassa katkelmassa, jossa ohjaaja (Mikko) pyytää nuoria aloittamaan erään kohtauksen osan uudelleen viittaamalla kertojan vuorosanoihin (*MENKÄÄ SIIHE kun vietän,* r. 38). Katkelmassa on käynnissä kohtauksen harjoittelu, jossa nuoret toimivat kertojan repliikkien mukaan. Mikko toimii tilanteessa kertojana. Esimerkin keskeltä on poistettu useampi rivi litteraattia. Ennen poistettuaja rivejä toinen ohjaaja (Maria) keskeyttää harjoittelun ja aloittaa lisäohjeiden antamisen pelikonsolin pelaamiseen (r. 12–31). Katkelma osoittaa myös sen, että kun kohtaus tai sen osa aloitetaan uudelleen, aloitusta seuraa aina

verrattain pitkä ohjeistus, jossa edelliseen suoritukseen tehdään muutoksia tai annetaan lisäohjeita.

(9) [U089_kohtaus]

```
01 Mikko:     KUN VIETÄN AIKAA YSTÄVIEN kanssa (.) minulla on pidetään
02            hauskaa rooli,
03            (0.8)
              ((nuoret juttelevat iloisesti keskenään ja
              naureskelevat, Emilia jää paikoilleen seisomaan ja
              katsoo Mariaan))
04 Maria:     (---)
05            (15.2)
06 Maria:     °huuda vaa kovempaa°
07            (1.1)
              ((nuoret hiljenevät, mutta jatkavat liikehdintää))
08 Mikko:     KUN PELAAMME MINULLA ON-
09            (2.1)
              ((nuoret asettuvat peliasentoon))
10 Mikko:     ↑tapan kaikki jos en niin suutun rooli.
11            (4.8)
              ((nuoret pelaavat ja nahistelevat))
12 Maria:     ↑hei ↑hei ↑HEI täs- (.) hei? (.) hei tää ↑kun pelataan-
13            te pelaatte iha älyttömä hyvin. (.) tää on mahtavaa? (.)
14            mä en osais pelata noin hyvin? .HH ää ↑tehään niin että:
15            (.) olkaa enemmä tosissaan (.) tavallaan niinku ↑sillee
16            että? .hh että:: et- (.) ee et jos siel on ↑ollu nyt
17            sitä- et te meette niiku härnää toista? (0.4) et kun (.)
18            kun pelaamme (.) tuol on- pojil on semmone et ne (.)
19            tekee toisillee niiku (.) tä- tällast
20            jutt[uu? .hh >↑NI ni< (.) ni ↑mä en kans ja >s- s-
21 Kristian:      [joo mä en oikee tykkää siitä (.) hehe(h)
22 Maria:     s- s-< (.) >se sot-< se sotkee tavallaan se teiän
23            tekemistä aika paljon et se on ↑parempi? (.) mitä te
24            ootte tehny aikasemmilla kerroilla? .hh jotenki se >että
25            te et h< pelaatte >et te niiku< (.) niin tosissaa ku
26            ↓IKINÄ et- et- et- (.) et- jos (.) niikun (1.3) #e# nii
27            ku tapan kaikki? (1.1) jos en suutu. (.) jos jos (.) En.
28            (.) niin ↓suutun (.) rooli, (.) et tavallaa et >te ootte
29            tosissaa< sen kans et sit ↑tavallaan .hh siin ei oo
30            hirveesti ↑iloa ja nautintoo siin pelaamisessa #tällä
31            kertaa,# .h JO'?
```

(poistettu 53 riviä, jossa käydään läpi miten konsolia pelataan ja sitten suututaan)

```
32 Kristian:      kello on yks tietokoneella [(---)
33 Maria:                                    [okei?
34 Kristian:      [(---)
35 Mikko:         [>ni[eli< menkää siihe,
36 Nina:              [nii just
37                (---) ((2.3 nuoret puhuvat päällekkäin))
38 Mikko:         MENKÄÄ SIIHE kun vietän,
```

```
39                  (1.2)
                    ((Emilia, Nina ja Fei Yen ottavat kuvitteelliset
                    ohjaimet käteen. Tapani  Yusuf ja Kristian puhuvat
                    vielä))
40 Nina:            ai mitä?
41 Mikko:           pääsette ta[kas siihe,
42 Maria:                      [>NE ON VAL-< ne on jo [tos valmiina jo,
43 Mikko:                                             [okei?
44 Mikko:           k[un pelaamme
45 Maria:            [jo'
46                  (3.5)
                    ((nuoret pelaavat intensiivisesti pelikonsolilla))
47 Mikko:           ↑minulla on tapan ↑kaikki (.) jos en niin suutun
48                  rooli,
49                  (23.7)
                    ((nuoret alkavat kinastella ja suuttuneina marssivat
                    yksitellen salin taakse riviin selkä katsomoa päin))
```

Esimerkki alkaa kertojan repliikillä ”Kun vietän aikaa ystävieni kanssa, minulla on pidetään hauskaa -rooli” (r. 1). Repliikin jälkeen nuoret hihkuvat iloisesti näyttämöllä, jonka jälkeen siirtyvät pelaamaan kertojan johdattelemana videopeliä. Maria keskeyttää harjoittelun ja antaa lisäohjeita pelaamiseen ja lopulta suuttumiseen (r. 12–31). Ohjeita seuraa Mikon siirtymisdirektiivi, joka on muotoiltu monikon 2. persoonan imperatiivilauseella (*>ni eli< menkää siihe (2.3) MENKÄÄ SIIHE kun vietän*, r. 35, 38). Direktiivin tuttu elementti on viittaus kertojan vuorosanoihin (ks. r. 1). Se, mihin osallistujien tulee siirtyä, määritellään kertojan repliikin kahdella ensimmäisellä sanalla, *kun vietän* (r. 38). Repliikin alku paikantaa, mistä kohtaa Mikko pyrkii aloittamaan kohtausta uudelleen, jotta pelaamista päästää harjoittelemaan Marian ohjeistamalla tavalla. Siirtymisdirektiivi alkaa partikkelijonolla *ni eli*, joka osoittaa uuteen asiaan siirtymistä (ks. Hakulinen 1997b: 44; Keravuori 1988: 51–54). Lausuma sisältää myös toimintaverbin *menkää*, joka konkreettisesti ilmaisee, että kyseessä on fyysistä siirtymistä koskeva kehotus. Verbi selventää, että nuoret eivät ole uudelleen aloittamisen vaatimissa paikoissa, vaan heidän on niihin erikseen siirryttävä.

Kohtausta ei kuitenkaan aloiteta Mikon ehdottamasta kohdasta, sillä osa nuorista ottaa siirtymisdirektiivin jälkeen kuvitteelliset ohjaimet käteensä (r. 39). Tämä voi johtua siitä, että edellä on pitkästi ohjeistettu, kuinka kohtauksessa tulee juuri pelatessa toimia. Nuorten asettuessa peliasentoon siirtymisdirektiivi saa toiminnallisen responssin, joskin hieman erilaisen kuin oli tarkoitus. Rivillä 42 Maria toteaa nuorten olevan sellaisissa asemissa, että pelaamista voidaan harjoitella ilman, että siirrytään kohtauksessa sen enempää taaksepäin (*>NE ON VAL-< ne on jo tos valmiina jo*,). Teko on

Mikon kannalta arkaluonteinen, sillä hänen ehdotus aloituskohdasta tulee hylätyksi. Koska tavoitteena on harjoitella nimenomaan pelaamista ja suuttumista, aloitetaan kohtauksen osa lopulta uudelleen kohdasta, jossa pelataan videopelejä eikä Mikon ehdottamasta kohdasta.

Mikon lausuma kertojan repliikki (*kun pelaamme ↑minulla on tapan ↑kaikki (.) jos en niin suutun rooli* r. 44, 47–48) voidaan nähdä eräänlaisena aloituskehotuksena, sillä sen myötä aloitetaan kohtauksen osa uudelleen. Toisaalta voidaan kuitenkin ajatella, että tilanteesta puuttuu aloituskehotus, sillä kertojan repliikki on jo osa kohtauksen harjoittelua. Jos asiaa tarkastellaan osallistujien toiminnasta käsin, niin nimenomaan vuorosanan lausuminen saa aikaan sen, että nuoret ryhtyvät näyttelemään tiettyä kohtauksen osaa. Juuri vuoron saamasta responssista johtuen olen laskenut vuoron aloituskehotukseksi.

Uudelleen aloittamiseen pyrkivät direktiivit ovat joko siirtymisdirektiivejä (*Tehää nii että tuutte sieltä, (0.6) humalahommasta?*) tai aloituskehotuksia (*olkaa hyvä*, kertojan repliikki). Kun jokin kohtaus tai sen osa tehdään uudelleen, useimmiten sitä hiotaan esitystä varten. Hyvin mennyttä kohtausta ei aloiteta alusta, vaan harjoittelu lopetetaan aina onnistuneeseen läpimenoon. 38 % siirtymisdirektiiveistä sisältää jonkin osallistujille tutun elementin, kiteytyneen ilmaisun, jolla ohjaajat viittaavat johonkin kohtauksen tiettyyn osaan. Kohtausten osiin ei siis tarvitse viitata pitkällä selityksellä, vaan kiteytynyt ilmaisu riittää paikantamaan aloituskohdan. Kun jokin osa tehdään uudelleen, on uusi versio aina hieman erilaisempi kuin aiempi. Koska kohtaukseen tehdään uudelleen aloittamisen yhteydessä aina jokin muutos, on aloittamista edeltävä ohjeistus tavallista pidempi. Näin ollen ohjeistusta seuraavan aloituskehotuksen ei tarvitse erikseen sisältää ohjetta toiminnalle, vaan se toimii pelkkänä kehotuksena ryhtyä toimeen. Poikkeuksen tähän tuo luvun viimeisen esimerkin kertojan repliikki, joka samaan aikaan on jo osa uudelleen aloitettavaa osaa ja toimii aloituskehotuksena, joka kuvaa mitä näyttämöllä on tapahduttava.

4.4 Yhteenveto

Olen tässä luvussa käsitellyt erilaisten aloitusten yhteydessä esiintyviä direktiivejä (91 kpl). Aloittaminen ei tarkoita vain kokonaisen jakson aloittamista, sillä myös jakson

sisällä esiintyy erilaisia aloituksia eli toiminnan lisäämistä ja kokonaisen kohtauksen tai sen osan uudelleen aloittamista. Kaikille aloituksille yhteistä on se, että ne rakentuvat lähes yksinomaan aloituskehotuksista ja siirtymisdirektiiveistä. Siirtymisdirektiiveillä voidaan pyytää osallistujia siirtymää johonkin, menemään tiettyyn muodostelmaan tai olemaan tilassa jollakin tietyllä tavalla. Aloituskehotuksiakin on kahdenlaisia. Niillä voidaan joko aloittaa aiemmin ohjeistettu toiminta tai se voi ohjeistaa aloitettavaan toimintaan.

Aloituskehotus on kaikissa aloitustilanteissa välttämätön, mutta siirtymisdirektiivi ei. Jos aloitus kuitenkin sisältää yhden tai useamman siirtymisdirektiivin, esiintyvät ne aina ennen aloituskehotusta. Siirtymisdirektiivein orientoidutaan pian alkavaan toimintaan, eikä se ole tarpeellinen tilanteissa, joissa tekeminen ei ole keskeytynyt tai osallistujien huomio lähtenyt harhailemaan. Aloituskehotusten ja siirtymisdirektiivien määrä vaihtelevat tilanteen mukaan. Esimerkiksi uuden jakson aloittamiseen sisältyy aina vähintään yksi siirtymisdirektiivi ja aloituskehotus, kun taas uuden toiminnan lisäämisessä sekä uudelleen aloittamisessa voi ainoa välitöntä toimintaa vaativa direktiivi olla pelkkä aloituskehotus.

Aloitettaessa uutta jaksoa muodostetaan direktiivit useimmiten deklaratiivilauseiksi. Lisäksi kokonaisen jakson aloittamisen yhteydessä esiintyy keskenään yhtä paljon 2. persoonan imperatiivi- sekä inklusiivisia eli monikon 1. persoonan imperatiivilauseita. Tätä vastoin jakson keskellä tapahtuvissa toiminnan lisäyksissä ohjaaja rakentaa direktiivinsä lähes yksinomaan monikon 2. persoonan imperatiivilauseilla. Lisäyksissä ei ole enää tarpeen korostaa yhteistä tekemistä, sillä yhteinen toiminta on jo käynnissä ja imperatiivinen muotoilu vie sitä eteenpäin (ks. Rossi 2012). Jonkin kohtauksen tai sen osan uudelleen käynnistämiseen pyrkivien direktiivien erityispiirre on, että niistä yli kolmannes sisältää jonkin osallistujille tutun elementin eli kiteytyneen ilmaisun, jolla voidaan suoraan viitata aloituskohtaan ilman pitkiä ohjeistuksia.

5 MENEILLÄÄN OLEVA TOIMINNAN OHJAAMINEN

Tässä luvussa käsittelen meneillään olevan toiminnan ohjaamiseen käytettyjä direktiivejä, joita esiintyy aineistossani yhteensä 129 kappaletta. Pyrin selvittämään, millaisia asioita odotetaan välittömästi tehtäväksi, kun jokin toiminta on meneillään ja kuinka ohjailevat lausumat eri tilanteessa muotoillaan. Käsittelen direktiivien tyypillisimpiä ja erityispiirteisiä käyttötilanteita.

Direktiivien muotoilu vaihtelee sen mukaan, onko kyseessä kohtauksen vai harjoituksen ohjaaminen. Ensimmäiseksi tarkastelenkin kohtauksen ja harjoituksen ohjaamisen eroja sekä erittelen molemmissa tilanteissa käytettävien direktiivien lauserakenteita (luku 5.1). Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan, kuinka jollekin harjoituksen osalle annetaan vaihtoehtoinen suoritustapa modaaliverbejä hyödyntäen (luku 5.2). Luvussa 5.3 puolestani käsittelen finiittiverbittömiä direktiivejä sekä niiden tehtäviä harjoitusta ja kohtausta ohjatessa. Pääsääntöisesti finiittiverbittömiä lausumia käytetään liikkumisen ohjeistamiseen. Lopuksi otan käsittelyyn ohjaajien keholliset toimintaohjeet, joita esiintyy erityisesti kohtausta ohjatessa (luku 5.4).

5.1 Lauserakenteet kohtausta ja harjoitusta ohjatessa

Meneillään olevan toiminnan kannalta on tärkeää jakaa teatteriharjoitukset kahteen osaan: harjoituksen ja kohtauksen ohjaamiseen. Harjoituksen ohjaamisella tarkoitan alkulämmittelyn, liikkumisharjoituksen tai muu toiminnallisen harjoituksen ohjaamista. Harjoitusta ohjatessa ohjaajien rooli on aktiivinen, sillä nuorilla ei ole pääsääntöisesti tietoa toiminnan kestosta tai harjoituksen seuraavasta osasta. Osallistujat eivät voi siis ennakoida tulevaa toisin kuin kohtausta harjoitellessa, jossa toiminnan kulku on jo entuudestaan osallistujien tiedossa. Koska kohtausten eteneminen ja niissä tapahtuva toiminta on kaikille pääpiirteissään tuttua, ei ohjaajan tarvitse osallistua kohtauksen toiminnan ylläpitämiseen samalla tavalla kuin harjoituksen.

Seuraava taulukko osoittaa ohjaajien direktiivien kielellisten muotoilukeinojen määrällisen jakauman lauserakenteen perusteella meneillään olevaa toimintaa ohjatessa. Olen jaotellut imperatiivit 2. persoonan imperatiivilauseisiin sekä inklusiivi-

siin eli passiivin preesensin avulla muodostettuihin monikon 1. persoonan imperatiivilauseisiin.

Taulukko 6: Lauserakenteet harjoitusta ja kohtausta ohjatessa.

Lauserakenne	**Harjoitus**	**Kohtaus**	**YHT.**
Imperatiivi	33	19	52
(2. pers. imperatiivi)	*(15)*	*(19)*	
(inkl. imperatiivi)	*(18)*	*(-)*	
Deklaratiivi	35	11	46
Interrogatiivi	7	-	7
Finiittiverbitön	19	5	24
YHT.	94	35	129

Direktiivejä käytetään selvästi enemmän harjoitusten kuin kohtausten ohjaamiseen. Tämä johtuu siitä, että ohjaajan täytyy harjoituksessa aktiivisesti edistää toimintaa, sillä nuorilla ei ole tietoa sen kulusta. Kohtausta läpikäytäessä nuoret taas voivat itse viedä toimintaa eteenpäin, sillä toiminta on heille usein entuudestaan tuttua.

Meneillään olevan toiminnan ohjaukseen käytetyistä direktiiveistä suurin osa on imperatiivilauseita (52/129). Kun käynnissä on tilanteeseen osallistuvien yhteinen projekti ja ehdotettu toiminta edistää sitä, muotoillaan direktiivi aikaisemman tutkimustiedon mukaan monesti imperatiivilauseeksi (ks. Rossi 2012; Lappalainen 2013: 154–155). Kiinnostavaa on se, että kohtausta ohjatessa kaikki imperatiivit ovat 2. persoonan imperatiiveja, mutta harjoitusta ohjatessa inklusiivisia ja 2. persoonan imperatiiveja on lähes yhtä paljon.

Kohtauksen ohjaaminen

Kohtausta harjoitellessa imperatiivilauseet ovat kaikki kanonisia imperatiiveja eli 2. persoonan imperatiivilauseita (kanonisesta imperatiivista, ks. Aikhenvald 2010: 18). Vaikka ohjaajat eivät osallistukaan kohtauksen harjoitteluun ottamalla osaa näyttämöllä tapahtuvaan toimintaan, on toiminta kaikille kuitenkin yhteistä; nuoret näyttelevät ja ohjaajat ohjaavat heitä. Näin ollen 2. persoonan käskylauseet edistävät yhteistä toimin-

taa, eivätkä vaadi pehmennyskeinoja. Seuraava esimerkki kuvaa tyypillistä kohtauksen harjoittelutilannetta, jossa ohjaajan direktiivit ovat pääsääntöisesti 2. persoonan imperatiiveja. Kohtausta ohjatessa direktiivejä myös esiintyy harvakseltaan, sillä toiminta on osallistujille tuttua ja sitä on käyty läpi aikaisemminkin. Katkelmassa on käynnissä kohtauksen harjoittelu, jossa nuoret toimivat näyttämöllä kertojaan kuvailemalla tavalla. Toinen ohjaajista (Mikko) toimii katkelmassa kertojana. Rivillä 6 Maria ohjeistaa näyttämöllä toimimista. Kehotus on muodostettu monikon 2. persoonan imperatiivilauseeksi.

(10) [U089_kohtaus]

```
01 Mikko:     KUN alkoholi tulee mukaan (.) astun lähti lapasesta
02            rooliin,
03            (17.2)
              ((nuoret kääntyvät ympäri ja astelevat horjuvin
              askelin ja toisiinsa tukeutuen lavan etureunaan))
04 Mikko:     KOTONA.
05            (3.3)
              ((nuoret jättävät humalaisen roolin. Tapani, Nina,
              Fei Yen ja Emilia avaavat kuvitteellisen suihkun.
              Kristian, Tuula, Sayeed ja Yusuf seisovat paikoillaan.))
06 Maria:     avatkaa suihkut=>muistakaa suihku< myös,
07 Mikko:     °(---)°
08            (1.1)
              ((nuoret avaavat suihkut))
09 Mikko:     minulla on vallaton rooli,
10            (12.7)
              ((nuoret lauleskelevat suihkussa))
```

Lasken rivin 6 vuoron (*avatkaa suihkut = >muistakaa suihku< myös*) muodostavan yhden direktiivin. Se sisältää kaksi monikon 2. persoonan imperatiivimuotoista toimintaverbiä, *avatkaa* ja *muistakaa*. Molemmat imperatiivilauseet tavoittelevat samaa lopputulosta: nuorten tulee kohtauksen osassa jättää humalaisen rooli ja avata suihkut. Verbillä *muistaa* ohjaaja viittaa siihen, että suihkujen avaamista on harjoiteltu aikaisemminkin osana kohtausta ja että ne avataan tässä nimenomaisessa kohdassa kertojan merkin (*KOTONA.* r. 4) jälkeen. Ei siis riitä, että nuoret jättävät humalaisen roolin, vaan heidän täytyy avata myös suihkut. Vaikka direktiivin verbit on taivutettu monikon 2. persoonassa, ei käsky koske kaikkia näyttämöllä olevia nuoria. Se on osoitettu niille, jotka eivät avanneet suihkuja kertojan merkistä. Maria ei kuitenkaan nosta erikseen esiin sellaisia, jotka eivät toimineet toivotusti. Kohtausta ohjatessa vetäjät antavat toimintaohjei-

ta tilanteissa, joissa jokin ei mene aiemmin harjoitellun mukaisesti. Katkelman tilanteessa ei siis ole tarpeen jokaisen kertojan repliikin jälkeen kehottaa nuoria toiminaan sen kuvaamalla tavalla, sillä asia on jo kaikkien tiedossa.

Harjoituksen ohjaaminen

Harjoitusta ohjataan useimmiten deklaratiivilausein (taulukko 6). Seuraava katkelma osoittaa, että ohjaajat vievät aktiivisesti harjoitusta eteenpäin, jolloin tilanteessa esiintyy kohtauksen ohjaamiseen verrattuna runsaasti direktiivejä. Ohjaaja myös käyttää vaihtelevampia direktiivien muotoilutapoja kuin kohtausta läpikäytäessä. Esimerkissä esiintyy kolme deklaratiivilauseella, yksi inklusiivinen imperatiivilla ja yksi iterrogatiivilauseella muodostettu direktiivi. Katkelmassa on käynnissä toiminnallinen harjoitus, jossa nuoret liikkuvat salissa ohjaajien johdolla erilaisilla tavoilla ja tempoilla.

(11) [U001_liikkuminen]

```
01 Maria:  ja hetken päästä, (.) yhteisestä päätöksestä lähdetään
02         liikkee°lle;°
03         (9.8)
           ((nuoret alkavat kävellä))
05         (17.7)
06 Maria:  yhteisestä päätöksestä <tempo>, (.) alkaa kiihtyä.
07         (18.4)
08 Maria:  päästäänkö me ryhmänä yhtään nopeempaa?
09         (33.8)
10 Maria:  te päätätte juosta, (.) mut yhdessä;
11         (n. 15 sek)
           ((nuoret alkavat juosta))
12         (n. 12 sek)
13 Maria:  ja yhdessä pysähdytte,
14         (n. 18 sek)
           ((nuoret pysähtyvät))
```

Riveillä 1–2 ohjaaja tuottaa inklusiivisen imperatiivilauseen (*ja hetken päästä, (.) yhteisestä päätöksestä lähdetään liikkee°lle;°*)[12]. Esimerkki sisältää kolme direktiivistä deklaratiivilausetta: *yhteisestä päätöksestä <tempo>, (.) alkaa kiihtyä.* (r. 6), *te päätätte juosta (.) mut yhdessä;* (r. 10), *ja yhdessä pysähdytte,* (r. 13). Aikaisempiin tutkimuksiin peilaten esimerkin väitelauseet eivät ole valmennustilanteelle tyypillisiä, sillä yksikään

[12] Meneillään olevaa harjoitusta ohjatessa ohjaaja osallistu aina ehdotettuun toimintaan käyttäessään inklusiivista imperatiivilausetta. Sen sijaan uuden jakson alussa (luku 4.2) ohjaaja voi käyttää inklusiivista imperatiivilausetta myös tilanteessa, jossa kehottaa vain nuoria toimimaan.

niistä ei ole toimintaverbialkuinen, yksi ei ole 2. persoonan lause (r. 6) ja yhdessä on persoonapronomini (r. 10) (ks. VISK § 1663; Rantala-Ekholm 1999: 56–62). Esimerkki kuitenkin osoittaa, että direktiiviset deklaratiivilauseet voivat olla muotoilultaan varsin erilaisia myös valmennustilanteen kaltaisissa olosuhteissa (ks. myös luku 4.2).

Toimintaa ohjataan interrogatiivi- eli kysymyslausein ainoastaan harjoitusten yhteydessä (taulukko 6). Rivillä 8 ohjaaja käyttää kysymyslausetta, joka on monikon 1. persoonan indikatiivissa (*päästäänkö me ryhmänä yhtään nopeempaa?*). Kysymyslause on verbialkuinen vaihtoehtokysymys, joka mahdollistaa joko myöntävän tai kieltävän vastauksen ja siten hieman lieventää direktiivin ehdottomuutta. (VISK § 1661.) Matihaldi (1979: 149–153) pitää kysymyslauseella esitettyä kehotusta toissijaisena käskynä, jonka puhutussa kielessä tunnistaa käskyksi pragmaattisin perustein sekä puhetilanteen ja intonaation kautta. Nykyisin ajatus toissijaisuudesta ei kuitenkaan ole käytössä. Katkelman kysymyslause tulkitaan käskyksi ensisijaisesti puhetilanteen perusteella. Ohjaaja ei hae kysymyksellään tietoa siitä, pystyvätkö osallistujat liikkumaan nopeammin, vaan yrittää nimenomaan saada nuoret liikkumaan nopeammin.

Luvun esimerkkejä verratessa voidaan todeta, että kohtauksen harjoittelua ohjataan välitöntä toimintaa vaativin direktiivein harvemmin kuin harjoitusta. Jos tutkimusaineistossa olisi harjoitusten joukossa vaikkapa kirjoitus- tai keskustelutehtäviä, saattaisi direktiivien suhde harjoitusten ja kohtausten välillä olla erilainen.

5.2 Vaihtoehtoisen suoritustavan antaminen: modaaliverbit

Aineiston ohjaustilanne on sellainen, että suorat ja velvoittavat käskyt eivät uhkaa puhuteltavan valinnanvapautta, sillä tilanne on rakentunut siten, että ohjaaja nimenomaan ohjaa harjoitusten toimintaa. Kaikki direktiivit eivät kuitenkaan ole velvoittavia, sillä niillä voidaan myös antaa vaihtoehtoinen suorittamistapa meneillään olevalle harjoituksen osalle. Tällaiset direktiivit on mahdollista muotoilla siten, että ne ilmaisevat ehdotetun toiminnan toteuttamisen olevan jollakin tavalla puhuteltavien päätettävissä. Tätä valinnanvaraa voidaan tuoda esiin erilaisilla kielellisillä keinoilla, kuten modaaliverbeillä. Modaaliverbeillä puhuja ilmaisee, onko asiaintila yleisesti ottaen tai hänen mielestään varma, välttämätön, luvallinen, pakollinen ja niin edelleen. (VISK § 1551). Modaaliverbin sisältämillä deklratiivilauseilla on tutkimusaineistossani erityistehtävä: niillä annetaan meneillään olevalle toiminnalle jokin vaihtoehtoisia suoritustapoja.

Raevaaran (tulossa) tutkimuksessa kokkikerhon ohjaaja käyttää modaaliverbin sisältäviä deklaratiivilauseita direktiiveinä tilanteissa, joissa aloitetaan uusi toiminta tai annetaan ohjeita meneillään olevan toiminnan suorittamiseen. Kokkikerhon ohjaaja voi modaaliverbin sisältävillä deklaratiivilauseilla ehdottaa ratkaisua johonkin meneillään olevasta toiminnasta kumpuavaan ongelmaan. Omassa aineistossani vaihtoehtoisen toimintatavan ehdottamisen voi nähdä vastaavanlaisena ratkaisuehdotuksena. Tällaisissa tapauksissa direktiivin modaaliverbi ilmaisee, että ehdotettu toiminta on mahdollista tai suositeltavaa mutta ei välttämätöntä. Raevaaran (mt.) mukaan tällaiset direktiivit jäävät usein kokkikerhon osallistujilta huomiotta tai tulevat jopa torjutuiksi. Myös omassa aineistossani direktiivit, joilla ohjaaja antaa toiminnalle toisen suoritustavan, jäävät paikoin osalta nuorista huomiotta.

Kaikki modaaliverbin sisältävät vuorot ovat aineistossani deklaratiivilauseita, joissa modaaliverbi on preesensin indikatiivissa. Aineistossa ei esiinny meneillään olevaa toimintaa ohjatessa konditionaalimuotoisia verbejä, kun lausuma sisältää modaaliverbin. Tätä vastoin Hakulisen ja Sorjosen (1989) aineiston modaaliverbeistä kolmasosa on konditionaalimuotoisia. Myös terveyhdenhuollon tilanteissa esiintyy konditionaalimuotoisia modaaliverbejä (Sorjonen 2001a; Rihu 2008). Rihun (2008) tutkimuksessa terveydenhoitajan potilaalle suunnatut ja modaaliverbin sisältämät direktiivit kohdistuvat vastaanoton jälkeiseen aikaan. Modaaliverbejä esiintyy kuitenkin myös kehotuksissa, jotka vaativat välitöntä toimintaa. Aineistossani on 21 modaaliverbin sisältävää deklaratiivilausetta, jotka antavat toiminnalle vaihtoehtoisen suoritustavan. Niissä esiintyy seuraavia modaaliverbejä:

Taulukko 7: Modaaliverbit vaihtoehtoisen suoritustavan antavissa direktiiveissä.

Modaaliverbi	**Lukumäärä**
voida	12
saada	7
tarvita	2
YHT.	21

Modaaliverbit voidaan jakaa jatkumolle, jonka toisessa päässä on välttämättömyys ja toisessa mahdollisuus (Laitinen 1988: 57). Ne eivät yksiselitteisesti jakaannu jatkumon

jompaankumpaan päähän, vaan pikemminkin näiden ääripäiden väliin. Aineiston välitöntä toimintaa vaativien direktiivien yleisin modaaliverbi on *voida*. Myös muissa tutkimuksissa on huomattu *voida*-verbin yleisyys (Hakulinen & Sorjonen 1989: 76; Somiska 2010: 66; Raevaara tulossa). *Voida* onkin suomen kielen frekventein verbi heti *olla*-verbin jälkeen ja yleisin modaaliverbi käyttötiheydeltään (Kangasniemi 1992: 291). *Voida* ei sellaisenaan edusta yhtä tiettyä modaalisuuden lajia, sillä se saa tulkintansa viimekädessä kontekstinsa perusteella (Hakulinen & Sorjonen 1989: 74). Jatkumolle asetettuna *voida*-verbi kuvaa enemmän mahdollisuutta kuin välttämättömyyttä. Toiseksi eniten aineistossa esiintyy modaaliverbiä *saada*, jolla niin ikään ilmaistaan mahdollisuutta, mutta myös luvallisuutta. Aineistossa *saada* esiintyy molemmissa tehtävissä. Yleensä *saada* ja *voida* ilmaisevat toiminnan olevan puhujan näkökulmasta toivottavaa tai sallittua muttei pakollista. Näiden lisäksi aineistossa esiintyy muutama *tarvita*-verbi, joka puolestaan on välttämättömyyden ilmaisukeino ja täten eroaa kahdesta yleisemmästä modaaliverbistä. (VISK § 1551–1552.)

Suurin osa (17/21) vaihtoehtoisen suoritustavan antavista direktiiveistä on muotoiltu nollasubjektilauseeksi. Nollapersoona esiintyy tyypillisesti juuri modaalisten verbien yhteydessä. Kun lauseessa ei ole subjektia, voidaan sillä tarkoittaa ketä tahansa, johon sanottu soveltuu. Viittauksen kohde on siis avoin ja sidoksissa vuorovaikutuskontekstiin. Usein nollasubjektilause kohdistuukin puhuteltavien lisäksi myös puhujaan itseensä. Laitisen (1995: 340) mukaan nollapersoona saa nollarakenteisessa lauseessa hyötyjän tai kokijan aseman, jolloin lauseen predikaatiksi sopivat tilanmuutosta, kokemusta tai vastaanottamista ilmaisevat verbit. (Laitinen 2006: 210–215; Lappalainen 2015: 403, 414–415; Hakulinen 1987; VISK § 1347, § 1352.) Vain neljässä aineistoni tapauksessa modaaliverbin sisältämä lausuma sisältää subjektin. Näissä tapauksissa *voida*-modaaliverbiä on taivutettu monikon 2. persoonan indikatiivin preesensissä (*voitte*), jolloin direktiivin subjekti käy ilmi verbin persoonapäätteestä. Subjektillisia lausumia käytetään samaan tapaan kuin nollasubjektillisia; niillä annetaan toiminnalle jokin vaihtoinen suoritustapa.

Seuraavassa esimerkissä ohjaaja (Maria) vetää alkulämmittelynä venyttelyä. Meneillään on niskan venytys, jossa viedään päätä sivulta toiselle ja jätetään välillä leuka rintaan. Ohjaaja esittää venytyssarjan suorittamiselle myös toisen tavan ja käyttää direktiivissään yleisintä modaaliverbiä *voida*, jolla hän antaa spesifin vaihtoehdon veny-

tykselle. Modaaliverbi ilmaisee katkelmassa mahdollisuutta, jolloin vaihtoehtoinen suoristustapa ei ole pakollinen.

(12) [U016_lämmittely]

```
01 Maria:  .hhh hhh muistakaa- (.) ku mul aina (.) salpautuu
02         hengitys välillä (.) °ni muistakaa te hengittää,°(.)
03         munki puolest(h)a(h) .h
04         (4.6)
           ((kaikki venyttävät päätä alaspäin, leuka rinnassa))
05 Maria:  *ja sit sillei (.)°kurotatte sinne toiselle puolelle°
           *kääntää päätä vasemmalle
06         (1.8)
07 Maria:  jo*s tuntuu vaikeelta voi välil nostaa keskelle?
             *nostaa pään pystyyn
08         (0.6)
09 Maria:  ja sit *↓painaa sieltä °tänne°,
                  *kallistaa päätä vasemmalle
           ((Sayeed, Fei Yen ja Kristian nostavat pään ylös))
```

Esimerkin alussa kaikki venyttävät päätä alaspäin ja painavat leukaa rintaan, jolloin venytys tuntuu niskassa. Seuraavaksi olisi tarkoitus siirtää venytys niskan sivuun viemällä pää alakautta toisen hartian puolelle (r. 5). Direktiivin aloittava *jos*-lause (*jos tuntuu vaikeelta* r. 7) toimii motivaationa sille, miksi toinen mahdollinen suoristustapa on tilanteessa relevantti. Riveillä 7–9 olevalla vuorolla ohjaaja arvioi, että venytyksen siirtäminen niskan takaosasta niskan sivuun saattaa olla haastavaa, jos sen tekee nostamatta päätä venytysten välissä ylös. Ohjaajan varsinainen direktiivi (*voi välil nostaa keskelle? (0.6) ja sit ↓painaa sieltä °tänne°* r.7–8) antaa venytykselle vaihtoehtoisen suoritustavan; jos osallistujat eivät saa venytystä tuntumaan oikeaan kohtaan, voivat he venytysten välissä nostaa pään ylös. Mahdollisuutta kuvaavan modaaliverbin *voida* kautta direktiivistä ei tule veloittava, vaan osallistujat voivat valita itselleen sopivimman suoristustavan. Direktiivi on rakennettu nollasubjektilauseeksi (*Ø välil voi nostaa*), joten kuka tahansa venyttelyyn osallistuja voi suorittaa siirtymän ehdotetulla tavalla. Osallistujista kolme nostaa päänsä pystyyn direktiivin jälkeen ja loput valitsevat niin sanotun alkuperäisen keinon suorittaa venytys.

Direktiivin pääverbi on toimintaverbi *nostaa*. Myös muut aineiston modaaliverbit[13] saavat pääverbikseen aina toimintaverbin (esim. *kääntyä*, *mennä alemmas*,

[13] Muilla modaaliverbeillä tässä yhteydessä tarkoitan sellaisia modaaliverbejä, joita käsittelen tässä luvussa, eli sellaisia, jotka esiintyvät direktiiveissä, jotka vaativat välitöntä toimintaa ja antavat meneillään olevalle toiminnalle vaihtoehtoisen suoritustavan.

heijata, *pitää auki*), lukuun ottamatta yhtä *olla*-verbiä (ks. esimerkki 14). Sen sijaan Hakulisen ja Sorjosen (1989: 92–97) tutkimuksessa modaaliverbin *voida* pääverbinä on kolmasosassa tapauksista *olla*-verbi. Aineistoni konteksti on Hakulisen ja Sorjosen (mts.) keskusteluaineistoa toiminnallisempi, joten tämä voi osaltaan vaikuttaa toiminnallisen pääverbin valintaan.

Toiseksi yleisin modaaliverbi aineistossani on *saada*, joka on yksi suomen kielen yleisimmistä modaaliverbeistä (Kangasniemi 1992: 292). Aineistossa *saada*-verbiä esiintyy nollasubjektilauseissa ja yksinomaan tilanteissa, joissa on meneillään jokin tilassa liikkumiseen (ei esim. venyttelyyn) liittyvä toiminta. *Saada*-verbin sisältävät direktiivit esiintyvät aineistossa aina ryppäissä, kun niitä käytetään vaihtoehtoisen suoristustavan antamiseen. Kun yksittäin esiintyvällä *voida*-verbillä annetaan vaihtoehdoksi aina yksi ja tietynlainen suorittamisen tapa, useampi peräkkäinen *saada*-verbin sisältämä direktiivi antaa toiminnalle näennäisesti rajattoman määrän vaihtoehtoja. Rajattomalla määrällä tarkoitan sitä, että ryppäissä olevien *saada*-modaaliverbin sisältämien direktiivien kuvaamien suoritustapojen lisäksi osallistujat voivat valita suoritustavaksi myös jonkun muun kuin ohjaajan mainitseman tavan. Ohjaaja siis antaa luvan toimia myös toisin kuin meneillään olevalla tavalla, eivätkä mahdolliset toimintavaihtoehdot rajoitu pelkästään lueteltuihin toimintoihin. Tämä tulee ilmi seuraavasta esimerkistä, jossa on käynnissä ensimmäisen päivän alkulämmittely, jonka tarkoituksena on saada osallistujat liikkumaan tilassa vapaasti ja omalla tavallaan. *Saada*-verbeillä ilmaistaan katkelmassa sekä luvallisuutta että mahdollisuutta (ks. VISK § 1551–1552).

(13) [U001_liikkuminen]

```
01 Maria:  ja entä jos me kuunnellaan ryhmää, (0.9) mikä on
02         semmone hyvä sopiva tempo (.) mikä ei oo ihan noi
03         (kiireelline)
04         (3.8)
05 Maria:  mikä ois just nyt tän ryhmän tempo?
06         (1.0)
07 Maria:  (otetaan) yhteistä tempoa,
08         (5.8)
09 Maria:  saa käyttää suun↑tia, =saa pyörähdellä, =↓ei oo
10         tarve aina mennä yhteen suuntaan (--) (.) saa
11         (myös) paki°ttaa,°
12         (16.3)
```

Riveillä 9–11 ohjaaja käyttää ryppäänä *saada*-verbin sisältämiä direktiivejä kuvaillessaan, kuinka tilassa on mahdollista liikkua. Direktiivit (*saa käyttää suuntia*, *saa pyörähdellä* ja *saa myös pakittaa* r. 9–11) eivät velvoita osallistujia liikkumaan tilassa tietyllä tavalla, vaan tarjoavat useampia vaihtoehtoja. *Saada* toistuu jokaisen toimintaverbin edellä, mikä tekee direktiiveistä itsenäisempiä suhteessa toisiinsa. Direktiiveillä annetaan lupa toimia toisin ja ne antavat muutaman mallin tilassa liikkumisen mahdollisuuksista. Jos jokaisen direktiivin edellä olisi esimerkiksi vuoronalkuinen partikkeli *sit* (*sit saa käyttää suuntia, sit saa..*), muuttuisivat ohjeet sellaisiksi, että ensin on sallittua käyttää suuntia, jonka jälkeen on lupa pyörähdellä ja lopuksi kävellä takaperin. Esimerkissä ei kuitenkaan ole tarkoitus, että nuoret suorittavat ohjaajan esittämät toiminnot peräjälkeen, vaan he voivat vapaavalintaisesti liikkua ohjaajan ehdottamilla tavoilla tai tavalla, jota ohjaaja ei maininnut – vaikkapa kävellä sivuttain. Tähän ajatukseen kuitenkin sisältyy oletus, että muun kuin luetellun tavan täytyy olla samantyylistä toimintaa. Tilassa ei esimerkiksi olisi sopivaa kävellä kovaan ääneen huutaen.

Saada-verbilliset direktiivit esiintyvät aineistossa aina ryppäissä. Tämä on merkittävä ero yksittäin esiintyvien *voida*-verbin sisältämien direktiivien kanssa. Kun ohjaaja esittää modaaliverbin sisältämän yksittäisen direktiivin, on osallistujien valittavana kaksi suoritusvaihtoehtoa: alkuperäinen ja sille yksi tietty vaihtoehtoinen suoritustapa. Esimerkiksi katkelmassa 12 ei ole mahdollista suorittaa venyttelyä jollakin muulla kuin meneillään olevalla tai ehdotetulla tavalla. Tilanteessa ei ole tarkoituksenmukaista vaikkapa kurottaa päätä kohti polvia. Kun modaaliverbin sisältämät direktiivit taas esiintyvät peräjälkeen, niiden ehdottama toiminta ei näytä sulkevan muuta samankaltaista toimintaa pois, jolloin suoritustapa voi olla myös muunlainen, kuin meneillään oleva tai ohjaajan ehdottama vaihtoehto.

Aineistossa esiintyy kaksi *tarvita*-modaaliverbiä. Aikaisemmin käsitellyistä modaaliverbeistä poiketen *tarvita* ilmaisee välttämättömyyttä eli nesessiivisyyttä. Kummassakin tapauksessa *tarvita* on kieltomuodossa, eikä se näin ollen kuvaa suoraan välttämättömyyttä vaan pikemminkin merkitsee ehdotetun toiminnan vapaaehtoiseksi. Seuraava katkelma on samasta tilanteesta kuin edellinen esimerkki.

(14) [U001_liikkuminen]

```
01 Maria:  eli lähdetään kävelemään? (.) tilassa, =ottakaa
02         (--) ↑olkaa tietosia ↓mihin suuntaan menette?
```

```
03          (0.5)
04 Maria:   sit vaihtakaa suuntaa, (.) ei tarvi olla ympyrä,
05          (17.5)
```

Direktiivillä (*ei tarvi olla ympyrä,* r. 4) ohjaaja antaa vaihtoehdon ympyrämuodostelmassa kävelylle. Tämä on ainoa tapaus, jossa modaaliverbin pääverbinä ei ole toimintaverbi, kun sillä ehdotetaan vaihtoehtoista toimintatapaa. Esitetty vaihtoehto ei ole spesifi, mutta ilmaisee, että kävely on mahdollista tehdä myös muunlaisessa eli vapaavalintaisessa muodostelmassa. Direktiivi kuitenkin pitää sisällään sen merkityksen, että myös ympyrässä kävely on mahdollista, vaikka se ei tilanteessa olekaan preferoitua. Jos *tarvita*-verbin tilalla olisi jokin muu kieltomuodossa oleva nesessiiviverbi, esim. *saada*, muuttuisi lausuman merkitys sellaiseksi, että ympyrässä kävely ei ole sallittua.

Kun käynnissä olevalle toiminnalle annetaan aineistossani jokin vaihtoehtoinen suoritustapa, sisältää direktiivi *voida-*, *saada-* tai kieltomuodossa olevan *tarvita*-modaaliverbin. *Voida*-verbiä käytetään yleisimmin tilanteissa, joissa annetaan yksi tietty vaihtoehtoinen suoritustapa meneillään olevalle toiminnalle. *Saada* puolestaan esiintyy ryppäinä ja esittää toiminnalle monta mahdollista vaihtoehtoista tekotapaa. Kun modaaliverbilliset direktiivit esiintyvät ryppäinä, osallistujat voivat valita jonkin ohjaajan ehdottaman suoritustavan tai jonkin täysin muun – valittavissa on siis muitakin kuin meneillään oleva ja luetellut tavat. Modaaliverbiä *tarvita* käytetään aineistossa vain kahdesti ja aina kieltomuodossa. Sen sisältävällä direktiivillä ilmaistaan, että toiminta on mahdollista suorittaa myös jollakin muulla kuin meneillään olevalla tavalla. Direktiivi ei kuitenkaan nimeä tai ehdota vaihtoehtoisia toimintatapoja, vaan antaa pikemminkin vain luvan toimia toisin. Kaikissa tilanteissa, joissa käynnissä olevalle toiminnalle annetaan vaihtoehto, on myös mahdollista jättää toimimatta ehdotetulla tavalla.

5.3 Liikkumisen ohjeistaminen: finiittiverbittömät lausumat

Keskeiset direktiivisyyden ilmaisukeinot liittyvät useimmiten verbimorfologiaan, mutta ilmaisu voidaan tulkita direktiiviksi, vaikka siitä puuttuisikin finiittiverbi (VISK § 1675). Finiittiverbittömiä direktiivejä esiintyy esimerkiksi kioskiasiakkaiden pyynnöissä (Sorjonen, Raevaara & Lappalainen 2009; Sorjonen & Raevaara 2014) ja aerobicohjaajien käskyinä (Torpo 1998). Useimmiten finiittiverbittömät direktiivit liittyvät juuri liikuttamiseen tai liikkumiseen (Torpo 1998: 8–28; VISK § 1676). Ohjaajat esittävät fi-

niittiverbittömiä direktiivejä sekä harjoitusta että kohtausta ohjatessaan. Finiittiverbittömiä direktiivejä on yhteensä 24 (ks. taulukko 6). Valtaosa (19) esiintyy harjoitusta ohjatessa ja loput (5) kohtauksen ohjaamisen yhteydessä.

Verrattuna muihin käynnissä olevaa toimintaa ohjaaviin direktiiveihin, ovat erityisesti finiittiverbittömät vuorot partikkelialkuisia. Puhuja voi partikkelilla esimerkiksi osoittaa, että on lisäämässä jotakin aiemmin sanottuun. Vuoron alku on kohta, jossa edellinen ja seuraava vuoro kohtaavat, jolloin vuoronalkuisilla partikkeleilla voidaan ilmaista näiden kahden vuoron suhde toisiinsa. Partikkeleilla on myös mahdollista ohjailla osallistujien odotuksia sitä seuraavan lausuman suhteen. (Kim & Kuroshima 2013: 268; Hakulinen 1997b: 44; Keravuori 1988: 51–54.) 24 finiittiverbittömästä direktiivistä 15 on partikkelialkuisia. Käytössä olevat partikkelit ja partikkelijonot ovat seuraavia:

- *ja* 5 kpl
- *ja sit(te)* 4 kpl
- *sitte* 4 kpl
- *sitte tota noi niin* 1 kpl
- *eli* 1 kpl

Lausumien alussa esiintyvät erityisesti partikkelit *ja*, *sitten* sekä näiden yhdistelmät. Kalliokoski (1989: 171) on havainnut, että partikkeli *ja* esiintyy usein juuri raja- tai siirtymäkohdissa. Vuoronalkuiset partikkelit osoittavat, että toiminnasta siirrytään nyt toiseen (ks. esim. Keevallik 2013[14]), esimerkiksi improvisoidusta patsaasta toiseen patsaaseen. Aineistossani finiittiverbittömät direktiivit, jotka alkavat partikkeleilla *ja* sekä *ja sit*(*te),* esiintyvät jaksoissa, joissa on meneillään ohjaajavetoinen alkulämmittely tai kehonkäyttöharjoitus (esim. *ja sit toine suunta*, *ja venytys sinne kylkee*). Tällaisissa jaksoissa tilanne vastaa pitkälti aerobic-tunteja ja niiden ohjaamista (ks. Torpo 1998). Vuoronalkuinen *eli* esiintyy vain kerran vuoronalkuisena partikkelina finiittiverbittömän direktiivin yhteydessä. Sen sijaan *eli* esiintyi aloituskehotusten ja siirtymisdirektiivien alussa partikkeleista useimmiten. Vuoronalkuinen *eli* aloitti tällöin sellaisen direktiivin, jota edelsi tehtävän kuvailu. Meneillään olevaa toimintaa ohjatessa finiittiverbittömiä ja

[14] Viron kielessä vuoronalkuinen partikkeli *no(h)* aloittaa puhelinkeskustelussa uuden toiminnon, eli esimerkiksi esittelee uuden topiikin tai avaa uuden sekvenssin.

partikkelialkuisia direktiivejä ei edellä kuvaus tulevasta toiminnasta. Partikkelialkuiset direktiivit itsessään vievät toimintaa eteenpäin ja jäsentävät sitä siten, että kehotuksia ei tarvitse pohjustaa. Finiittiverbittömillä direktiiveillä pyydettävä toiminta on sidottu käynnissä olevaan harjoitukseen, eikä se muuta jakson kulkua merkittävästi.

Seuraavassa esimerkissä on meneillään kehonkäyttöharjoitus, jossa sekä ohjaajat että nuoret kävelevät ympäri salia. Myös aikaisempina harjoituspäivinä on tehty vastaavanlaisia harjoituksia, joissa kävelyn tempoa, suuntaa ja tapaa on vaihdeltu harjoituksen edetessä. Katkelmassa ohjaaja vie toimintaa eteenpäin finiittiverbittömällä kehotuksella, jonka alussa esiintyy partikkeli *ja*.

(15) [U068_kehonkäyttö]

```
01 Maria:  .hh vaikee pitää pokkaa TÄÄLÄ? (.) MUT ↑PIDETÄÄ POKKA. (.)
02         >elikä tavallaa et< ei olla (.) ei: olla kontaktis siihe
03         ↓kaveriin vaan etitää omaa työskentelyä = oma työrauha?
04         (0.5)
05 Maria:  ollaa omalla työhuoneella = >studiolla< yksin.
06         (1.1)
07 Maria:  ja kävellää ja katotaa eteenpäin?
08         (0.5)
09 Maria:  omien silmien ↑korkeudelle?
10         (3.4)
11 ?:      °juhuu?°
12         (4.2)
13 Maria:  j*a: taaksepäin vuaa?
            *pysähtyy ja lähtee kävelemään takaperin
14         (1.4)
           ((nuoret vaihtavat myös suuntaa, Tuula ja Yusuf ovat
           törmätä))
15 Tuula:  ähä(h)
```

Partikkelialkuinen direktiivi (r. 13) tuo meneillään olevaan toimintaan lisäyksen, kävelyn suunnan vaihtamisen. Ennen rivin 13 kehotusta nuoria on ohjeistettu kävelemään tilassa omassa rauhassaan. Ohjaajan direktiivi on jatkumoa rivien 5–9 vuoroille (*ollaa omalla työhuoneella = >studiolla< yksin. (1.1) ja kävellää ja katotaa eteenpäin? (0.5) omien silmien ↑korkeudelle?*). Näin ollen finiittiverbittömän direktiivin voitaisiin ajatella olevan elliptinen eli rakenteellisesti vajaa (*ja: Ø taaksepäin vuaa?*, *Ø*=kävellää) (ks. VISK § 1089). En kuitenkaan näe rakennetta varsinaisesti elliptisenä, sillä rivin 13 direktiiviä edeltää 4.2 sekunnin mittainen tauko. Lisäksi lausuman direktiivinen merkitys syntyy nimenomaan sen kontekstin perusteella: kehonkäyttöharjoitus on käynnissä ja

ohjaajan kaikki lausumat ovat lähtökohtaisesti direktiivisiä, jolloin myös finiittiverbitön ilmaus tulkitaan toimintakehotukseksi.

Ohjaaja venyttää partikkelin loppuäännettä (*ja:* r. 13), millä ennakoi, että seuraavaksi tapahtuu jokin oleellinen muutos. Harjoitukseen osallistuva ohjaaja myös pysähtyy ja esimerkinomaisesti lähtee kävelemään itse taaksepäin, jolloin toimintaverbin ei ole direktiivissä tarpeellinen. Verbittömiin toimintaohjeisiin liittyy yleensä myös jokin suuntaisuuden merkki, kuten nominin suuntasija tai esimerkissäkin esiintyvä suuntaa ilmaiseva adverbi (*taaksepäin*) (VISK § 1676). Vuoronalkuinen partikkeli, adverbi ja näihin yhdistynyt ohjaajan kehollinen toiminta (r. 13) kertovat, mitä seuraavaksi tulee tehdä. *Vuaa* (vaan) toimii tilanteessa eräänlaisena kannustimena. Sen avulla ohjaaja rohkaisee osallistujia vaihtamaan kävelyn suuntaa.

Monet finiittiverbittömät direktiivit sisältävät edellisen katkelman tavoin jonkin suuntaisuuden merkin, mutta myös pelkkä substantiivilauseke voi toimia direktiivinä. Tällaisia direktiivejä esiintyy kohtausta ohjatessa sekä improvisointijaksossa U039_patsaat, jossa ohjaajat substantiivilausekkein kertovat, millaisen improvisoidun patsaan nuoret parinsa kanssa muodostavat. Tilanne on muihin jaksoihin verrattuna hieman poikkeava, sillä toiminta on rakentunut niin, että ohjaajien lausumat tulkitaan tilanteessa patsaiden aiheiksi. Toiminnan kehys on siis luotu jo jakson alussa, jolloin ohjaajan partikkelialkuiset substantiivilausekkeet toimivat aina seuraavan patsaan aiheina. Seuraava esimerkki on poimittu tästä kyseisestä jaksosta. Katkelman alussa on monipolvinen tehtävänanto (r. 1–22). Finiittiverbittömät direktiivit, joilla ohjataan muodostamaan patsaat, on yliviivattu (r. 28–29, 36 ja 42).

(16) [U039_patsaat]

```
01 Maria:    ↑okei.
02           (.)
             ((nuoret hiljenevät))
03 Maria:    te ootte nyt meiän taidenäyttely? (.) me ollaa
04           tääl näi? (.) ja >tota noin niin< (.) ↑parin
05           kanssa? (.) niin (.) teist ehkä joku on >joskus
06           ↑tehnykki tätä?< (.) mutta- (.) saatte tehä
07           erilaisii patsaita.
08 Kristian: 'kei,
09 Maria:    =ja (.) saa käyttää lattiaa myöskin?
10 Tuula:    >käyttää mitä?<
11 Maria:    #ä#
12 Tuula:    lattiaa?
13 Mikko:    lattiaa,
```

```
14 Maria:    =saa [käyttää lattiaa eli voi mennä (0.9) kyyryyn
15 Tuula:         [↑a
16 Maria:     tai voi mennä (0.5) kyykkyy tai voi mennä (.)
17            makaamaa tai (.) voi mennä (.) ni- niiku (.) mihi
18            asentoo vaa mikä- mi- mitä se vaatii se (.) e- et
19            siit syntyy? (.) .hh >nää o tälläsii< (.) mh mini-
20            veistoksia? (.) ää (.) näis on aina joku pari.
21            (1.8)
22 Maria:     ja (.) ensimmäine (.) minkä me halutaan
23            nähdä? (.) on: cowboy (.) ja lasso.
24            (1.2)
25 Emilia:    °mikä [on lasso°
26 Maria:           [↑olkaa hyvä.
27 Kristian: okei,
```

(Poistettu useampi rivi, joiden aikana nuoret keskustelevat patsaan muodostamisesta ja pohtivat, saako patsaat sisältää liikettä tai ääntä ja lopulta muodostavat patsaan. Maria käy antamassa jokaiselle parille erikseen lisäohjeita ja pyytää muodostamaan patsaat ilman keskustelua.)

```
28 Maria:     aa: (.) eli ilma puhetta. (.) seuraavaksi? (.)
29            >veitsi< ja haarukka?
30            (15.7)
31            ((nuoret muodostavat pareittain patsaan, jossa
32            toinen on veitsi ja toinen haarukka, kuuluu
33            pieniä satunnaisia naurahduksia))
34 Maria:     £↑hyvä.£ (.) kiitos,
35 Mikko:     hyvä,
36 Maria:     =sitte >kampa ja harja?<
37            (2.6)
38            ((nuoret seisovat paikoillaan))
39 Yusuf:     ↑kam- (.) ja harja,
40 Sayeed:    mff
41            (17.9)
              ((Maria nyökkäilee, nuoret muodostavat pareittain
              pataan, kuuluu muutama naurahdus/tyrskähdys))
42 Maria:     j:ee (.) ↑hyvä (.) sitte: [ää kynttilä.    ] ja liekki
43 Tuula:                               [oliksä se kampa,]
44 Nina:      [(--)
45            (1.0)
46 Tuula:     >m[tä?<
47 Nina:        [<kynttiläliekki?>
48 Maria:     =>kynttilä ja liekki,<
49 Yusuf:     kynttilä ja liekki?
50 Mikko:     h[h h
51 Maria:       [joo,
```

(Poistettu useita rivejä, joiden aikana muodostetaan patsaita ja naureskellaan Kristianin revenneille housuille)

```
52          (4.3)
            ((nuoret saavat patsaansa valmiiksi))
53 Maria:   ↑HYVÄ:?
54 Mikko:   °hy[vä taas tuli (---)°
```

55 Maria: [↑kiitos (.) loistavaa? joo=joo=joo

Patsaiden muodostus alkaa rivin 22–23 direktiivin myötä (*ja (.) ensimmäine (.) minkä me halutaan nähdä? (.) on: cowboy (.) ja lasso*). Tämä kehotus sisältää finiittiverbin (*halutaan nähdä*), mutta se alkaa vuoronalkuisella *ja*-partikkelilla, mikä osoittaa siirtymää ohjeistuksesta jakson toiminnalliseen osaan. Ensimmäisen patsaan ohjeistusta seuraa lisäksi aloituskehotus *olkaa hyvä* (r. 26), sillä patsaita ei ole vielä ennen tätä tehty osana jaksoa. Aloituskehotusta ei enää myöhemmin tarvita, sillä rivin 1–22 ohjeistus ja aloituskehotus ovat luoneet toiminnalle kehyksen, johon muut substantiivilauseet liittyvät ja jossa ne merkitsevät nimenomaan patsaiden aiheita. Näin ollen ohjaajien ei tarvitse erikseen mainita, että *seuraavaksi haluamme nähdä patsaan, joka esittää veistä ja haarukkaa, olkaa hyvä*.

Ensimmäinen finiittiverbitön direktiivi esiintyy katkelman riveillä 28–29 (*seuraavaksi? (.) >veitsi< ja haarukka?*). Ilmaus alkaa adverbillä *seuraavaksi*, joka ilmaisee vuoronalkuista partikkelia selvemmin siirtymää uuteen patsaaseen. Rivien 36 (*sitte >kampa ja harja<*) ja 42 (*sitte: ää kynttilä ja liekki*) direktiivit alkavat molemmat partikkelilla *sitte*, joka osoittaa niin ikään eteenpäin siirtymistä ja merkitsee sitä seuraavan substantiivilausekkeen merkitykselliseksi eli seuraavan patsaan aiheeksi. Partikkeli on tilanteessa riittävä toiminnanjäsennyskeino.

Vuoronalkuiset partikkelit aineistossani osoittavat nimenomaan siirtymää toiminnasta toiseen. Jos finiittiverbitön ohjaileva vuoro ei ala partikkelilla, kyseinen direktiivi esiintyy todennäköisimmin kohtausta harjoitellessa. Ohjatessaan kohtausta ohjaajan ei tarvitse ei tarvitse jäsentää toimintaa partikkelein, sillä ei varsinaisesti vie harjoittelua toiminnasta toiseen vaan antaa pikemminkin lisäohjeita näyttämöllä tapahtuvaan toimintaan. Kohtauksen kulku on myös osallistujille entuudestaan tuttua, jolloin sitä ei ole tarpeen erikseen jäsentää vuoronalkuisilla partikkeleilla, toisin kuin muita harjoituksia, joiden aikana osallistujat eivät etukäteen tiedä milloin täytyy vaikkapa vaihtaa venytystä. Kohtauksen aikana esitetyt lausekemuotoiset kommentit ja lisäohjeet ovat lyhyitä, mikä mahdollistaa sen, että harjoittelua ei tarvitse keskeyttää. Kaikki ohjaajan kesken kohtauksen harjoittelun esitetyt lausumat tulkitaan lähtökohtaisesti direktiiveiksi, jolloin niiden ei tarvitse sisältää verbiä saadakseen aikaan toiminnallisen responssin.

Seuraavassa katkelmassa ohjaaja on katsomon puolella ja nuoret ovat näyttämöllä harjoittelemassa kohtausta. Kohtauksessa toinen ohjaajista (Maria) lukee kertojan repliikit riveillä 1, 3 ja 12. Kohtauksessa nuorten tehtävänä on toimia aina kertojan kuvaamalla tavalla.

(17) [U089_kohtaus]

```
01 Maria:     ja painelen ulos nopein marssiaskelin,
02            (13.8)
              ((nuoret ottavat muutaman askeleen eteenpäin,
              ihmettelevät liukuovea, ottavat hyllystä maidon))
03 Maria:     seuraavaksi minulla on ↓työmatkarooli?
04            (1.4)
05 Maria:     laitatte maidot pois,
06            (10.7)
              ((nuoret laittavat maidot pois ja hyppäävät auton
              rattiin))
07 Maria:     kotkanpää=kotkanpää=kotkanpää=kotkanpää=kotkanpää
08            katse,
              ((nuoret ottavat ryhdikkäämmän asennon ja suuntaavat
              katseen katsomoon))
09            (1.0)
```

Riveillä 7–8 ohjaaja lausuu finiittiverbittömän vuoron *kotkanpää=kotkanpää=kotkanpää=kotkanpää=kotkanpää katse*. Direktiivin myötä näyttämöllä olevien nuorten toiminta ei katkea, mutta he muokkaavat sitä ohjeen mukaan. Substantiivilla *kotkanpää* ohjaaja viittaa harjoitukseen, jossa on harjoiteltu mielikuvien avulla erilaisia liikkumisen ja olemisen tapoja. Kyse on mielikuvasta, jossa osallistuja kuvittelee oman päänsä päälle tai tilalle kotkanpään. Tarkoituksena on saada nuoret ryhdikkäämpään ja valppaampaan asentoon. Vuoro sisältää kaksi osaa, sillä *kotkanpää*-ketjuun ohjaaja yhdistää vielä substantiivin *katse*, joka ohjaa nuoria nostamaan katseensa katsomoon. Direktiivi on vahvasti kontekstisidonnainen ja tulee ymmärretyksi kehotuksena juuri puhetilanteen kautta. Kehotus ei tuo kohtaukseen uutta elementtiä vaan muokkaa nuorten käynnissä olevaa tekemistä toivotumpaan suuntaan.

Finiittiverbittömät direktiivit kohdistuvat aineistossani liikkumisen ohjeistamiseen harjoituksen tai kohtauksen harjoittelun aikana. Harjoitusta ohjatessa ohjaaja lisää direktiivillä toimintaan jonkin uuden liikkeen (esim. takaperin kävely). Monet tällaisissa tilanteissa esiintyvät direktiivit alkavat partikkelilla (*ja*/*sitten/ja sitten*), joka ennakoi toiminnasta toiseen siirtymistä. Harjoituksen aikana ohjaajat jäsentävät toimintaa vuoronalkuisella partikkelilla tai partikkeliketjulla, mutta kohtausta ohjatessa partik-

kelia ei tarvita finiittiverbittömän direktiivin edellä, sillä toiminta on osallistujille jo tuttua. Kohtauksen aikana lausuttu finiittiverbitön direktiivi ei katkaise toimintaa, mutta tuo siihen jonkin lisäohjeen, jolla tehostetaan tai tehdään tarkennuksia käynnissä olevaan toimintaan.

5.4 Kehollinen toiminta direktiivinä

Kun pyyntö ja käsky ovat vahvasti sidoksissa käynnissä olevaan tilanteeseen, odotetaan vastaanottajan reagoivan niihin välittömästi pyydetyllä toiminnalla. Tyypillisesti tilanne etenee niin, että kielellinen vierusparin etujäsen eli direktiivi saa kehollisen jälkijäsenen, kun vastaanottajat suorittavat vaaditun toiminnan. Näin ei tietenkään ole esimerkiksi puhelinkeskustelussa, jossa keskustelijat eivät näe toisiaan. (Raevaara 2016: 155–156.) Tutkimusaineistoni ohjaajat yhdistelevät direktiiveissään sekä kehollisia että kielellisiä resursseja. Ohjaaja saattaa esimerkiksi osoittaa kädellään paikkaa, jonne pyytää nuoria muodostamaan rivin tai näyttää esimerkkiä riviin siirtymisestä omalla toiminnallaan. Direktiivi voi siis olla kielellinen tai kielellisen ja kehollisen toiminnan yhdistelmä. Kehollinen toiminta on keskeisessä osassa teatteriharjoituksissa, ja kehon liikuttaminen onkin olennainen osa sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta (Haddington, Keisanen & Rauniomaa 2016: 162).

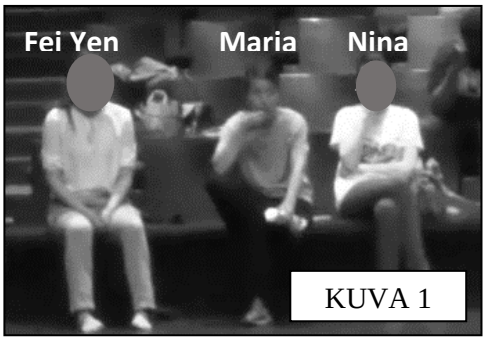
Direktiivinä voi toimia myös pelkkä kehollinen teko. Esimerkiksi päivällisen lopussa äiti voi ottaa vieressä istuvan henkilön tyhjän lautasen ja ojentaa kätensä vastapäätä istuvan henkilön tyhjää lautasta kohti, jolloin pelkkä käden ojentaminen tulkitaan pyynnöksi ojentaa lautanen hänelle (Rossi 2014: 312–313). Jotta esinettä voidaan pyytää esimerkiksi ojennettavaksi pelkällä kehollisella toiminnalla, täytyy sen olla jo valmiiksi huomion kohteena ja mukana meneillään olevassa toiminnassa (Rossi mts. 327). Omassa aineistossani ohjaajat käyttävät kehollisia direktiivejä erityisesti kohtausta ohjatessaan. Joskus kehollisiin direktiiviin vastataan kielellisesti, kuten esimerkissä 19, jossa ohjaaja pyytää nuorta lausumaan vuorosanansa pelkällä osoittavalla eleellä. Vaadittu toiminta pitää kuitenkin sisällään myös niin sanotusti rooliin menon, jolloin pelkkä vuorosanojen lukeminen sellaisenaan ei ole riittävä responssi.

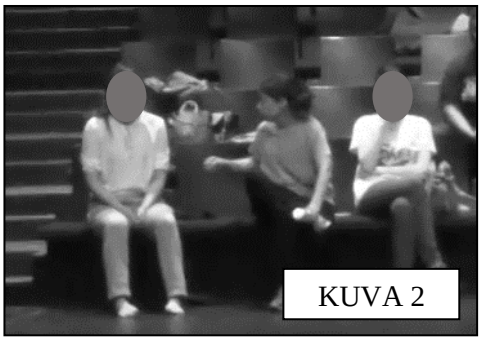
Edellisessä luvussa (5.3) osoitin, että finiittiverbittömät direktiivit eivät katkaise kohtauksen harjoittelua. Ohjaaja ikään kuin minimoi häiriötekijät kohtauksen

harjoittelun aikana käyttäessään lyhyitä kehotuksia. Myös keholliset direktiivit toimivat samoin eivätkä katkaise näyttämöllä käynnissä olevaa toimintaa. Seuraavassa katkelmassa ohjaaja ohjaa vieressään istuvaa Fei Yeniä siirtymään näyttämölle työntämällä tämän ylös. Esimerkissä Emilia, Tuula ja Tapani ovat näyttämöllä improvisoimassa kohtausta, jossa he järjestävät Fei Yenin esittämälle hahmolle (Kaisa) yllätysjuhlia. Riveillä 1–4 näyttämöllä olevat nuoret valmistelevat kiireellä yllätysjuhlia ja Fei Yen istuu katsomossa ohjaajan vieressä ja odottaa hetkeä, jolloin myös hän siirtyy näyttämölle. Kohtaus on improvisoitu, joten näyttämölle siirtymiselle ei ole mitään ennalta määrättyä kohtaa. Katkelmaan on liitetty kuvia. Litteraattiin kuvat on merkitty sen rivin kohdalle, jonka aikana kuvattu toiminta tapahtuu.

(18) [U018_status]

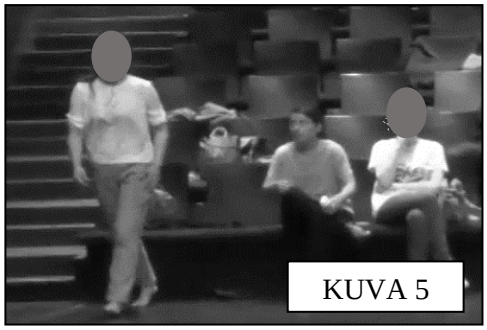
```
01 Tapani:   ↑nyt (.) koitatte saada ↓aikaseks: (0.5) Kaisa (KUVA 1)
02           tulee tänne ihan ↑kohta? ja- (KUVA 2)
03 Emilia:   =>joojo[ojoo<
04 Tuula:           [>jo[ojoo< (KUVA 3)
      (Maria kääntää katseen ja ojentaa käden kohti Fei Yeniä)
05 Tapani:             [joo ei- <↓ei hätää ↓ei hätää<   (KUVA 4 ja 5)
      (Fei Yen nousee ylös ja kävelee kohti näyttämöä)
06 Maria:    °sano pim po[m:°
07 Emilia:               [mitä [>mitä tekee(---)<
08 Tuula:                      [>(---)<
09 Maria:                       [PIM [POM:,
10 Fei Yen:                          [ding dong: (KUVA 6)
```

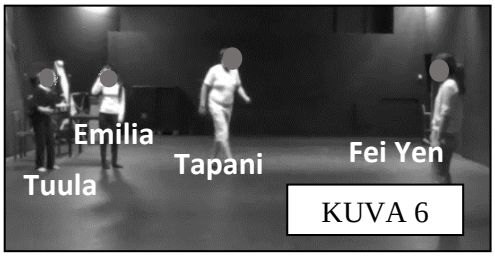

KUVA 3

KUVA 4

KUVA 5

KUVA 6

Tapanin rivin 1–2 vuoron *(↑nyt (.) koitatte saada ↓aikaseks: (0.5) Kaisa tulee tänne ihan ↑kohta? ja-*) jälkeen ohjaaja kääntää katseensa Fei Yeniin (kuva 2). Vuorossaan Tapani on maininnut Fei Yenin roolihahmon, Kaisan, saapuvan pian. Tämä näyttää toimivan kimmokkeena ohjaajan toiminnalle. Käännettyään katseensa Fei Yeniin ohjaaja ojentaa myös kätensä tätä kohti (kuvat 2–3). Ohjaaja koskettaa Fei Yenin yläselkää, jonka seurauksena Fei Yen nousee ylös ja kävelee näyttämölle. Ohjaajan kehollinen toiminta toimii kehotuksena, jonka tarkoituksena on saada Fei Yen siirtymään lavalle. Ohjaaja on tulkinnut improvisoidun kohtauksen olevan siinä vaiheessa, että myös Fei Yenin on aika osallistua siihen.

Ohjaajan kehollinen direktiivi ei keskeytä tai häiritse näyttämöllä tapahtuvaa toimintaa. Esimerkiksi aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa aikuiset yhdistävä direktiiveihinsä työntämistä tilanteissa, joissa lapsi ei noudata kielellistä kehotusta (Ceikate 2015). Tässä esimerkissä ei ole kyse samanlaisesta ilmiöstä, sillä ohjaaja ei ennen työntämistä ole sanallisesti kehottanut Fei Yeniä siirtymään näyttämölle. Maria on kuitenkin saattanut olettaa, että Fei Yen siirtyy oma-aloitteisesti näyttämölle, mutta koska tätä ei ole tapahtunut, työntää hän tämän nyt ylös.

Katkelmassa esiintyvä olkapään kosketus ja katseen suuntaaminen ovat direktiiveinä vahvasti kontekstisidonnaisia. Aiemmin mainitsemassani ruokapöytäesimer-

kissä, jossa henkilö pyysi lautasta ojennettavaksi pelkällä kehollisella toiminnallaan, kehollisella toiminnalla pyydettävä asia (lautanen) oli jo valmiiksi huomion kohteena meneillään olevassa toiminnassa (Rossi 2014: 327). Myös yllä olevassa katkelmassa näyttämöllä tapahtuvan toiminnan on oltava osallistujien huomion kohteena, jotta ohjaajan kehollinen teko tulkitaan nimenomaan direktiiviksi. Pelkkä kosketus ja katseen suuntaus ei toimisi esimerkissä direktiivinä, jos näyttämöllä tapahtuva toiminta ei olisi osallistujien huomion kohteena. Tällöin ohjaajan täytyisi yhdistää keholliseen toimintaan myös kielellisiä resursseja.

Esimerkissä ohjaajan kehollinen direktiivi on suunnattu yhdelle henkilölle. Näin on myös seuraavassa kahdessa esimerkissä, joissa ohjaaja (Mikko) harjoittelee kohtausta Yusufin ja Sayeedin kanssa. Ensimmäisessä katkelmassa ohjaaja pyytää osoittavalla eleellä Yusufia lausumaan vuorosanansa ja toisessa kehottaa kädenliikkeellään Sayeedia toimimaan aikaisemmin ohjeistetulla tavalla. Katkelmat ovat samasta jaksosta, mutta käsittelen niitä omina kokonaisuuksinaan.

Sayeed ja Yusuf harjoittelevat Mikon ohjauksessa kohtausta, jossa Yusuf haastattelee Sayeedia. Kohtauksessa Yusuf hämmästelee Sayeedin nimeä ja sen ääntämisasua, minkä jälkeen Sayeed alkaa luetella nimityksiä, joilla hänen roolihahmoaan on haukuttu. Sayeed ja Yusuf ovat juuri saaneet luettua kohtauksen vuorosanat läpi ja katkelman alussa ohjaaja (Mikko) antaa heille palautetta. Hän kehottaa Sayeedia *liidaamaan* eli johtamaan kohtauksen dialogia (*mut muista tota (.) Sayeed et tos sä rupeet liidaamaa*, r. 5–6, *ni sit sä rupeet liidaamaa* r. 20). Palautteen ja ohjeistuksen lopuksi ohjaaja lausuu Sayeedin repliikin ja osoittavalla eleellä pyytää Yusufia lausumaan oman vuorosanansa tämän jälkeen (r. 21).

(19) [U072_videokamera]

```
01 Mikko:     =muista (.) ainut ↑ainut korjaus >mitä mä voin
02            tehä< ↑teil on nyt hyvä meno (.) tohon,
03            (.)
04 Yusuf:     y[m,
05 Mikko:      [mut muista tota (.) sayeed et tos sä rupeet liidaamaa
06            (.) ku sä tuut täh[ä,
07 Yusuf:                       [nii SÄ? (.) liidaa[t mua,
08 Mikko:                                          [>ni< (.) nii et
09            sä lähet- se [kääntyy se tilanne [et ei tulis tavallaan-
10 Yusuf:                  [ä                  [(--)
11 Yusuf:     =ä kovempaa,
12 Mikko:     ni' (.) [et Yusuf ää
```

```
13 Yusuf:                [thä
14               (0.6)
15 Yusuf:        °#joo#°
16 Mikko:        luo sen alustuksen? (.) eli (.) tu- tuo ihmiset siihe
15                    ↑mukaan .hh (.) ja sit se tota noi (.) leikitellää sun
18 (Kuva 1)           nimellä? (0.6) ja sit ku se kysyy sen >mitä
19                    indentitee-< ti- <↑indentitee>ttikriisejä sulla on (0.5)
20                    ni sit sä rupeet liidaamaa (.) @mua kutsutaa aina
21                    neekeriks@ (0.4) si*t,
                                       *osoittaa kämmenellä Yusufin suuntaan
                                       (Kuva 2)
```



```
22 Yusuf:        =sitä kutsutaa neeekriks
23               (0.4)
24 Mikko:        mua on ain sanottu et mä oon ↓musta mörkö,
25 Yusuf:        .hh >mut ku sitä ku(h)-< hhe £kutsutaa aina mustaks
26               mörköks£
27 Mikko:        ↑hyvä = sä saat nauraa ja [hajaoilla me- hajoilla siellä
28 Yusuf:                                  [ehh he he .hh
29 Mikko:        [mut sun pitäs sillee pysyy suhtkoht kasassa (.)
30 Yusuf:        [hh heheh he .hhh
31 Mikko:        £ettet[sä rupee nauraa yusufille,£
32 Yusuf:              [£↑toi naurattaa mua aina toi musta mörkö£
33 Mikko:        ↑jo[o,
34 Yusuf:           [>@musta mörkö@< hi [he he
35 Mikko:                               [mut testataa,
```

Demonstroidakseen ohjettaan (*liidaamista*) ohjaaja lausuu muutetulla äänenlaadulla (painokkaammin) Sayeedin repliikin *@mua kutsutaa aina neekeriks@* (r. 20–21). Tätä seuraa 0.4 sekunnin tauko, jonka jälkeen ohjaaja lausuu partikkelin *sit*, joka ennakoi siirtymistä ja projisoi muutosta. Samaan aikaan ohjaaja osoittaa avonaisella kämmenellä Yusufia (kuva 2). Partikkeli ja osoittava ele toimivat direktiivinä, joka kehottaa Yusufia lausumaan oman vuorosanansa. Vaikka ohjaajan direktiivi on multimodaalinen, käsittelen katkelmaa, sillä osoittava ele on direktiivin pääelementti. Partikkelilla *sit* ja osoittavalla eleellä on eri tehtävät: Partikkeli ennakoi siirtymää ja osoittaminen tarkentaa toiminnan laatua eli tähtää vuoronvaihtoon. Yusuf tulkitsee eleen kehotuksena lausua oma

repliikkinsä (*sitä kutsutaa neekeriks* r. 22). Pelkkä partikkeli ei voisi esimerkissä toimia direktiivinä, joka kehottaa Yusufia lausumaan oman vuorosanansa. Ilman osoittavaa elettä vuoro pysyisi ohjaajalla itsellään.

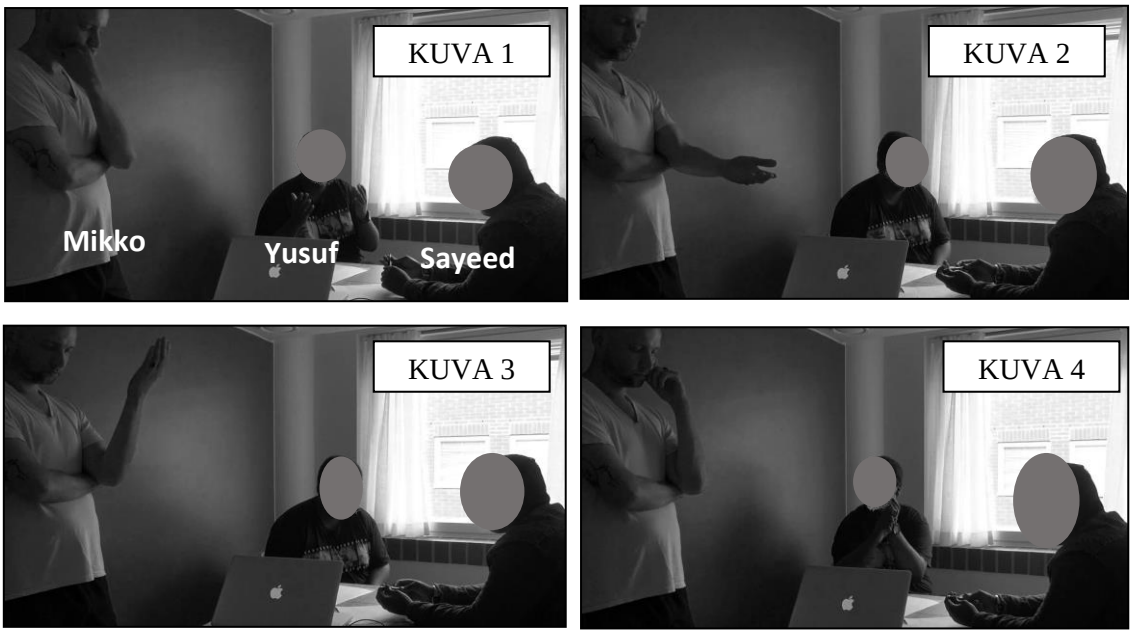
Samoin kuin edellisessä esimerkissä, jossa ohjaaja työnsi osallistujaa näyttämölle, osallistujien huomio on myös tässä esimerkissä meneillään olevassa toiminnassa. Kun huomio on kohtauksen harjoittelussa, osoitus tulee tulkituksi käskynä tuottaa seuraava repliikki. Kontekstistaan irrotettuna ohjaajan ele voisi tarkoittaa millaista tahansa Yusufille osoitettua vuoronantoa. Esimerkiksi luokkahuonevuorovaikutuksen tutkimuksessa on todettu, että vuoronantotilanteissa opettajat käyttävät kielellisten resurssien lisäksi myös kehollisia resursseja, kuten nyökkäystä, katsetta ja osoittavia eleitä antaessaan oppilaalle puheenvuoron (Kääntä 2011). Esimerkin tilanne kuitenkin poikkeaa luokkahuonevuorovaikutuksesta, sillä ohjaaja ei hae vastausta mihinkään kysymykseen. Lisäksi Yusuf on tilanteessa ainoa mahdollinen henkilö jatkamaan käsikirjoitettua dialogia, sillä ohjaaja on juuri lausunut Sayeedin repliikin.

Seuraava esimerkki on jatkoa edellisen esimerkin katkelmalle. Esimerkkien välistä on poistettu 38 riviä litteraattia, joissa Yusuf ja Sayeed käyvät kohtauksen alkua läpi. Alla oleva katkelma alkaa kohtauksen kohdasta, jossa Yusuf leikittelee Sayeedin nimellä. Tämän jälkeen on Sayeedin tehtävä lähteä *liidaamaan* tilannetta eli johtamaan dialogia, kuten ohjaaja edellisessä katkelmassa ohjeisti. Ohjaaja osoittaa Sayeedia kämmenellään kohdassa, jossa Sayeedin tehtävänä on ottaa vetovastuu dialogista.

(20) [U072_videokamera]

```
01 Yusuf:     m- Säi'iid?
02 Sayed:     joo,
03 Yusuf:     siis miks,
04 Sayeed:    emmä tiiä,
05 Yusuf:     ↑siis miks?
06 Sayeed:    emmä TIIÄ,
07            (0.7)
08 Yusuf:     >siis< (.) ei vaa oikeesti miks,
09 Sayeed:    >emmä tiiä<
10            (0.6)
11 Yusuf:     sit sun piti sanoo jotai- mum mielest sun piti
12            ↑jatkaa [sitä,
13 Sayeed:            [m't se on vaa Sayeed,
14 Yusuf:     se on vaa sayeed mt [no (.) iha sama .h <Säi'iid?>
15 Mikko:                         [m
16 Sayeed:    joo,
17 Yusuf:     .h aa (.) no @Säi'iid@ ää mitä identitetik-
```

```
18              identiteettikriisejä sulla *on,
     MIKKO                                 *osoittaa Sayeedia (KUVA 2)
19 Sayeed:      mua kutsutaa neekeriks,
     MIKKO      nostaa vuoron aikana käden rauhallisesti ylös (KUVA 3)
20 Yusuf:       sitä* kutsutaa neekeriks?
     MIKKO           *laittaa käden poskelle (KUVA 4)
21 Seyeed:      mua kutsuta mustaks mööröks,
```


Sayeed ja Yusuf käyvät läpi kohtauksen vuorosanoja. Rivillä 17 Yusuf lausuu repliikkinsä, jonka jälkeen Sayeedin on määrä ottaa vetovastuu kohtauksen dialogista ja ryhtyä *liidaamaan* (ks. esimerkki 19). Yusufin ja Sayeedin repliikit muodostavat kohtauksessa kysymys-vastausvierusparin, jolloin vuoro myös vierusparin rakenteen perusteella siirtyisi kysymyksen jälkeen Sayeedille. Yusufin kysymyksen lopussa ohjaaja laskee kätensä poskeltaan ja osoittaa kämmen ylöspäin Sayeedia (r. 18, kuvat 1–2). Käden ojennus Sayeedia kohti on tulkittavissa kehotukseksi ryhtyä vetämään dialogia. Osoitus ei katkaise toimintaa ja kohtauksen harjoittelu jatkuukin keskeytyksettä, kun Sayeed lausuu oman vuorosanansa.

Mikko ei suuntaa katsettaan Sayeediin osoittavan eleen yhteydessä, vaan pitää sen pöydällä olevassa käsikirjoituksessa, sillä hän pystyy kuuntelemalla seuraamaan kohtauksen kulkua ja havainnoimaan, lähteekö Sayeed johtamaan dialogia. Sayeedin lausuessa repliikkiään rivillä 19 ohjaaja hitaastu nostaa kämmenensä ylöspäin (kuva 3). Kun Sayeed on toiminut vaaditulla tavalla ja ottanut vetovastuun dialogista,

ohjaaja siirtää käden poskelleen eli palaa niin sanotusti alkuasentoon (vertaa kuvia 1 ja 4).

Edellisestä esimerkistä poiketen ohjaajan osoittava ele ei näyttäydy vuoronannon kaltaisena, vaan pikemminkin rohkaisevana ja kannustavana tekona, joka kehottaa toimimaan aiemmin ohjeistetulla tavalla. Esimerkkien tilanteet ovat myös keskenään erilaiset: edellisessä katkelmassa siirryttiin palautteenannosta vuorosanoihin, kun taas tässä katkelmassa on meneillään kohtauksen harjoittelu, jota ohjaaja seuraa vierestä. Jacoby (1998) on tutkinut tieteellisten konferenssiesitelmien harjoituksia ja todennut, että harjoituksissa on kaksi kehystä, harjoittelu- ja todellisuuskehys. Esimerkissä 19 siirrytään todellisuuskehyksestä harjoittelukehykseen, mutta esimerkissä 20 pysytään koko ajan harjoittelukehyksessä, johon ohjaaja tulee eleellään sisään ilman, että keskeyttää toimintaa. Kehykset voivat siis olla myös paralleelisia. Yllä olevassa katkelmassa onkin käynnissä kaksi kehystä: harjoittelukehys, jossa Sayeed ja Yusuf näyttelevät kohtausta, sekä todellisuuskehys, jossa Mikko ohjaa nuorten toimintaa. Mikko ei eleellään riko harjoituskehystä.

Kaikki tämän luvun keholliset direktiivit on kohdistettu vain yhdelle osallistujalle. Muissa luvuissa käsittelemäni direktiivit on sen sijaan pääsääntöisesti osoitettu koko ryhmälle. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö ohjaaja käyttäisi kehollisia direktiivejä myös koko ryhmää ohjatessaan. Näitä esimerkiksi ilmein ja nyökkäyksin tapahtuvia koko ryhmälle suunnattuja direktiivejä on kuitenkin hankalampi havaita, kuin yksilölle kohdistettuja direktiivejä. Tästä syystä olen esitellyt luvussa vain muutaman selkeän esimerkin, joita esiintyy erityisesti juuri kohtausta harjoitellessa.

5.5 Yhteenveto

Olen tässä luvussa käsitellyt, millaista toimintaa vaaditaan välittömästi tehtäväksi harjoituksen tai kohtauksen harjoittelun ollessa käynnissä. On oleellista jakaa jakson toiminta kohtauksien harjoitteluun sekä harjoitteiden tekemiseen, sillä direktiivien muotoilu vaihtelee sen mukaan, kummasta tilanteesta on kyse. Harjoitteita ohjatessa vetäjät osallistuvat toimintaan enemmän ja tuottavat useammin ja muodoltaan moninaisempia direktiivejä kuin kohtausta ohjatessaan. Tietyllä tavalla muotoilluilla direktiiveillä on jopa omat erityistehtävänsä: Modaaliverbin sisältämillä deklaratiivilauseilla annetaan

käynnissä olevalle toiminnalle vaihtoehtoinen suoritustapa. Tällä tavoin muotoiltuja direktiivejä esiintyy ainoastaan, kun ohjataan harjoitusta. Finiittiverbittömillä direktiiveillä puolestaan ohjataan liikkumista ja liikettä. Useimmiten tällaiset direktiivit ovat harjoitusta ohjattaessa partikkelialkuisia (*ja*/*sitte*/*ja sitte*).

Kohtauksen ohjaamiseen käytetyt direktiivit ovat pelkistettyjä. Tällä tavoin ohjaajat pyrkivät häiritsemään kohtauksen harjoittelua mahdollisimman vähän. Suuremmat muutokset kohtaukseen tehdään vasta, kun se on saatu vietyä loppuun. Vetäjät käyttävät kohtauksen harjoittelun yhteydessä paljon finiittiverbittömiä sekä kokonaan kehollisia direktiivejä, jotka eivät keskeytä näyttämöllä tapahtuvaa toimintaa. Toisin kuin harjoitusta ohjatessa, finiittiverbittömät direktiivit eivät kohtausta ohjatessa ole partikkelialkuisia. Tämä johtuu siitä, että kohtauksen kulkua ei ole tarpeen jäsentää partikkelein, sillä toiminta on osallistujille jo entuudestaan tuttua eikä sen aikana varsinaisesti siirrytä toiminnasta toiseen.

6 TOIMINNAN LOPETTAMINEN

Tässä viimeisessä analyysiluvussa käsittelen, millaista toimintaa teatteriharjoituksissa vaaditaan välittömästi lopetettavaksi ja miten direktiivit tällaisissa tilanteissa muodostetaan. Lopetukset eivät ole sidottuja jakson absoluuttiseen loppuun, vaan niitä esiintyy nimenomaan jaksojen keskivaiheilla. Aloituksiin ja meneillään olevan toiminnan ohjaamiseen käytettyihin direktiiveihin verrattuna toiminnan lopettamiseen tähtääviä direktiivejä on selkeästi vähiten (35/255).

Aloitan luvun kertomalla lyhyesti jakson päättämisestä (luku 6.1). Aineistossani kokonaisen jakson päättämiseen ei käytetä laisinkaan direktiivisiä ilmauksia, vaan uuden jakson aloitus toimii useimmiten myös edellisen jakson lopetuksena. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään työrauhan hakemista (luku 6.2). Työrauhanhakuvuorot lasken myös lopetuksiin kuuluviksi, sillä niiden tavoitteena on saada suunnittelematon ja varsinaista harjoittelua häiritsevä toiminta (usein melu) päättymään. Suurin osa lopettamiseen tähtäävistä direktiiveistä on juuri työrauhavuoroja. Luvussa 6.3. analysoin, kuinka jokin toiminta lopetetaan, jotta harjoituksessa päästään siirtymään eteenpäin. Luvun päätän yhteenvetoon.

6.1 Kokonaisen jakson päättäminen

Lopetuksia on tutkittu muun muassa puhelinkeskusteluissa, joissa keskustelu ei lopu itsekseen vaan se nimenomaan lopetetaan (Schegloff & Sacks 1973: 290; Suutarinen 2016). Aineistoni jaksojen lopettaminen ei ole näin yksinkertaista, sillä kyse on keskustelua laajemmista kokonaisuuksista. Tällä tarkoitan sitä, että aineistonani olevat jaksot rakentuvat puheen lisäksi myös muiden elementtien, kuten liikkeen, tilan ja siinä liikkumisen kautta. Jaksoa ei varsinaisesti erikseen lopeteta, vaan ne päättyvät vasta, kun seuraava jakso aloitetaan. Seuraavan jakson aloittaminen on siis samalla myös edellisen jakson lopetus. Tutkimusaineistosta löytyy yhteensä 35 toiminnan lopettamiseen käytettävää direktiiviä, mutta yksikään niistä ei esiinny kokonaisen jakson päättämisen yhteydessä.

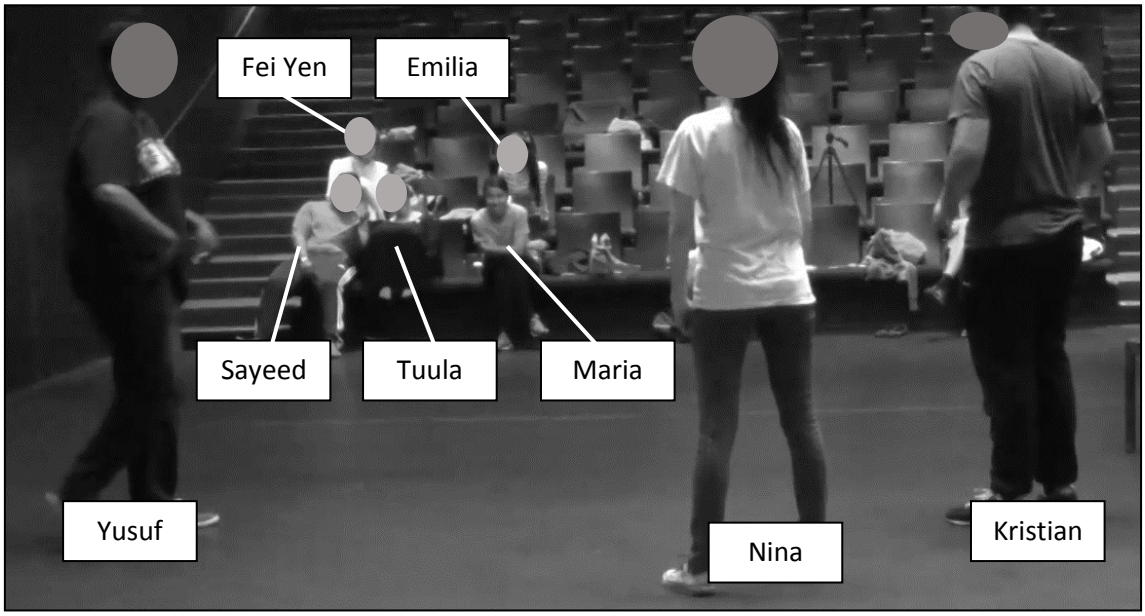
6.2 Työrauhan hakeminen

Ristevirta (2007) kutsuu työrauhavuoroiksi opettajan vuoroja, joilla tämä pyrkii palauttamaan luokkaan työrauhan. Käytän itse samaa termiä kuvaamaan sellaisia ohjaajan vuoroja, jotka tavoittelevat työrauhaa ja näin pyrkivät lopettamaan jonkin epätoivotun toiminnan. Usein tällainen toiminta on meluamista tai muunlaista hälinää, joka häiritsee keskittymistä varsinaiseen harjoitukseen. Kaikkea harjoituksiin liittymätöntä ja taustalla tapahtuvaa keskustelua ei kuitenkaan vaadita lopetettavaksi. Esimerkiksi luokkahuoneessa taustapuhetta ei ole hyödyllistä kieltää täysin, sillä se parantaa luokkahenkeä ja jopa oppimistuloksia (Lemke 1990: 71–79).

Suurin osa jonkin toiminnan lopettamiseen tähtäävistä direktiiveistä on nimenomaan työrauhavuoroja (20/35). Huomionkohdistin *hei* on yleinen työrauhavuorojen yhteydessä, ja peräti 13 työrauhavuoroa sisältää kyseisen ilmaisun. VISK:n (§ 858) mukaan *hei* aloittaa esisekvenssin, jonka tavoitteena on saada vastaanottajan huomio. Esisekvenssissä huomionkohdistin saa jälkijäsenekseen useimmiten partikkelin *no* (Sorjonen 2002; VISK § 858). Koska tarkastelen välitöntä toimintaa vaativia direktiivejä, ei huomionkohdistin näyttäydy esisekvenssin avaajana. Sen sijaan se esiintyy direktiivisen vuoron alussa tai sellaisenaan itsenäisenä työrauhavuorona.

Seuraavassa esimerkissä on meneillään improvisaatioharjoitus, jossa puolet ryhmästä on näyttämöllä improvisoimassa kohtausta. Näyttämöllä ovat Kristian, Niina sekä Yusuf. He järjestävät Sayeedin esittämälle hahmolle yllätysjuhlia. Sayeed istuu vielä katsomossa muiden osallistujien kanssa, sillä hänen hahmonsa ei osallistu kohtaukseen heti sen alussa. Katsomossa olevat nuoret puhuvat keskenään samaan aikaan, kun näyttämöllä improvisoidaan. Ohjaaja (Maria) käskee katsomossa istuvia nuoria hiljenemään riveillä 7 ja 13. Marian ensimmäinen työrauhavuoro alkaa huomionkohdistimella *hei*, ja jälkimmäisessä *hei* toimii itsenäisenä direktiivinä. Ennen katkelmaa on kuva tilanteesta, jossa näkyvät henkilöiden asemat esimerkin aikana.

(21) [U018_status]


```
01 Yusuf:     HHaa noni? >äkkiä äkkiä< mä puhuin just sen kaa (.)
02            kännykässä ja (.) sen pitäs: tulla ja (.) ↑oikeesti
03            mua pelottaa niin paljon et me (.) mokataa tää,
04 Nina:      =EI EI EI kaikki on iha ookoo (.) ei oo mitää hätää
05 Yusuf:     no (.) Pekka sä voisit (.) mennä piiloo ensimmäiseks ja-
06 Kristian   oke
              ((Tuula ja Seyeed kekustelevat hiljaa katsomossa.
              Emilia ja Fei Yen osallistuvat keskusteluun myös.))
07 Maria:     *he[i kuunnellaa kuunnellaa
              *kääntyy Tuulaa ja Sayeedia kohti
08 Yusuf:        [sä voit nopee järjestellä viimeset (.) tavarat ja,
09 Nina:      joh joo joo
10 Yusuf:     se on nyt rap- alhaalla nyt (.) täs pihalla,
11 Nina:      o[n vai
12 Yusuf:      [(---)
              ((Tuula ja Sayeed vaihtavat muutaman sanan))
13 Maria:     hei*?
                 *koskettaa Tuulan polvea
14 Nina:      no- mu- pitä- pitäs- pi- (.) pitäskö (.) mun sit mennä
15            piiloo,
16 Yusuf:     >sanoit sä hei?<
17 Maria:     eiku mä sanoin hänelle [et olkaa hiljaa(h) he he he .hh
18 Yusuf:                            [aah h (.) nee(h)
19 Nina:      >pitäakö munki sit mennä piiloo< no o-
```

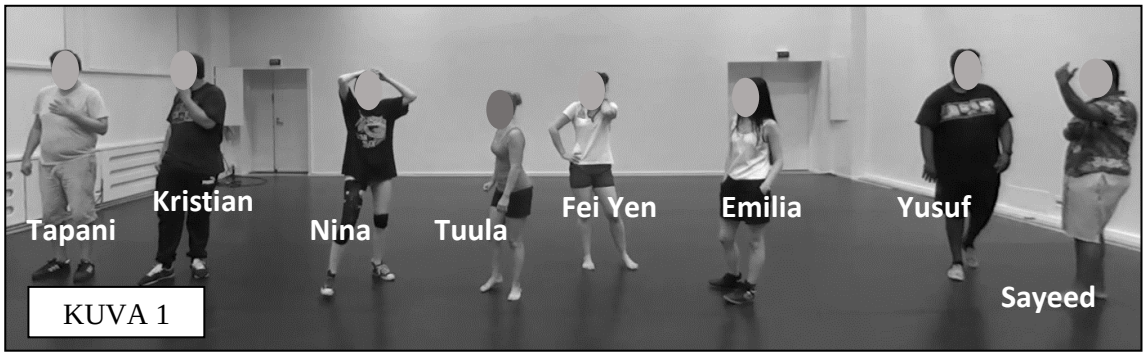
Rivillä 7 ohjaaja puuttuu häiriöön eli katsomossa tapahtuvaan puheeseen työrauhavuorolla *hei kuunnellaa kuunnellaa*. Vuoro alkaa huomionkohdistimella *hei*, jolla Maria hakee katsomossa istuvien huomiota. Tämän lisäksi hän myös kääntyy häiriön aiheuttajien puoleen. Direktiivi on inklusiivinen imperatiivi, joka aloitusten yhteydessä korosti yhdessä tekemistä. Työrauhavuorojen yhteydessä sen voidaan pikemminkin ajatella häivyttävän puhuttelun kohteen. Ehdoton työrauhavuoro voi nimittäin uhata häiriön

aiheuttajan kasvoja (Ristevirta 2007: 242). Esimerkiksi koripalloharjoituksissa passiivimuotoisilla direktiiveillä valmentaja nostaa huomion kohteeksi toivotun toiminnan eikä yksittäistä pelaajaa, joka on toiminut väärin (Leskelä 1999: 32). Työrauhavuoron myötä katsomossa olevat nuoret hiljenevät hetkeksi.

Pian ohjaajan ensimmäisen työrauhavuoron jälkeen Tuula ja Sayeed vaihtavat vielä muutaman sanan kuiskaten. Tähän ohjaaja reagoi itsenäisenä työrauhavuorona toimivalla huomionkohdistimella *hei?* ja koskettamalla Tuulan polvea (r. 13). Polven koskettaminen suuntaa direktiivin vahvasti juuri Tuulalle, toisin kuin edellinen inklusiivinen imperatiivi. Ohjaajan ei tarvitse tässä yhteydessä enää tarkentaa, että katsomossa on oltava hiljaa ja seurattava näyttämöllä tapahtuvaa improvisaatiota. Pelkkä huomionkohdistin *hei* ja polven kosketus toimivat katkelmassa työrauhavuorona, sillä hiljaisuutta on pyydetty jo aiemmin. Lisäksi harjoituksissa yleinen käytäntö on, että näyttämöllä tapahtuvaa ja muiden harjoittelua seurataan rauhassa, jolloin ohjaajan ei ole tarpeen erikseen mainita, millaista toimintaa hän vaatii lopetettavaksi. Katsomossa istuville nuorille vuoro näyttäytyy yksiselitteisesti työrauhavuorona, mutta myös näyttämöllä oleva Yusuf lopettaa improvisointinsa ja kysyy ohjaajalta, keskeyttikö tämä näyttämöllä tapahtuvan toiminnan (r. 16). Yusufin reaktio huomionkohdistimeen osoittaa, että *hei* voi toimia jonkin toiminnan lopettavana direktiivinä myös sellaisenaan. Näyttämöllä olevat nuoret siis tulkitsevat huomionkohdistimen lopetuskehotuksena omalle toiminnalleen eivätkä katsomossa istuville henkilöille suunnattuna työrauhavuorona. Ohjaaja joutuu eksplikoimaan näyttämöllä olevalle ryhmälle, mitä hän huomionkohdistimella tarkoitti: *eiku mä sanoin hänelle et olkaa hiljaa(h)* (r. 17).

Seuraavassa katkelmassa työrauhavuorot on kohdistettu koko ryhmälle. Katkelmassa nuoret pohdiskelevat, millaisia kappaleita he eräässä kohtauksen osassa laulaisivat. Nuoret ryhtyvät laulamaan valitsemiaan kappaleita tai muuten keskustelemaan kovaäänisesti toistensa kanssa. Ohjaaja (Maria) puuttuu hälinään työrauhavuoroilla riveillä 12 ja 14–15. Esimerkin alussa ohjaaja istuu katsomossa suoraan nuorten edessä. Katkelmaan ei ole litteroitu sen taustalla tapahtuvaa melua, sillä siitä on vaikea saada selvää runsaan päällekkäisyyden vuoksi. Rivien 1–14 aikana Nina, Tuula, Fei Yen, Emilia, Yusuf sekä Sayeed kuitenkin keskustelevat ja lauleskelevat kovaäänisesti.

(22) [U089_kohtaus]


```
01 Tapani:    mä laulan aina jotai iha tyhmää (---) sellaset
02            sanat mitä mä en voi täs laulaa,
03 Maria:     okei?
04            (---)
              ((nuoret laulavat/naureskelevat näyttämöllä
              kovaäänisesti, KUVA 1))
05 Tapani:    >mitä?<
06 Maria:     minkälaisia on ne sanat mitä et voi tässä laulaa,
07 Tapani:    no siis sellasia et varmaa jotai loukkais,
08 Kristian:  °joo°
09 Tapani:    EHe[heh
10 Maria:        [okei? (.) okei,
11 Kristian:  @kyr[pä tulee puhtaaks kyrpä tulee puhtaaks@
12 Maria:         [*HEI? (.) rauha, (.) rauha rauha,
                  *nostaa kätensä kohti nuoria (KUVA 2)
13            (0.6)
              ((nuoret lauleskelevat kovaäänisesti))
14 Maria:     Nina? (1.1) ↑Yusuf Sayeed, (0.5) *HEI
                                               *nousee seisomaan
15            *fth
              *katkaisee äänen käsillään ja jähmettyy
              paikoilleen (KUVA 3)
16            (4.8)
              ((nuoret hiljenevät, Maria seisoo asentoon
              jämhettyneenä))
17 Tapani:    mä vaan (--)
18 Tuula:     päästii ainaki toho vallaton roolii ↓ainaki?
```


KUVA 3

Rivin 10 vuoro (*okei? (.) okei,*) toimii responssina rivin 7 vastaukseen, jonka lisäksi ohjaaja yrittää lausumalla aloittaa toimintaa, mutta nuoret keskustelevat kovaan ääneen sekä lauleskelevat valitsemiaan kappaleita (kuva 1). Jotta kohtauksen harjoittelua voidaan jatkaa, tulee ryhmä saada rauhoittumaan. Ohjaaja puuttuu häiriöön rivillä 12 työrauhavuorollaan *HEI? (.) rauha (.) rauha rauha*. Vuoro alkaa huomionkohdistimella, joka lausutaan nousevalla intonaatiolla sekä ympäröivää puhetta kovemmalla äänellä. Ohjaaja pyrkii saamaan osallistujien huomion itseensä ja tämän jälkeen tuottaa kolme kertaa substantiivin *rauha*. Hän myös nostaa molemmat kätensä kohti nuoria, jolla niin ikään osoittaa, että melutasoa tulisi pienentää (kuva 2). Työrauhavuoro ei saa toivottua responssia, sillä nuoret jatkavat keskenään naureskelua.

Rivillä 14 ohjaaja aloittaa uuden työrauhavuoron. Hän suuntaa vuoron suoraan osalle nuorista puhuttelemalla heitä etunimillä. Puhuttelun käyttäminen on tyypillistä harjoitus- ja valmennustilanteissa sekä ylipäätään tilanteissa, joihin osallistuu useampi henkilö. Ohjaaja lausuu puhuteltaviin viittaavan puhuttelunilmauksen (vokatiivin), jotta saisi näissä aikaan jonkin toiminnallisen reaktion eli hälinän lopettamisen. Vaikka vokatiivit tekevät direktiivistä velvoittavamman, eivät ne kuitenkaan lopeta käynnissä olevaa melua. (Lauranto 2014: 23–24; Ristevirta 2007: 248; VISK § 1651.)

Vokatiiveja seuraa 0.5 sekunnin tauko, jonka jälkeen ohjaaja nousee seisomaan ja lähes huutaa *HEI* (r. 14). Välittömästi huomionkohdistimen jälkeen hän tuottaa *fth*-äänteen sekä tekee käsillään äkkinäisen liikkeen siirtäen ne edestä sivulle ikään kuin katkaistakseen nuorten hälinän ja jähmettyy paikoilleen (kuva 3). Vasta tämä saa melun loppumaan ja nuoret kiinnittämään huomionsa ja katseensa jälleen ohjaajaan

(kuva 3). Ohjaajan kehollinen toiminta on merkittävässä osassa työrauhan saavuttamista. Maria ei saa palautettua työskentelyrauhaa pelkästään kielellisillä keinoilla, joten hän tukeutuu lopulta myös keholliseen toimintaan noustessaan seisomaan ja katkaistessaan hälinän kädenliikkeellään. Katkelman melutaso on sen verran korkea, että nuoret tarvitsevat myös visuaalisen ohjeen hiljentyäkseen. Aikaisemmat työrauhavuorot mahdollisesti hukkuvat hälyyn, sillä ne eivät saa aikaan minkäänlaista reaktiota.

Molemmissa luvun esimerkeissä ohjaaja käyttää omaa kehoa työrauhavuorojen tehostamiseen ja hyödyntää huomionkohdistinta *hei*. *Hei* esiintyykin suurimmassa osassa aineiston työrauhavuoroja. Ohjaajat puuttuvat harjoituksissa meluun tilanteissa, joissa huomion pitäisi olla omassa tai muiden suorituksessa. Aineiston työrauhavuorot ovat lyhyitä (ks. myös Auvinen 2001: 95; Ristevirta 2007), mikä viittaisi siihen, että epätoivotusta toiminnasta on preferoitua siirtyä takaisin varsinaiseen harjoitukseen mahdollisimman nopeasti.

6.3 Toiminnan päättäminen jaksossa

Aineistossa esiintyy 15 harjoituksen osan päättävää tai keskeyttävää direktiiviä. Koko jakson kulun kannalta on paikoin tärkeää, että jokin toiminto lopetetaan, jotta harjoituksessa päästään siirtymään eteenpäin. Jakson osa lopetetaan aineistossa kahdenlaisessa tilanteessa:

1) Ohjaaja keskeyttää meneillään olevan jakson osan, jotta päästään siirtymään jakson seuraavaan rakenteelliseen osaan (esim. improvisoinnista siinä hyödynnettyjen tunnetilojen arvaamiseen). – **8 tilannetta**
2) Ohjaaja lopettaa meneillään olevan toiminnan, jolla ei ole ennalta määrättyä tai ennakoitavissa olevaa lopetuskohtaa (esim. kohtausta harjoitellessa päättää jonkin osan kuten musiikin tahtiin hytkymisen). Lopettamisen myötä ei siirrytä seuraavaan rakenteelliseen osaan, vaan toiminta pysyy saman tyyppisenä. – **7 tilannetta**

Kohdan 1 kuvailemissa tilanteissa siis siirrytään lopetuksen jälkeen jakson rakenteellisesta osasta toiseen. Sen sijaan kohdan 2 tilanteissa toimintatyyppi ei vaihdu, vaikka meneillään oleva toiminta lopetetaankin. Esimerkiksi kohtauksen harjoittelu jatkuu, vaikka jokin siihen liittyvä osa lopetettaisiinkin. Yhteistä tilanteille on se, että käynnissä

olevan toiminnan lopettaminen on pakollista, jotta koko jaksossa päästään jollakin tavoin etenemään.

Ensimmäiseksi esittelen katkelman tilanteesta, jossa ohjaaja keskeyttää meneillään olevan jakson osan, jotta päästäisiin siirtymään sen seuraavaan rakenteelliseen osaan. Esimerkin kaltaisia tilanteita esiintyy aineistossa kahdeksan. Niissä lähes jokaisessa ohjaaja keskeyttää käynnissä olevan toiminnan joko ilmaisulla *stop* (2 kpl), *okei* (1) tai näiden yhdistelmällä *okei stop* (4). Ainoastaan yhdessä tapauksessa käytetään jotakin muuta kuin *okei-*, *stop-* tai *okei stop*-partikkeleista koostuvaa direktiiviä (*sit riittää*). Seuraavassa esimerkissä keskeytetään kohtauksen improvisointi, jotta jaksossa päästäisiin arvuuttelemaan, millaisin tunnetiloin harjoitukseen osallistuneet näyttelivät ja kuinka voimakkaasti he ilmensivät tunnetilaa asteikolla 1–10. Riveillä 1–7 nuoret improvisoivat kohtausta, kunnes ohjaaja keskeyttää sen rivillä 8.

(23) [U018_status]

```
01 Emilia:   mt .ffff
02 Tapani:   mihin sä nyt [mitä- ei nyt-
03 Tuula:                 [↑hei jos sä nyt-
04 Fei Yen:  =(---)
05 Tuula:    lähetkö tänää sitte illemmalla ma- ulos=mä ajattelin
06           et jos sä [meet (.) mut kato oot VARO[vaine,
07 Fei Yen:            [HEI se-
08 Maria:                                        [↑okei STOP,
09 Tuula:    oothan sitte varo[vainen,
10 Maria:                     [ja nyt arvaatte >mitä statuksii teil
11           on?< (.) mitä numeroi?
12           (4.4)
13 Tapani:    °ysi,°
14           (0.8)
15 Fei Yen:  mitäh?
16 Tapani:   ysi
```

Ohjaaja lopettaa improvisoidun kohtauksen ilmaisulla *↑okei STOP* (r. 8). Ohjaaja ei esitä lopettamiskäskyä siirtymän mahdollistavassa kohdassa (SMK) eli edellisen vuoron rakenneyksikön (VRY) päätyttyä (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974; Sidnell 2010: 41–43). Vatanen (2014: 33–42) on kuitenkin osoittanut suomen- ja vironkielisistä keskusteluista, että SMK ei ole vain vuoron rakenneyksikköjen välinen lyhyt tauko, vaan se voi venyä myös rakenneyksikköjen päälle. Tämä tarkoittaa sitä, että SMK alkaa tai voi alkaa muutamaa äännettä, tavua tai jopa sanaa ennen kuin edeltävä VRY päättyy (Vatanen mts. 33–34; Jefferson 1984). Ohjaajan direktiivin voidaan siis ajatella esiintyvän

siirtymän mahdollistamassa kohdassa, sillä lopettamiskäsky tuotetaan Tuulan vuoron viimeisen sanan toisen tavun jälkeen. Huomionarvoinen seikka on kuitenkin se, että ohjaaja ei osallistu näyttämöllä tapahtuvaan keskusteluun. Hän vain keskeyttää sen. Näyttämöllä olevien nuorten fokus on improvisaatiossa ja siihen osallistuvissa henkilöissä, jolloin toiminta ei myöskään lopu välittömästi ohjaajan direktiivin jälkeen, vaan Tuula jatkaa harjoitusta vielä yhden repliikin verran (*oothan sitte varovainen,* r. 9).

Ohjaajan käskyn aloittava partikkeli *okei o*soittaa siirtymää uuteen asiaan. Useimmiten meneillään olevan toiminnan yhteydessä vuoronalkuisen partikkelin sisältävät vuorot vievät toimintaa jollakin tavoin eteenpäin. Vuoronalkuisella partikkelilla ohjaaja voi selventää tulevan vuoron suhdetta edeltävään toimintaan. (Keravuori 1988: 51–54; Kim & Kuroshima 2013; Hakulinen 1997b: 44) Schegloffin ja Sacksin (1973: 318) keskustelun lopettamista koskevassa tutkimuksessa *O.K.* (suom. *okei*) aloittaa lopetuksen esisekvenssin (*pre-closing*), jolloin ilmaisun voidaan nähdä enteilevän lopetusta. Beachin (1993: 334) mukaan englanninkielistä *okay*-ilmaisua käytetään myös merkitsemään uuteen topiikkiin siirtymistä tai puhujanvaihdosta. Aineistossani *okei* tuntuu ilmaisevan tai ennakoivan nimenomaan jonkin asian lopetusta ja näin ollen uuteen asiaan tai jakson osaan siirtymistä.

Stop-ilmaisu on puolestaan varsin yksiselitteinen ja se osoittaa, että kohtauksen improvisointi on lopetettava välittömästi. Lopetuskäskyä seuraa toiminnan lisäämiseen (ks. luku 4.3) tähtäävä direktiivi (r. *ja nyt arvaatte >mitä statuksii teil on< (.) mitä numeroi?* 10–11). Tämä toiminnan lisäämisen aloittava direktiivi täsmentää, miksi improvisointi oli lopetettava: katkelmassa siirrytään harjoituksen seuraavaan rakenteelliseen osaan eli statuksien arvuutteluun.

Seuraavaksi tarkastelen tapausta, jossa lopetuksen jälkeen ei siirrytä jakson rakenteellisesta osasta toiseen, vaan toimintatyyppi pysyy samana. Tällaisissa tilanteissa direktiivi ei sisällä partikkelia. Sen sijaan se rakentuu yhdestä sanasta koostuvasta kehusta (1 kpl, *hyvä*), kiitoksesta (3 kpl, *kiitos*) tai näiden yhdistelmästä (3 kpl, esim. *kiitos mahtavaa*). Ilmaisuilla ei ole juuri tilanteista vaihtelua, vaan kaikki tuntuvat toimivan samaan aikaan toiminnan evaluointikeinoina ja siirtymän merkkinä. Tällä tavoin lopetettava toiminta on aineistossa aina jotakin kehollista. Ohjaaja ei itse osallistu lopetettavaan toimintaan vaan seuraa sitä vierestä useimmiten tarkoituksenaan nähdä, miltä

se näyttää näyttämöllä. Lopetuksen jälkeen jakso (esim. kohtauksen harjoittelu) jatkuu ilman, että siinä siirrytään uuteen rakenteelliseen osaan (esim. palautteenantoon).

Seuraavassa esimerkissä rakennetaan kohtausta, johon ohjaaja (Maria) lisää osan, jossa nuoret kuuntelevat musiikkia kuvitteellisilla kuulokkeilla ja tanssivat sen tahdissa. Tätä harjoitellaan katkelman rivillä 9. Ohjaaja keskeyttää musiikinkuuntelun kiitoksella, jolla implikoi nähneensä pyytämäänsä toimintaa tarpeeksi. Toiminta on lopettava, jotta kohtauksen rakentamisessa päästään eteenpäin.

(24) [U045_roolit]

```
01 Maria:  .h hyvä? (.) ↑lisätään tähän se et te kuulette sen
02         musiikin ↓mikä soi? (.) ja se te saatte ottaa sen
03         rytmin (.) siihen ↑mukaan. (.) .h mut ilma et laitatte
04         silmiä kii=et katsotte kokoaja niiku tänne (.)
05         tonne (.) y- ylim- ylimmän rivin ylös? (0.3) >eli
06         tavallaa et< ku on kuulokkeet korvissa ni saa ottaa
07         sellasen pienen heilumisen siihe? (.) joo? (.) olkaa
08         hyvä? (.) ↑yhteine alotus alkaa: (0.3) n:yt.
09         (23.3)
           ((Nuoret asettavat kuvitteelliset kuulokkeet korvilleen
           ja heiluvat hieman kuvitteellisen musiikin tahdissa. Ohjaa-
           jat seuraavat toimintaa.))
10 Maria:  ↓kiitos? (.) sit ↑tehää >seuraava vaihe.< (.) .h
11         ↑seuraava vaihe on se- (.) mä toivon et meiän (.) ää
12         (.) kaikki sukupuolet on täs mukana? (.) ö- >seuraava<
13         vaihe on se (.) että >tota noi ni?< (1.5) ää (.)
14         laitatte? (.) ↓s:otamaalauksen (.) ↓kasvoillenne,
15         (0.4) [>eli teiän edessä on< PEIli? (1.2) ja- (0.4)
16 Yusuf:        [(--) ((puhuu Sayeedille ja esittää laittavansa
           maalia kasvoilleen))
17 Maria:  tekstissä se meni näin. (.) mut se >todennäkösesti<
18         tarkottaa sitä et te meikkaatte.
```

Ohjaajan direktiivi ↓*kiitos?* (r. 10) päättää musiikinkuuntelun ja sen tahdissa tanssimisen harjoittelun. Ilmaisu toimii arviointikeinona ja ennakoi siirtymää. Direktiivillä ohjaaja ilmaisee, että hänen pyytämänsä toiminta sujui ohjeiden mukaisesti eikä sitä ole tarpeen harjoitella kyseisellä hetkellä enempää. Esimerkiksi institutionaalisissa tilanteissa kiitos implikoi lopetusta ja se on esimerkiksi kioskimyyjän käytössä oleva resurssi, jolla merkitään joidenkin toimintajaksojen tai koko asioinnin päättymistä (Suutarinen 2016: 11–16; Koivisto 2009: 175, 195–197). Sävyltään esimerkin lopetuskehotus ei ole niin käskevä, kuin edellisen esimerkin ↑*okei STOP*. Kun ohjaaja aineistossa päättää sel-

laisen toiminnan, jonka hän on pyytänyt nuoria näyttämään hänelle, käyttää hän kehua, kiitosta tai näiden yhdistelmää. Sen sijaan kun siirrytään harjoituksen rakenneosasta toiseen, toiminnan lopettamiseen tähtäävä direktiivi muodostetaan nimenomaan lopetuskäskyksi, joka koostuu partikkeleista *okei*, *stop* tai näiden yhdistelmästä. Lopetusta ei tarvitse tällöin pehmentää, sillä seuraavaan jakson rakenteelliseen osaan siirtyminen perustelee, miksi käynnissä oleva toiminta on lopetettava.

6.4 Yhteenveto

Olen tässä luvussa käsitellyt aineistossa esiintyviä lopetuksia (35 kpl). Kun tarkastellaan jakson temporaalista rakennetta, ei sen loppupuolella esiinny yhtään välitöntä toimintaa vaativaa direktiiviä. Jaksoa ei siis päätetä direktiivein, vaan uuden jakson aloitus toimii edellisen lopetuksena. Jakson keskellä puolestaan lopetetaan kahdenlaista toimintaa: suunniteltua ja suunnittelematonta. Suunnittelemattomalla toiminnalla tarkoitan harjoituksen kulkua häiritsevää toimintaa, kuten melua. Melun ohjaajat lopettavat työrauhavuoroilla, joissa esiintyy usein huomionkohdistin *hei*. Myös pelkkä huomionkohdistin voi toimia itsenäisenä työrauhavuorona. Suunniteltu toiminta puolestaan lopetetaan, jotta jaksossa päästäisiin eteenpäin joko uuteen rakenneosaan tai jatkamaan esimerkiksi kohtauksen harjoittelua. Kun tarkoituksena on siirtyä jakson uuteen tai seuraavaan rakenteelliseen osaan, toiminta lopetetaan partikkeleista *okei* ja *stop* koostuvilla lopetuskäskyillä. Kiitoksella, kehulla tai näiden yhdistelmällä puolestaan päätetään jokin sellainen toiminta, jonka ohjaaja on pyytänyt nuoria suorittamaan, jotta hän voi nähdä, miltä kokonaisuus katsomosta käsin näyttää.

7 POHDINTAA

Tässä tutkimuksessa olen lähtenyt liikkeelle direktiivien tehtävistä. En siis ole jaotellut direktiivejä ryhmiin niiden toimintotyyppien (esim. kielto) tai kieliopillisen muodon (esim. deklaratiivilause) perusteella. Olen analysoinut, millaista toimintaa teatteriharjoitusten ohjaajat vaativat tai kehottavat välittömästi tehtäväksi ja miten direktiivit näissä tilanteissa on muotoiltu. Olen selvittänyt teatteriharjoitusten toiminnallisten jaksojen rakennetta välitöntä toimintaa vaativien direktiivien kautta.

Aineisto koostuu harjoituspäivien osista, joissa harjoitellaan tai rakennetaan kohtauksia, tehdään improvisaatio- tai kehonkäyttöharjoituksia tai alkulämmittelyä. Vaikka kaikki aineistoni jaksot ovat toiminnallisia, kyse ei ole pelkästä liikkeestä ja liikkumisesta. Jokaisessa harjoituksessa on nimittäin varsinaisen toiminnan lisäksi mukana muun muassa keskustelua, palautteenantoa, ohjeistusta tai muuta järjestelyä. Toinen keskeinen huomio aineistoon liittyen on, että toiminnalliset jaksot on jaoteltavissa sellaisiin, joissa harjoitellaan jotakin kohtausta ja sellaisiin, joissa tehdään muunlaista harjoitusta. Direktiivien muoto ja esiintymistiheys ovat riippuvaisia siitä, onko kyseessä kohtauksen vai harjoituksen ohjaamistilanne (ks. esim. luku 5.1). Kolmas aineistoon liittyvä huomio on, että harjoituksiin osallistuvat nuoret eivät ole ammattilaisia. Suurimmalla osalla heistä ei ole omakohtaista kokemusta näyttämötaiteesta tai näyttelemisestä. Sen sijaan ohjaajat ovat taiteen ammattilaisia ja toinen heistä on nimenomaan teatterintekijä. Tutkimustulokset siis saattaisivat olla hyvinkin erilaisia, jos aineisto olisi kerätty ammattinäyttelijöiden harjoituksista.

Olen tutkielmassani osoittanut, että välitöntä toiminta vaativilla direktiiveillä voidaan karkeasti jaotellen tehdä kolmea asiaa. Niillä voidaan aloittaa (luku 4) tai lopettaa (luku 6) jokin toiminto tai ohjailla jo meneillään olevaa toimintaa (luku 5). Yksi tutkielman keskeinen havainto on se, että aloitukset ja lopetukset eivät ole sidottuja jakson temporaaliseen rakenteeseen eli sen absoluuttiseen alkuun tai loppuun. Yhtä lailla jaksojen keskellä aloitetaan kohtauksen osia uudelleen, tehdään toiminnan lisäyksiä tai lopetetaan meneillään oleva harjoitus ja puututaan harjoitusta häiritsevään meluun. Jakson absoluuttisessa lopussa ei sitä vastoin esiinny laisinkaan välitöntä toimintaa vaativia direktiivejä, sillä seuraavan jakson alku toimii samalla myös edellisen jakson lopetuksena.

Kaikenlaisen toiminnan aloittamiseen pyrkiville direktiiveille (luku 4) on yhteistä se, että ne ovat lähes yksinomaan siirtymisdirektiivejä ja aloituskehotuksia. Siirtymisdirektiivein orientoidutaan pian alkavaan toimintaan ja niillä pyydetään osallistujia siirtymään tiettyyn paikkaan tai muodostelmaan tai olemaan tilassa tietyllä tavalla. Aloituskehotukset puolestaan aloittavat varsinaisen toiminnan ja ne voivat sisältää ohjeen aloitettavalle toiminnalle tai vain käynnistää aiemmin ohjeistetun toiminnan. Aloituskehotus on aina pakollinen, jotta varsinainen toiminta saadaan käyntiin, mutta siirtymisdirektiiviä tarvitaan vain tilanteissa, joissa aloitusta edeltää pidempi tauko tai aloitettava toiminta poikkeaa sitä edellisestä toiminnasta merkittävästi. Esimerkiksi uuden jakson alussa tarvitaan aina molempia, mutta kohtauksen uudelleen aloittamiseen riittää tietyin ehdoin pelkkä aloituskehotus. Aloituskehotuksen ja siirtymisdirektiivin käsitteitä voisi kehittää vielä lisää, ja tarkastella, löytyykö muista aineistoista vastaavia lausumia, kun tarkoituksena on aloittaa jokin toiminta. Toisaalta olisi myös mielenkiintoista selvittää, miten aloitussekvenssit toiminnallisessa jaksossa kokonaisuudessaan rakentuvat ja ottaa aloituskehotusten ja siirtymisdirektiivien lisäksi huomioon myös muunlaiset lausumat ja elementit. Selvitettävää riittäisi myös sen suhteen, miten aloitettavan toiminnan laatu tai sitä edeltävän jakson toiminta vaikuttavat tarkasteltavaan aloitukseen.

Muotoilultaan aineiston direktiivit ovat pääsääntöisesti finiittiverbittömiä lausumia, deklaratiivilauseita taikka imperatiivilauseita. Työssäni olen erotellut imperatiivit 2. persoonan ja monikon 1. persoonan imperatiiveihin. Jälkimmäisiä nimitän inklusiivisiksi imperatiiveiksi. Niissä monikon 1. persoonan imperatiivi on muotoiltu passiivin preesensin avulla ja se on merkitykseltään sellainen, että myös puhuja kuuluu puhuteltavien joukkoon (*lähdetään kävelemään*) (ks. Lauranto 2013, 2015). 2. persoonan imperatiivien käyttö ilmaisee puhuja käsitystä siitä, että hän on asemassa, josta käsin voi esittää pyyntöjä ja käskyjä. Vaikka ohjaajilla on nuoriin nähden auktoriteettiasema, ovat teatteriharjoitukset ohjaajien ja nuorten yhteinen projekti, jossa työskennellään yhteistä päämäärää kohti. Imperatiivi näyttäytyykin nykytutkimuksen valossa lausumana, jonka vaatima toiminta on osa laajempaa toimintakokonaisuutta ja se hyödyttää sekä puhujaa että puhuteltua (Rossi 2012). Imperatiivimuotoinen direktiivi siis nähdään eräänlaisena yhteistyön osoittimena. Näin on myös omassa aineistossani, jossa 2. persoonan imperatiivilauseita käytetään erityisesti tilanteissa, joissa on jo käynnissä jokin yhteinen toiminta (luku 4.3). 2. persoonan imperatiivin lisäksi harjoituksiin luodaan

yhteistyötunnelmaa myös inklusiivisilla imperatiiveilla. Näin muotoiltuja direktiivejä esiintyy läpi aineiston tilanteissa, joissa korostetaan yhteistä tekemistä. Vaikka ohjaaja kuuluu puhuteltavien joukkoon käyttäessään inklusiivista imperatiivia, voi hän myös olla osallistumatta ehdottamaansa toimintaan. Näissä tapauksissa ohjaaja kuitenkin luo direktiivin muotoilulla harjoituksiin me-henkeä ja osallistuu toimintaan nimenomaan sen ohjaajana. Vaikka olen tutkielmassa hahmotellut inklusiivisen imperatiivien leimallisia käyttötilanteita teatteriharjoituksissa, riittäisi niiden saralla vielä tutkittavaa. Olisi esimerkiksi kiinnostavaa tarkastella systemaattisesti, millä tavoin puhujan osallistuminen inklusiivisella imperatiivilla kehottamaansa toimintaan vaihtelee tilanteen mukaan. Nähdäkseni puhuja voi joko 1) olla osallistumatta ehdotettuun toimintaan millään tavoin, 2) osallistua toimintaan suorittamalla itsekin ehdotetun toiminnan tai 3) osallistumalla toimintaan jotenkin muuten, kuin kirjaimellisesti ehdotetulla tavalla.

Aineiston deklaratiivimuotoiset direktiivit ovat muotoilultaan vaihtelevia. Valmennustilanteessa direktiiviset väitelauseet ovat useimmiten peräkkäisiä, persoonapronominittomia ja verbialkuisia 2. persoonan lauseita. Vaikka ohjaajat esittävät myös valmennustilanteille tyypillisiä väitelauseita, esiintyy aineistossa myös muulla tavalla muotoiltuja deklaratiivilauseita (ks. esim. luku 4.2), kuten lauseita, jotka sisältävät persoonapronominin ja joiden verbi on taivutettu yksikön 3. persoonan indikatiivissa. Lisäksi modaaliverbin (*voida*/*saada*/*ei tarvitse*) sisältämillä deklaratiivilauseilla on aineistossani erityistehtävä: niillä annetaan käynnissä olevalle toiminnalle yksi tai useampi vaihtoehtoinen suoritustapa (luku 5.2). Ohjaaja saattaa esimerkiksi ehdottaa venytykselle toisenlaista tekniikkaa, jos ensimmäisellä ei saa venytystä tuntumaan oikeaan kohtaan.

Etenkin harjoituksen ohjaamistilanteessa liikkumista ohjeistetaan finiittiverbittömillä direktiiveillä. Tällaisessa tilanteessa valtaosa finiittiverbittömistä lausumista sisältää vuoronalkuisen partikkelin *ja*/*sit(te)*/*ja sit(te)*. Partikkelin tai partikkeliketjun avulla ohjaajat jäsentävät toimintaa ja osoittavat kuulijoille, että ovat lisäämässä jotakin aiemmin sanottuun. Tämän lisäksi niillä voidaan myös selventää osallistujille, missä suhteessa puheena oleva asiasisältö on edeltävään vuorokokonaisuuteen nähden. Kuitenkaan kohtauksen ohjaustilanteessa finiittiverbittömät direktiivit eivät sisällä vuoronalkuisia partikkeleita. Tämä johtuu siitä, että kohtausten toiminta on osallistujille jo entuudestaan tuttua, joten sitä ei ole tarpeen jäsentää partikkelein. Kohtausten ohjaami-

sen osalta on tärkeää, että näyttämöllä meneillään olevaa toimintaa häiritään mahdollisimman vähän. Suuremmat muutokset kohtauksen rakenteeseen tai muuhun siinä tapahtuvaan toimintaan tehdään vasta, kun kohtauksen harjoittelu on lopetettu. Kohtausten harjoittelun aikana ohjaaja saattaa finiittiverbittömällä direktiivillä ohjeistaa nuoria esimerkiksi suuntaamaan katseensa katsomoon (*katse*). Finiittiverbittömiä direktiivejä käytetään liikkumisen tai liikkeen ohjeistamisen lisäksi myös käynnissä olevan toiminnan lopettamiseen (*kiitos, hyvä, okei, stop*) tai työrauhavuoroina (*hei*). Erityisesti finiittiverbittömien direktiivien yhteydessä konteksti nousee analyysissä keskeiseen asemaan, sillä kehotukset eivät itsessään juuri sisällä vihjettä pyydetystä toiminnasta.

Olen analyysiluvuissa ottanut huomioon myös direktiivien multimodaalisen puolen, sillä usein direktiivit rakentuvat puheen lisäksi myös kehollisten resurssien varaan. Keho toimii sekä nuorten että ohjaajien työkaluna, joten myös ohjaajien direktiivit sisältävät paljon kehollisia elementtejä. Ohjaajat hyödyntävät direktiiveissään muun muassa osoittavia eleitä ja nyökkäyksiä. Lisäksi on mahdollista, että ohjaajat eivät käytä direktiiveissä lainkaan puhetta. Pelkästään kehollisia toimintaohjeita käytetään pääsääntöisesti silloin, kun ohjataan kohtausta. Kehollinen direktiivi ei keskeytä näyttämöllä tapahtuvaa toimintaa, mikä on kohtauksen harjoittelussa tärkeää. Aineistoni tarjoaa valtavasti multimodaalisia tutkimusaiheita ja multimodaalisuuden olisi voinut nostaa jopa tutkimuksen pääteemaksi. Selvitettävää riittäisi esimerkiksi sen suhteen, miten ohjaajien ja osallistujien sijainti tilassa vaikuttaa vuorovaikutukseen tai vaikkapa juuri direktiivien muotoiluun.

Työni luo katsauksen teatteriharjoitusten yhteen osaan – toiminnallisten harjoitusten rakentumiseen ja niissä käytettäviin välitöntä toimintaa vaativiin direktiiveihin. Tutkielmassa minun ei ole ollut mahdollista ottaa huomioon direktiivien muotoilun vaihtelua tai kehittymistä harjoitusten edetessä, sillä kaikkia harjoituksia ei ole videoitu, eikä niin laaja tarkastelu tutkielman kannalta olisi ollut realististakaan. Mielenkiintoista olisi kuitenkin selvittää, kuinka esimerkiksi ensimmäisen päivän direktiivit poikkeavat viimeisen harjoituspäivän direktiiveistä ja millaisen prosessin ohjailevien lausumien rakenne tässä välissä on käynyt läpi. Toisaalta olisi myös kiehtovaa tarkastella, kuinka yksittäinen kohtaus rakennetaan alusta asti valmiiksi kokonaisuudeksi ja miten sitä työskentelyn eri vaiheissa työstetään, harjoitellaan ja muokataan. Aineistoni koostuu saman ryhmän harjoituksista, joten laajoja yleistyksiä teatteriharjoitusten oh-

jaamisesta on sen pohjalta mahdoton tehdä. Ohjauskäytännöt vaihtelevat varmasti ohjaaja-, ryhmä- ja näyttelijäkohtaisesti. Mutta koska teatteriharjoitusten vuorovaikutuksesta ei ole juuri tehty aiempaa vuorovaikutustutkimusta, avaa työni väylän myös muulle samasta kontekstista tehtävälle tutkimukselle. Tutkielmani tarjoaa myös lisätietoa muunlaisiin ohjaustilanteisiin, joissa ohjattavana on suurempi joukko ihmisiä. Tällaisia tilanteet ovat esimerkiksi erilaiset valmennus- ja luokkahuonetilanteet.

LÄHTEET

AIKHENVALD, ALEXANDRA 2010: *Imperatives and commands*. New York: Oxford University press.

ANTAKI, CHARLES – KENT, ALEXANDRA 2012: Telling people what to do (and, sometimes, why): Contingency, entitlement and explanation in staff Rrequests to adults with intellectual impairments. *Journal of Pragmatics* 44(6–7) s. 876–889.

AUSTIN, J. L. 1962: *How to do things with words.* New York: Oxford University Press.

AUVINEN, JONNA 2001: "Ja kaikki kuuntelee nyt ohjeita". Tapaustutkimus luokanopettajan puheesta 1. ja 3. luokalla. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

BEACH, WAYNE 1993: Transitional regularities for 'casual' "Okay" usages. *Journal of Pragmatics* 19(4) s. 325–352.

BJÖRKBACKA, KAISA 2002: *Teatteriohjaajan väliintulot ohjaustilanteessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

CEIKATE, ASTA 2015: The coordination of talk and touch in adults' directives to children: Touch and social control. *Research on Language and Social Interaction* 48(2) s. 152–175.

COUPER-KUHLEN, ELIZABET 2014: What does grammas tell us about action? *Pragmatics* 24(3): 623–647.

CRAVEN, ALEXANDRA – POTTER, JONATHAN 2010: Directives: Entitlement and contingency in action. *Discourse Studies* 12(4) s. 419–442.

DEPPERMAN, ARNULF (toim.) 2013: *Conversation analytic studies of multimodal interaction.* Special issue for *Journal of Pragmatics* 46 (1).

DREW, PAUL 2013: Turn design. Teoksessa Jack Sidnell – Tanya Stivers *The handbook of conversation analysis* s. 131–149. Chichester: Wiley-Blackwell.

DREW, PAUL – ELIZABETH COUPER-KUHLEN (toim.) 2014: *Requesting in social interaction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

ERVIN-TRIPP, SUSAN 1976. Is Sybil there? The structure of some American English directives. *Language in Society* 5 s. 25–66.

ETELÄMÄKI, MARJA– COUPER-KUHLEN, ELIZABETH tulossa (2017): In the face of resistance: A Finnish practice for insisting on imperatively formatted directives. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Liisa Raevaara – Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) *Imperative turns at talk: The design of directives in action.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

ETELÄMÄKI, MARJA – JAAKOLA, MINNA 2009: Tota ja puhetilanteen todellisuus. *Virittäjä* 2/2009 s. 188–212.

FORD, CECILIA – FOX, BARBARA – THOMPSON, SANDRA (toim.) 2002: *The language of turn and sequence*. New York: Oxford University Press.

GOODWIN, MARJORIE H. 1990: *He-said-she-said: Talk as social organization among black children*. Bloomington: Indiana University Press.

HADDINGTON, PENTTI 2013: Projecting mobility: Passenger directing drivers at junctions. Teoksessa Penttin Haddington – Lorenza Mondada – Maurice Nevile (toim.) *Interaction and mobility: Language and the body in motion* s. 179–209. Berliini: De Gruyter.

HADDINGTON, PENTTI – KÄÄNTÄ, LEILA 2011: *Kieli, keho ja vuorovaikutus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HADDINGTON, PENTTI – KEISANEN, TIINA – RAUNIOMAA, MIRKA 2016: Tila ja liike. Teoksessa Melisa Stevanovic – Camilla Lindholm (toim.) *Keskustelunanalyysi* s. 162–177. Tampere: vastapaino.

HADDINGTON, PENTTI – MONDADA, LORENZA – NEVILE, MAURICE (toim.) 2013: *Interaction and mobility: Language and the body in motion*. Berliini: De Gruyter.

HAKULINEN, AULI 1987: Avoiding personal reference in Finnish. Teoksessa Jef Verschueren – Marcella Bertucelli-Papi (toim.) *The Pragmatic Perspective* s. 141–153. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

HAKULINEN, AULI (toim.) 1989: *Kieli 4. Suomalaisen keskustelun keinoja I.* Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

HAKULINEN, AULI 1997a: Johdanto. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 13–17. Tampere: Vastapaino.

HAKULINEN, AULI 1997b: Vuorottelujäsennys. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 32–55. Tampere: Vastapaino.

HAKULINEN, AULI 2016: Lauserakenteet. Teoksessa Melisa Stavanovic – Camilla Lindholm (toim.) *Keskustelunanalyysi* s. 122–142. Tampere: Vastapaino.

HAKULINEN, AULI – SORJONEN, MARJA-LEENA 1989: Modaaliverbit spontaanissa keskustelussa. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.) *Kieli 4. Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 73–97. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

HELASVUO, MARJA-LIISA – CAMPBELL, LYLE (toim.) 2006: *Grammar from the human perspective. Case, space and person in Finnish.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

HERITAGE, JOHN 1996 [1988]: *Garfinkel ja etnometodologia. [Garfinkel and Ethnomethodology.]* Suomentaneet Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen ja Soile Veijola. Jyväskylä: Gaudeamus.

HONKANEN, SUVI 2012: *Kielioppi ja tekstilaji, direktiivin muotoilusta viraston ryhmäkirjeissä*. Väitöskirjatutkimus. Helsingin yliopisto.

JACOBY, SALLY 1998: *Science as performance: Socializing scientific discourse through the conference talk rehearsal*. Väitöskirjatutkimus. University of California.

JARY, MARK – KISSINE, MIKHAIL 2014: *Imperatives*. Cambridge: Cambridge university press.

JEFFERSON, GAIL 1984: Notes on some orderliness of overlap onset. Teoksessa V. D'Urso – P. Leonardi *Discourse analysis and natural rhetoric* s. 11–38. Padua, Italia: Cleup Editore.

JOUTSENO, JUTTA 2007: Tehtäväjaksojen ongelmien käsittely. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa* s. 181–209. Helsinki: Gaudeamus.

KALLIOKOSKI, JYRKI 1989. *Ja. Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. SKST 497. Helskinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KANGASNIEMI, HEIKKI 1992: *Modal expressions in Finnish*. Studia Fennica linguistica 2.Helsinki: Suomalisen Kirjallisuuden Seura.

KEEVALLIK, LEELO 2013: Accomplishing continuity across sequences and encounters: *No(h)*-prefaced initiations in Estonian. *Journal of Pragmatics* 57 s. 274–289.

KERAVUORI, KYLLIKKI 1988: *Ymmärränkö tarkoitukses*. *Tutkimus diskurssirooleista ja -funktiosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KIM, HYE RI STEPHANIE – KUROSHIMA, SATOMI 2013: Turn beginnings in interaction: An introduction. *Journal of Pragmatics* 57 s. 267–273.

KOIVISTO, AINO 2009: Kiitoksen paikka: kiittäminen kioskiasiointia jäsentämässä. Teoksessa Hanna Lappalainen – Liisa Raevaara (toim.) *Kieli kioskilla. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 174–200. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KOSKENNIEMI, PIETA 2007: Devising ja muita merkillisyyksiä. Opintokeskus Kansalaisfoorumi. Helsinki.

KÄÄNTÄ, LEILA 2011: Kase, nyökkäys ja osoittava ele opettajan vuoronannoissa luokkahuonevuorovaikutuksessa. Teoksessa Pentti Haddington – Leila Kääntä (toim.) *Kieli, keho ja vuorovaikutus* s. 122–151. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LAITINEN, LEA 1988: Pitääkö vai saako – modaaliverbin kaksoissidos. *Virittäjä* 92 s. 57–83.

LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoona. *Virittäjä* 99(3) s. 337–358.

LAITINEN, LEA 2006: Zero person in Finnish. Teoksessa Marja-Liisa Helasvuo – Lyle Campbell (toim.) *Grammar from the human perspective. Case, space and person in Finnish* s. 209–231. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

LAPPALAINEN, HANNA 2013: Asiakkaan neuvominen ja informointi. Teoksessa Liisa Raevaara – Marja-Leena Sorjonen – Hanna Lappalainen *Vuorovaikutus Kelan puhelinpalvelussa*. Työpapereita 46. s. 128–185. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

LAPPALAINEN, HANNA – RAEVAARA, LIISA 2009: *Kieli kioskilla. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LAPPALAINEN, HANNA 2015: Omaa vai yhteistä? Nollapersoona, itseen viittaamisen rajat ja kategorisointi. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Anu Rouhikoski, Heini Lehtonen (toim.) *Helsingissä puhuttavat suomet* s. 403–443. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LAURANTO, YRJÖ 2013. Suomen kielen imperatiivi – yksi paradigma, kaksi systeemiä. – *Virittäjä* 117 s. 157–201.

LAURANTO, YRJÖ 2014: *Imperatiivi, käsky, direktiivi: arkikeskustelun vaihtokauppakielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LAURANTO, YRJÖ 2015: *Direktiivisyyden rajoja. Suomen kielen vaihtokauppasyntaksia*. Väitöskirjatutkimus. Helsingin yliopisto.

LEMKE, JAY 1990: *Talking science: Language, learning and values.* New York: Ablex Publishing Corporation.

LESKELÄ, SATU 1999: *Koripalloharjoitusten kielestä ja vuorovaikutuksesta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

LINDHOLM, CAMILLA – STEVANOVIC, MELISA – PERÄKYLÄ ANSSI 2016: Johdanto. Teoksessa Camilla Lindholm – Melisa Stevanovic (toim.) *Keskustelunanalyysi* s. 9–30. Tampere: Vastapaino.

LYONS, JOHN 1977: *Semantics.* [Volumes 1–2.] Cambridge: Cambridge University Press.

MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nykysuomen modukset I: kvalitatiivinen analyysi.* Acta Universitatis Ouluensis B. 7 Oulu: Oulun yliopisto.

MONDADA, LORENZA 2009: Emergent Focused Interactions in Public Places: A Systematic Analysis of the Multimodal Achievement of a Common Interactional Space. *Journal of Pragmatics* 41 s. 1977–1997.

PIHLSTRÖM, SAMI 2009: Sanoilla tekeminen. Teoksessa Seppo Knuuttila – Ulla Piela (toim.) *Korkeampi kaiku. Sanan magiaa ja puheen poetiikkaa* s. 13–24. Kalevalaseuran vuosikirja 88. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

RAEVAARA, LIISA 1997: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 75–92. Tampere: Vastapaino.

RAEVAARA, LIISA 2016: Toimintajaksojen rakenteet. Teoksessa Melisa Stevanovic – Camilla Lindholm *Keskustelunanalyysi* s. 143–161. Tampere: Vastapaino.

RAEVAARA, LIISA tulossa (2017): Adjusting the design of directives to the activity environment – imperatives in Finnish cooking club interaction. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Liisa Raevaara – Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) *Imperative turns at talk: The design of directives in action.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

RANTALA-EKHOLM, KATI 1999: *Kiekko liikkuu, kiekko liikkuu: jääkiekkovalmennuksen direktiiveistä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisenkirjallisuuden laitos.

RIHU, KATJA 2008: *Direktiivit terveydenhoitajan vastaanotolla*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.

RISTEVIRTA, JONNA 2007: Hei pojat lopettakaas nyt – opettajan työrauhavuorot oppitunnilla. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa* s. 241–260. Helsinki: Gaudeamus.

ROSSI, GIOVANNI 2012: Bilateral and unilateral requests: The use of imperatives and mi x? interrogatives in Italian. *Discourse Processes* 49(5) s. 426–58.

ROSSI, GIOVANNI 2014: When do people not use language to make requests? Teoksessa Paul Drew – Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) *Requesting in social interaction* s. 303–334. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

ROSSI, GIOVANNI 2015: *The request system in Italian interaction*. Väitöskirjatutkimus. Nijmegen, Alankomaat: Impskamp drukkers.

SACKS, HARVEY 1992 [1968–1972]: *Lectures on conversation*. *Volume II*. Toimittanut Gail Jefferson. Cambridge: Blackwell Publishers.

SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMMANUEL – JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation. *Language* 50 (4) s. 696–735.

SCHEGLOFF, EMANUEL – SACKS, HARVEY 1973: Opening up closings. *Semiotica* 8 s. 289–327.

SCHEGLOFF, EMANUEL – SACKS, HARVEY – JEFFERSON, GAIL 1977: The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language* 53 s. 361–282.

SEARLE, JOHN 1979: *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.

SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SIDNELL, JACK 2010: *Conversation analysis: An introduction*. Chichester: Wiley-Blackwell.

SIDNELL, JACK – STIVERS, TANYA (toim.) 2013: *The handbook of conversation analysis*. Chichester: Wiley-Blackwell

SOMISKA, OUTI 2010: *Eläinlääkärin pehmeät direktiivit*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.

SORJONEN, MARJA-LEENA 1997a: Korjausjäsennys. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 111–137. Tampere: Vastapaino

SORJONEN, MARJA-LEENA 1997b: *Recipient activities: particles nii(n) and joo as responses in Finnish conversations.* Los Angeles: University of California.

SORJONEN, MARJA-LEENA 2001a: Lääkärin ohjeet. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Anssi Peräkylä – Kari Eskola (toim.) *Keskustelu lääkärin vastaanotolla* s. 89–111. Tampere: Vastapaino.

SORJONEN, MARJA-LEENA 2001b: *Responding in conversation: A study of response particles in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

SORJONEN, MARJA-LEENA 2002: Recipient activities: The particle *no* as a go-ahead response in Finnish conversations. Teoksessa Cecilia Ford – Barbara Fox – Sandra Thompson *The language of turn and sequence* s. 165–195. New York: Oxford University Press.

SORJONEN, MARJA-LEENA tulossa (2017): Imperatives and responsiveness in Finnish conversation. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Liisa Raevaara – Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) *Imperative turns at talk: The design of directives in action.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA (toim.) 2009: *Kieli kioskilla: Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 90–119. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA 2014. On the grammatical form of requests at the convenience store: Requesting as embodied action. Teoksessa Paul Drew – Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) *Requesting in social interaction* s. 243–268. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

SORJONEN, MARJA-LEENA – PERÄKYLÄ, ANSSI – ESKOLA, KARI (toim.) 2001: *Keskustelu lääkärin vastaanotolla*. Tampere: Vastapaino.

SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA – COUPER-KUHLEN, ELIZABETH (toim.) tulossa (2017): *Imperative turns at talk: The design of directives in action*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA – LAPPALAINEN, HANNA 2009: Mä otan tän. Käynnin syyn esittämisen tavat kioskilla. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Liisa Raevaara (toim.) *Kieli kioskilla: Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 90–119. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SORJONEN, MARJA-LEENA – ROUHIKOSKI, ANU – LEHTONEN, HEINI (toim.) 2015: *Helsingissä puhuttavat suomet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

STEVANOVIC, MELISA – CAMILLA LINDHOLM (toim.) 2016: *Keskustelunanalyysi*. Tampere: Vastapaino.

SUUTARINEN, JENNI 2016: *Lopetussekvenssit suomenkielisissä puhelinkeskusteluissa.* Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

TAINIO, LIISA (toim.) 1997: *Keskustelunanalyysin perusteet.* Tampere: Vastapaino.

TANNER, JOHANNA 2005: Tiedustelut suhteessa kysymyksiin ja direktiiveihin: kategorioiden kaksikasvoisuudesta. *Virittäjä* 1/2005 s. 89–97.

TORPO, LOTTA 1998: *Aerobic-tuntien direktiivit*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.

VATANEN, ANNA 2014: *Responding in overlap: Agency, epistemicity and social action in conversation*. Väitöskirjatutkimus. Helsingin yliopisto.

VERSHUEREN, JEF – BERTUCELLI-PAPI, MARCELLA (toim.) 1987: *The Pragmatic Perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

VINE, BERNADETTE 2004: *Getting things done at work: The discourse of power in workplace interaction.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

VISK = HAKULINEN, AULI – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA-RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi.* SKST 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

WESTON, JUDITH 1999: Näyttelijän ohjaaminen: Kuinka luoda vaikuttavia esityksiä elokuvaan ja televisioon. Suomentanut Päivi Hartzell. Helsinki: Nemo.

LIITE: Litterointimerkit

Sävelkulku ja sävelkorkeus:

.	laskeva sävelkulku
;	lievästi laskeva sävelkulku
,	tasainen sävelkulku
?	nouseva sävelkulku
↑	ympäröivää puhetta korkeammalta aloitettu tai sanottu jakso
↓	ympäröivää puhetta matalammalta aloitettu tai sanottu jakso

Painotus ja puhenopeus:

_	painotettu sana tai sanan osa on alleviivattu
°	ympäröivää puhetta hiljaisemmin sanottu jakso
> <	ympäröivää puhetta nopeammin sanottu jakso
< >	ympäröivää puhetta hitaammin sanottu jakso

Sanojen kesto:

-	kesken jäänyt sana
<	sanan loppu tavallista lyhyemmin sanottu
:	äänteen venytys
_	kaksi sanaa on lausuttu yhteen

Muita esitystapaa koskevia seikkoja:

£	hymyillen sanottu jakso
#	narisevalla äänellä sanottu jakso
(h)	naurua (tai hengitystä) sanan sisällä
.joo	piste sanan edessä: sana on lausuttu sisään hengittäen
.hhh	piste h:n edessä: sisään hengitys
hhh	uloshengitys
@	äänen laadun muutos

Tauot, päällekkäispuhunta:

(0.7)	tauko ja sen kesto sekunteina
(.)	mikrotauko (alle 0.2 sekuntia)
=	tauotta toisiinsa liittyvät puhunnokset
[	päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu

Epäselvät kohdat ja litteroijan kommentit:

( )	sulkeissa epäselvästi kuultu jakso
(--)	jakso, josta ei ole saatu selvää

Ei-kielellinen toiminta on merkitty litteraattiin *-merkillä tai kaksoissulkein (esim. ((*oh-jaaja istuu*)).